

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่

The Study of Buddhist Architecture and Cultural Landscape Temple
Muang Chiang Mai

โดย

พระครูธีรสุตพจน์, ดร.

นายพัลลภ หารุคำจา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760005

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่

โดย

พระครูธีรสุตพจน์, ดร.

นายพัลลภ หารุคำจา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610760005

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

The Study of Buddhist Architecture and Cultural Landscape Temple Muang Chiang Mai

By

Ven. Dr. Phrakrutheerasutapoj (Sa-nga Chaiwong)

Mr. Panlob Harukhamja

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiangmai Campus

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610760005

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย: การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ
วัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ผู้วิจัย: พระครูธีรสุตพจน์, ดร., นายพัลลภ หารุคำจา

หน่วยงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ปีงบประมาณ: ๒๕๖๐

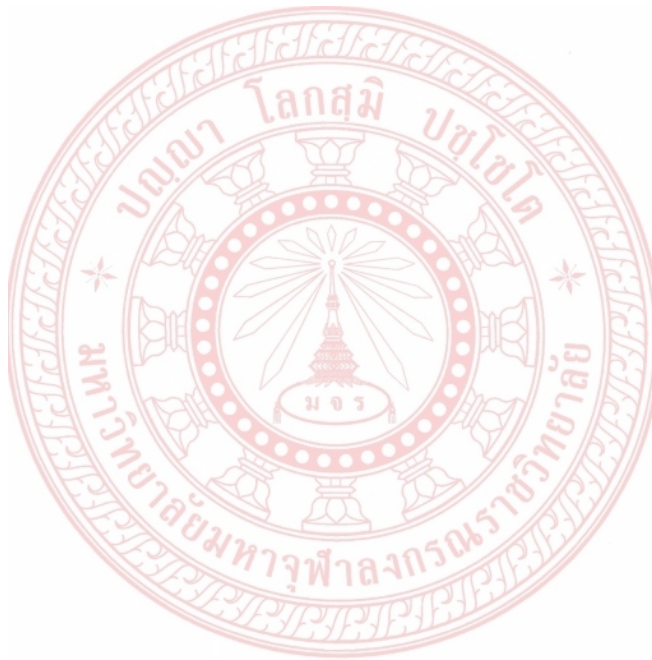
ทุนอุดหนุนการวิจัย: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า

แนวคิดและองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน สถาปัตยกรรมก่อนล้านนา และสมัยปัจจุบันจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทเจดีย์และประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก การสร้างเจดีย์ในล้านนานิยมเรียกว่ากู๋ แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไป จะเรียกว่าพระธาตุ สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ การบูชาพระธาตุในล้านนาการให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังรายและการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย วัดในจังหวัดเชียงใหม่ที่ครูบาไปบูรณปฏิสังขรณ์ ประกอบด้วย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดผาลาด วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ประเพณีการเดินขึ้นดอยสุเทพนั้น เชื่อว่าคงจะมีการเริ่มกันตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมสารีริกธาตุ วัดสวนดอกแยกออกเป็น ๒ องค์ จากจุดที่ช้างเดินจากวัดสวนดอกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดเส้นทางที่เรียกว่า ด่านช้าง ภายหลังจากที่สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนาก็ทรงใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เดินขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จนกลายมาเป็นประเพณีเดินดอยสุเทพสืบต่อมา วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนาว่ามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน การสร้างพุทธสถาปัตยกรรมในยุคแรก เป็นการสร้างด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการทำกิจกรรมเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด การสร้างศาสนสถาน การสร้างพระพิมพ์ เป็นต้น แต่ภายหลังจากที่มีการสร้างมีลักษณะผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่าพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์กว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ กลายเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จากความเลื่อมใสในศาสนา ศิลปะ หรือกลุ่มวัฒนธรรม

หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย การสร้างวัดมากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนา พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอดเป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน

Research Title: The Study of Buddhist Architecture and Cultural Landscape Temple Muang Chiang Mai

Researcher: Ven. Dr. Phrakrutheerasutapoj (Sa-nga Chaiwong), Mr.Panlob Harukhamja,

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

Fiscal Year: 2560/2017

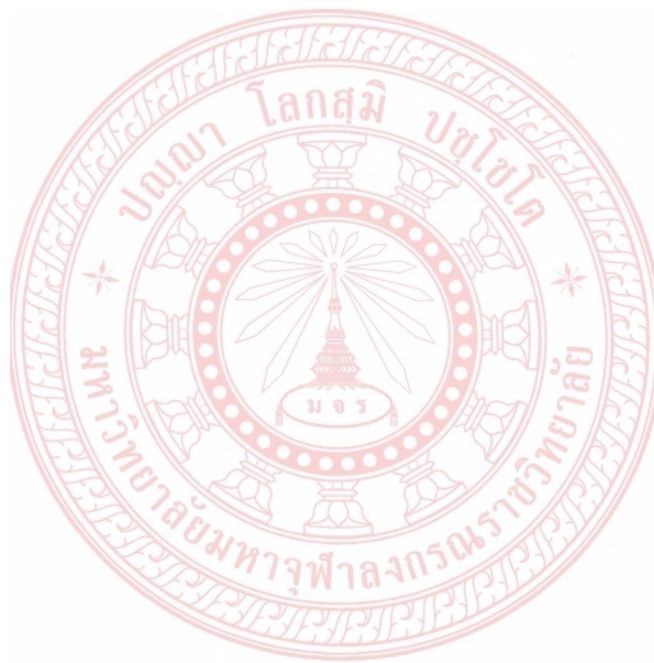
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This study 1) To study the concept and elements of Buddhist architecture, landscape, culture of the temple in Chiang Mai city. 2) To study the cultural linkages of temples in Chiang Mai. 3) To analyze Buddhist, architectural and landscape concepts. The culture of Buddhism in Chiang Mai Qualitative Research By in-depth interview And group discussion with key contributors. The study indicated that

Concepts and Elements of Buddhist Architecture, Landscape, Culture of the Temple in Amphoe Mueang Chiang Mai Cultural history in the Lanna land has a long history. The architecture before Lanna and modern is divided into two types of pagodas and types of buildings, such as the temple and the Buddhist scriptures. The construction of a pagoda in Lanna called Ku. If the Buddha's relics are down, it is called relics. This type of building is the center of the temple. Cultural landscape is a cultural asset that represents a combination of human and natural connections. The cultural landscape of the temple in Chiang Mai. The importance of the relics in the aftermath of the monsoon and the journey to restoration of the temple in Lanna. This is consistent with the pilgrimage of Kruba Srivijaya. The temple in Chiang Mai where the rabbits to restoration. Wat Phrathat Doi Suthep, Wat Phra That Doi Suthep, Wat Phra That Doi Suthep Doi Suthep walking. It is believed that the beginning of the miracle of the Lord Buddha. Wat Suan Dok is split into two from the point where the elephant walk from Wat Suan Dok. The path is called Dan Chang after the temple was completed. God used this route to walk up to Doi Suthep. It became a tradition of walking to Doi Suthep. An analysis of the Buddhist architecture and landscape of temples in Amphoe Mueang Chiang Mai Cultural history in the Lanna land that has a long history. The creation of early Buddhist architecture. It is built with faith in the gemstone. The purpose is to use the activity to

trace the age of Buddhism. For example, the temple building. Creation, etc. But later, the creation was mixed with local beliefs and supernatural powers. It is believed that the Buddha and Phra Chedi are more sacred than supernatural powers. Become a cultural landscape. The worship of religion, art or culture. Or natural elements Lanna Culture and Buddhist culture is the acceptance of diversity. The construction of many temples in Chiang Mai shows the prosperity in Buddhism, temples, temples, pagodas and pagodas with a modern style of architecture and Lanna architecture that is inherited to date.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณพระครูธีรรัตนบัณฑิต,รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, พระมหาชุตีภัก อภินนโท ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย ตลอดจนผู้บริหารและคณะกรรมการวิจัยของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้พิจารณาทุนอุดหนุนการทำวิจัย และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนเกี่ยวข้องและช่วยเหลือให้งานวิจัยนี้ได้ประสบความสำเร็จด้วยดี

คุณงามความดีอันเกิดจากศึกษาวิจัยนี้ ด้วยการทุ่มเททั้งร่างกายและแรงใจอย่างเต็มสติปัญญา กำลังความสามารถ ขอมอบเป็นบรรณาการเพื่อตอบแทนคุณบิดา-มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเป็นอย่างยิ่งว่า ผลจากการวิจัยจะเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนผู้ใคร่ในการศึกษาได้ใช้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาค้นคว้าต่อไป

พระครูธีรสุตพจน์, ดร. ,และคณะ

๑๐ กันยายน ๒๕๖๑

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ค)
กิตติกรรมประกาศ.....	(จ)
สารบัญ.....	(ฉ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....	(ซ)
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย.....	๕
๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๗
๑.๗ ทฤษฎีและกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๒๕
๑.๘ ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย.....	๒๕
บทที่ ๒ ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา.....	๒๖
๒.๑ แนวคิดพุทธสถาปัตยกรรม.....	๒๖
๒.๒ แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	๓๐
๒.๓ ข้อมูลพื้นฐานวัดกลุ่มตัวอย่าง.....	๔๕
บทที่ ๓ ศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่..	๕๒
๓.๑ แนวคิดการบูชาพระธาตุในล้านนา.....	๕๒
๓.๒ วัดในจังหวัดเชียงใหม่.....	๕๗
๓.๒.๑ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง.....	๕๗
๓.๒.๒ วัดสวนดอก พระอารามหลวง.....	๖๑
๓.๒.๓ วัดศรีโสดา พระอารามหลวง.....	๖๒
๓.๒.๔ วัดผาลาด.....	๖๓
๓.๒.๕ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร.....	๖๕
๓.๓ เชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก.....	๖๕
๓.๔ วัฒนธรรมกับการเชื่อมโยงวิถีล้านนา.....	๖๙

๓.๕ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่.....	๗๖
บทที่ ๔ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดใน	
อำเภอเมืองเชียงใหม่.....	๗๙
๔.๑ องค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา.....	๗๙
๔.๒ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่.....	๘๓
๔.๓ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด	
ในจังหวัดเชียงใหม่.....	๙๒
๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย.....	๑๑๓
 บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	๑๑๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๑๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๗
 บรรณานุกรม.....	๑๑๙
ภาคผนวก.....	๑๒๓
ภาคผนวก ก บทความวิจัย.....	๑๒๔
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์..	๑๓๔
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	
และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๓๗
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสอบถาม/แบบสัมภาษณ์.....	๑๓๘
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๕๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

รายงานการวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ในการอ้างอิงโดยจะระบุที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๕/๑๒๗. หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูล ปิณฑนสก์ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๑๔๕ หน้า ๑๒๗

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)
วิ.ม.	(บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรคปาติ	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาบาลี)
ที. ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณฑนสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณฑนสก์	(ภาษาบาลี)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณฑนสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณฑนสก์	(ภาษาไทย)
ส.ข.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพยตนวรรค	(ภาษาบาลี)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.มหา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

อง.ทุก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาบาลี)
อง.ฉก.ก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

คัมภีร์วิสุทธิมรรค

วิสุทธิ. (บาลี)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรค	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. ฎีกา (บาลี)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรคฎีกา	(ภาษาบาลี)

อรรถกถาวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
------------------	---	-----------	----------------	------------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อุ.อ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ส.ม.อ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)

คัมภีร์วิสุทธิมรรค

วิสุทธิ. (บาลี)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรค	(ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. ฎีกา (บาลี)	=	คัมภีร์วิสุทธิมรรคฎีกา	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ในทวีปเอเชียมีความเจริญและมีอารยธรรมที่เกิดขึ้นมาเมื่อสมัยห้าหกพันปีมาแล้ว ที่สำคัญสองแห่งคือที่ประเทศจีนแห่งหนึ่งและที่ประเทศอินเดียหรือชมพูทวีปอีกแห่งหนึ่ง ความเจริญและวัฒนธรรมทั้งสองแห่งนี้มีพลังและเผยแพร่ไปในประเทศต่างๆ มากด้วยกัน ตั้งแต่กระแสของศิลปะได้แพร่เข้ามาในดินแดนประเทศไทยนี้ก็ปรากฏว่าได้รับความเจริญและวัฒนธรรมต่างๆ จากอินเดียตลอดมา เนื่องจากการติดต่อและการถ่ายทอดอารยธรรมให้แกกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเพณีที่มีอารยธรรมรุ่งเรืองมาก่อน อินเดียได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของอารยธรรมหลากหลายแขนง รวมทั้งด้านศาสนาหลายอย่าง และศิลปะอินเดียจะมีความโดดเด่นและมุ่งเน้นไปในแนวทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ จากการศึกษาประวัติศาสตร์ศิลป์ที่มีให้ศึกษาอย่างมากมายของอินเดีย ทำให้สืบเนื่องมาถึงการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยด้วย^๑

อาณาจักรล้านนาเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า ๑,๓๐๐ ปี แต่เดิมก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาดินแดนล้านนาก็มีลักษณะเหมือนกับดินแดนกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน คือนับถือผี วิญญาณบรรพบุรุษ และสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อในโชคกลางของขลัง โชคชะตาราசி ถือนฤขันธ์ยามดี (มัจฉาวันดี) ตามวิถีแห่งสังคมที่เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ภายหลังพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่จนประดิษฐานตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระสงฆ์สาวกได้ร่วมกันเผยแผ่ครั้งใหญ่ซ้ำกันถึง ๓ ครั้ง ดังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า^๒

ครั้งแรก พ.ศ. ๑๒๐๔ ในรัชสมัยพระนางจามเทวี^๓ พระราชธิดาภคัยมอญแห่งเมืองละโว้ อาณาจักรทวารวดี เสด็จขึ้นมาครองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ในครั้งนั้นพระนางได้นำพระมหาเถระผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยบริวารจำนวนหนึ่งขึ้นไปด้วย ดังความปรากฏในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ว่า

^๑ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ. มจ., **ทองอารยธรรม**, หน้า ๕๗.

^๒ ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ตัญיעียว, **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงตุง**, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^๓ แสง มนวิฑูร, **ชินกาลมาลีปกรณ์** จัดพิมพ์ในงานทำบุญอายุวัฒนมงคล พระครูสุวัตถ์ปัญญาโสภิต วัดแสนเมืองมาหลวง (หัวข่วง) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (เชียงใหม่: มปป., ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๗.

“...พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า พระนางจัมมเทวีเป็นอัคมเหสี ของพระเจ้าประเทศราชในเมืองรามัญกำลังทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน เจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจัมมเทวี พระธิดาของพระองค์ ให้มาครองราชสมบัติในที่นี้ (หริภุญชัย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วย บริวารหมู่ใหญ่ จำพวกละ ๕๐๐ องค์ กับพระมหากษัตริย์ทรงไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมา ตามแม่น้ำพิงค์ ๗ เดือน จึงบรรลุถึงเมืองนี้...”

นอกจากพระนางจามเทวีจะนำพระพุทธศาสนามาเผยแพร่แล้ว ยังนำอารยธรรมแบบทวารวดีมาเผยแพร่ด้วยโดยเฉพาะพุทธศิลปกรรม เช่น พระสถูปทรง ๔ เหลี่ยม สุวรรณจังโกฏเจดีย์ เป็นต้น ภายหลัง พระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสร้างพระธาตุหริภุญชัย ปูชนียสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาในเมืองหริภุญชัย ในสมัยนั้นพระสงฆ์เอาใจใส่ต่อการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ จึงทำให้พระพุทธศาสนาในยุคแรกมีความเจริญรุ่งเรืองและประดิษฐานตั้งมั่นอย่างรวดเร็ว

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๑๔๑๒ รัชสมัยของพระญากือนา พระองค์อาราธนาพระสมณเถระจากสุโขทัย นำพระพุทธศาสนานิกายรามัญวงศ์หรือนิกายลังกาวงศ์เก่าจากนครพน (เมืองมะตะมะ) มาเผยแพร่ในเมืองลำพูนและเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมี วัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอกไม้ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “วัดสวนดอก” จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ เรียกพระพุทธศาสนาฝ่ายนี้ว่า “พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก หรือ ฝ่ายบุปผาวาสี” การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนาครั้งนี้ นับเป็นการเผยแผ่ครั้งที่ ๒ ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายและมีความเจริญมั่นคงยิ่งขึ้น

ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๑๔๗๓ รัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ในสมัยนี้พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ คือพระมหาธรรมคัมภีร์เถระ (พระมหาญาณคัมภีร์เถระ) และคณะอีก ๒๔ รูป พร้อมด้วยคณะสงฆ์จากแคว้นกัมพูชา (ลพบุรี) อีก ๘ รูป^๔ เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วนำเอาคติทางพระพุทธศาสนาจากลังกา มาเผยแพร่ในเชียงใหม่ เรียกว่า “นิกายลังกาวงศ์ใหม่” โดยมีวัดป่าแดงมหาวิหารเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ ถือเป็นครั้งแรกที่พระสงฆ์ล้านนา เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เรียกพระพุทธศาสนาฝ่ายนี้อีกอย่างว่า พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง หรือฝ่ายสีหรัตตาราม นับเป็นครั้งที่ ๓ ที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปในดินแดนล้านนา

การศึกษาพุทธศิลปกรรมในล้านนาคงต้องเริ่มศึกษาจากยุคหริภุญชัยก่อน เนื่องจากประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในล้านนาที่ได้รับการจารึกอย่างชัดเจนเริ่มจากยุคนี้และถือเป็นยุคสำคัญที่จะทำให้เห็นพัฒนาการของพุทธศิลปกรรมที่มีลักษณะล้านนาในยุคต่อมา โดยเฉพาะการสร้างวัด การสร้างพระธาตุเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูป การสร้างพระพิมพ์ การสร้างวิหาร ตลอดจนศาสนวัตถุอื่นๆ

^๔ วิโรจน์ อินทนนท์, พระพุทธศาสนาในล้านนา บทความในหนังสือ เถรภิเชก: พินิจยอสมณศักดิ์ พระสงฆ์ในล้านนา, พระนคร ปริงฤทธิ์ (ปัญญาธิโร) บรรณาธิการ, (เชียงใหม่: โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๘.

ทั้งนี้เราจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ก่อน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์อาณาจักรทริภุญชัย โดยอาศัยหลักฐานอ้างอิง ๓ แหล่ง ได้แก่^๕

๑. ด้านเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหรือบางท่านอาจเรียกว่าตำนาน ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ และตำนานมูลศาสนา แต่งเป็นภาษาบาลีโดยพระภิกษุชาวล้านนาราว ๕๐๐ กว่าปี

๒. ศิลารึกอักษรขอมอุโบราณ พบที่จังหวัดลำพูน ๘ หลัก และเชียงใหม่อีก ๒ หลัก แต่หลักที่เก่าที่สุดมีอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖

๓. หลักฐานทางโบราณคดี นักโบราณคดีได้ศึกษาชั้นดิน ภาชนะดินเผา ร่องรอยสถาปัตยกรรม พระพิมพ์ ตลอดจนงานพุทธศิลป์ต่างๆ อันเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้ทราบถึงการตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองทริภุญชัยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน จนได้ข้อสรุปว่าดินแดนแห่งนี้มีอายุเก่าแก่ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

ในวัฒนธรรมล้านนาอดีตกาล กล่าวได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลางในการปกครอง เป็นสถาบันที่อยู่ระหว่างชุมชนกับพระมหากษัตริย์ กษัตริย์และผู้ปกครองทุกระดับชั้นได้ใช้วัดเพื่อสร้างความชอบธรรมในการบริหารจัดการบ้านเมืองของตน โดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวพัน เช่น หลักทศพิธราชธรรม หลักการสงเคราะห์ หรือแม้กระทั่งพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อความศรัทธา นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่า สิ่งก่อสร้าง สถานที่ตั้งของวัด ตลอดจนการวางระบบในการก่อสร้างโดยสอดคล้องกับปรัชญาธรรมทางศาสนาของวัด นับว่าเอื้อประโยชน์ต่อจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมเป็นอเนกประการ

พุทธสถาปัตยกรรมของวัดที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยคำนึงถึงสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอยล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้หลักคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา โดยพุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่เด่นๆ ได้แก่ วัด ศาสนสถาน สิ่งก่อสร้าง อาคาร หรือพื้นที่อื่นใดที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยหรือเพื่อประโยชน์ในเชิงสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะวัด วัดในฐานะที่เป็นโรงเรียนหรือแหล่งเรียนรู้ วัดในฐานะเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และวัดในฐานะเป็นที่พำนักพักพิงของผู้เลือกเส้นทางบุญนี้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ควรนำมาศึกษาอย่างยิ่งเพราะเป็นภูมิความรู้ทางปัญญาที่แสดงแนวคิดผ่านทางวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านทางวัตถุด้านศาสนาสถาน อันเป็นประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การสืบค้น ที่สะท้อนถึงเรื่องราวต่างๆ ในด้านสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ศาสนาที่นำไปสู่ความมีวัฒนธรรมที่ดีงามที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และช่วยสืบทอด อันจะนำไปสู่การเชื่อมโยงในยุคปัจจุบันหรือนำสู่ไปการการผสมผสานกันกับวัฒนธรรมใหม่โดยต้องมีจุดยืนที่เข้มแข็ง ที่ต้องมีการร่วมมือกันในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นพุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่สามารถอยู่ในยุคปัจจุบันได้อย่างสวยงาม

^๕ สุรพล ดำริห์กุล และคณะ, พระพิมพ์สกุลลำพูนจากล้านนาสู่สากล บทความในหนังสือ สืบศิลป์ สานศรัทธา อนุรักษ์คุณค่า พระบูชา พระเครื่องล้านนา (นิพนธ์ สุขสมมโนกุล บรรณาธิการ), (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทนา, ๒๕๕๙), หน้า ๑๐.

กล่าวโดยสรุปได้ว่าการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำโดยศึกษาวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ส่วนต่าง ๆ โดยยึดเอาสิ่งที่ปรากฏอยู่ในภูมิทัศน์เป็นแนวทางในการศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชน โดยเน้นเฉพาะภูมิประเทศที่มนุษย์ได้ดัดแปลงปรับปรุง มาเป็นหลักในการศึกษาถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่ แบ่งได้เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏชั่วคราว เช่นการแสดงพิธีกรรมศาสนา และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏถาวร เช่นสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ทั้งสองอย่างเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมในการสร้างร่องรอยบนผืนโลกด้วยฝีมือมนุษย์ (human imprints on the surface) พบว่านักภูมิศาสตร์วัฒนธรรมสนใจศึกษาเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน ๓ แง่มุมด้วยกันคือ^๖

(๑) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (settlement patterns)

(๒) รูปแบบการจัดแบ่งที่ดิน (land-division patterns)

(๓) สถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้าง (architecture) โดยอาจแบ่งได้เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (folk architecture) และสถาปัตยกรรมสากล (professional architecture)

การศึกษาพุทธสถาปัตยกรรมล้านนาผ่านภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่งเนื่องจากว่า การก่อสร้างวัดล้านนาในมิติของที่ตั้งและภูมิศาสตร์ ตลอดจนการสร้างเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับวัฒนธรรมเป็นการร่วมมือพร้อมใจในการสร้างวัดของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้น โดยเฉพาะศึกษาเส้นทางการสร้างวัด จากวัดพระสิงห์วิหารสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในที่นี่ผู้วิจัยได้เลือกมาจำนวน ๕ วัด คือ วัดพระสิงห์วิหาร วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดผาลาด และวัดพระธาตุดอยสุเทพวรมหาวิหาร ซึ่งในแต่ละวัดมีลักษณะภูมิทัศน์ในการสร้างวัดเป็นแบบเฉพาะของตน เป็นกระบวนการขั้นพื้นฐานสำคัญอันนำไปสู่ความเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งมีชีวิตวัฒนธรรมร่วมกันในชุมชนชาติพันธุ์อย่างน่าเอามาเป็นต้นแบบในที่อื่นต่อไป

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจในประเด็นพุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีคุณค่ามาจนถึงปัจจุบัน การเลือกที่ตั้งอันแสดงถึงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ปัจจุบันนี้ในส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อสังคม เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ มีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดรูปแบบให้มีการรักษาและใช้สอยให้เหมาะสม แต่ในส่วนที่เป็นข้อบกพร่องทั้งทางกายภาพและประโยชน์ในระดับจิตวิญญาณ สมควรมีรูปแบบการพัฒนาและบริหารเชิงรุก ย้ำเน้นให้ความสำคัญของพุทธสถาปัตยกรรมที่มีความเชื่อมโยงในวิถีวัฒนธรรมล้านนามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

^๖ พรรณงาม ขพานนท์, ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๖), หน้า ๕๐.

๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

๑.๓ ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตของด้านเนื้อหา

๑) พุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม วัด ผังวัด และงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง ภูมิประเทศ วิหาร อุโบสถ หอธรรม วิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมล้านนา แนวโน้มพัฒนาการสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ศึกษาภูมิทัศน์และภูมิประเทศในการสร้างวัด การกำหนดพื้นที่ก่อสร้างวัด แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

๑.๓.๒ ขอบเขตของด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษา การศึกษาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับ กำหนดพื้นที่วิจัยในพื้นที่เป็นวัดในอำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่โดยเลือกวัดตามเส้นทางจากวัดพระสิงห์วรวิหาร พระอารามหลวง ไปถึง วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จำนวน ๕ วัด ดังนี้

- ๑) วัดพระสิงห์วรวิหาร พระอารามหลวง
- ๒) วัดสวนดอก พระอารามหลวง
- ๓) วัดศรีโสดา พระอารามหลวง
- ๔) วัดผาลาด
- ๕) วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการศึกษาวิจัย ดังนี้ ๑) พระสงฆ์ในอำเภอเมือง จำนวน ๑๐ รูป ๒) นักวิชาการ จำนวน ๘ คน ๓) ประชาชน/คนในชุมชน จำนวน ๒ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๐ รูป/คน

๑.๔ วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการศึกษาเอกสาร และศึกษาภาคสนาม

๑.๔.๑ เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ

๑) ศึกษาเอกสารตำรา หนังสือ เอกสารรายงานผลการวิจัย จากห้องสมุด และ website เกี่ยวกับความรู้ด้านพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อกำหนดเป็นเครื่องมือในการวิจัย

๒) ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์ประเด็นข้อคิดเห็นต่างๆ ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่วิจัย

๓) ตรวจสอบเครื่องมือในวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑.๔.๒ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

๑) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

๒) ลงพื้นที่การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques)

๑.๔.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยครั้งนี้ โดยรวบรวม เรียบเรียง ข้อมูลที่ได้ให้เป็นระบบ หมวดหมู่

๒) วิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงการพรรณนา ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) ตามขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย

๑.๔.๔ สรุปข้อมูลวิจัย

๑) สรุปผลรายงานการทำวิจัย เพื่อนำเสนอผลการวิจัยต่อกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้

๒) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๑.๕ นิยามศัพท์การวิจัย

๑.๕.๑ พุทธสถาปัตยกรรม หมายถึง งานสถาปัตยกรรมใดๆ ที่สร้างขึ้น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ คำนึงถึงสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอย ภายใต้กระบวนการความคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา

๑.๕.๒ พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา หมายถึง งานสถาปัตยกรรมตามความหมายข้างต้น และในงานวิจัยนี้ หมายถึง ผังวัด วิหาร อุโบสถ หอธรรม ภูมิทัศน์ ภายในวัดแต่ละแห่งภูมิวัฒนธรรม หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับวัฒนธรรม เป็นการร่วมมือพร้อมใจในการสร้างวัดของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้นๆ

๑.๕.๓ วัด หมายถึง พุทธสถาน สถานที่ตั้งและสิ่งก่อสร้างของวัด ได้แก่ วัดพระสิงห์วรวิหาร พระอารามหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดฝายหิน วัดผาลาด และวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร เพื่อศึกษาลักษณะภูมิประเทศในการสร้างวัดแต่ละแห่ง เป็น

กระบวนการขั้นพื้นฐานสำคัญอันนำไปสู่ความเข้าใจนิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology) ของผู้คนในท้องถิ่นซึ่งมีชีวิตวัฒนธรรม (Way of Life) ร่วมกันในชุมชนชาติพันธุ์ (Ethnic Village)

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของวัฒนธรรมว่า วัฒนธรรมเป็นผลของการสั่งสมของสิ่งก่อสร้างสรรค์และภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคมหมายถึงชีวิตความเป็นอยู่ทั้งหมดของสังคมทั้งจิตใจของคน ค่านิยม ระบบคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรมแนวความคิด และลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ ประสพการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิปัญญาที่ช่วยให้มนุษย์อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้^๗

๒) พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) ได้กล่าวเกี่ยวกับกิจการสงฆ์และพระศาสนาในด้านสาธารณูปการของวัด แบ่งได้ ๓ เรื่อง คือ

ก) การบูรณะและพัฒนาวัด เพื่อบำรุงรักษาวัดให้เป็นที่อำนวยความสะดวกแก่ประชาชน

ข) การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

ค) การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดภายในวัดให้เรียบร้อยดีงาม^๘

๓) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเกิดขึ้นของพุทธศิลปกรรมที่สำคัญ คือ เจดีย์ โดยกล่าวย้อนไปถึงมูลเหตุในสมัยพุทธกาล พุทธวาระของพระพุทธเจ้าที่มีส่วนทำให้เกิดการสร้างวัด และเสนาสนะต่างๆ ในพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลพุทธบริษัทให้ความสำคัญแก่พระพุทธเจ้า พระธรรมคำสอนของพระองค์ และพระสงฆ์สาวกเป็นหลักของพระศาสนาเป็นสำคัญ เรียกรวมว่า “พระไตรสรณคมน์” ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีว่ามีการสร้างเจดีย์สมัยพุทธกาล เจดีย์ต่างๆ ที่เหลือมาจนถึงปัจจุบันล้วนเกิดขึ้นหลังพุทธกาลทั้งสิ้นโดยมาจากความเชื่อที่มีมาก่อนพุทธกาลของอินเดีย ได้แก่ การก่อพูนดินในบริเวณที่ฝังอัฐิธาตุ และปักฉัตรบนพูนดินไว้ ซึ่งได้พัฒนาการต่อมาเป็นเจดีย์ในพุทธศาสนาเมื่อพระองค์ประสูติใกล้ดับขันธปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสแก่เหล่าสาวกว่าพวกกษัตริย์และฆราวาสทั้งหลายจะถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วก่อสถูปบรรจุพระสารีริกธาตุเหมือนอย่างพระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลายและตรัสถึงสังเวชนียสถานทั้งสี่แห่ง สำหรับพุทธสาวกเหล่าใดปรารถนาที่จะเห็นพระองค์ ก็ให้ไปปลงธรรม สังเวชนียสถาน คือ ที่ประสูติ ณ ลุมพินีวัน เมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่ตรัสรู้พระโพธิญาณ ณ โพธิพฤษมณฑลที่พุทธคยา ที่ทรงแสดงปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี สถานที่ที่ทรงปรินิพพาน ณ เมืองกุสินารา และกล่าวถึงพัฒนาการของวัดในสมัยหลังพุทธกาลของอินเดียที่พัฒนาจากสถานที่ของสังเวชนียสถานที่พุทธบริษัทไปทำการเคารพซึ่งได้

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน, ๒๕๕๐).

^๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพุทธเจดีย์, (กรุงเทพมหานคร: องค์การคำของคุรุสภา, ๒๕๑๘).

พัฒนาบริเวณนั้นให้เป็นวัดต่อมา และได้ขยายไปสร้างวัดหรืออารามในพื้นที่อื่นที่ตนสะดวกโดยไม่จำเป็นต้องสร้างในบริเวณสังฆเวณิยานสถานเสมอไป นอกจากนั้นยังทรงอธิบายว่าวัดในระยะแรกของพุทธศาสนาไม่มีการสร้างพระพุทธรูป แต่มีการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกหลังพุทธปรินิพพานแล้วราว ๕๐๐ ปี โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะกรีกก่อนที่จะแพร่หลายสร้างกันทั่วไปในดินแดนที่พุทธศาสนาแผ่ไปถึง^๙

๔) **กรมศิลปากร** ศึกษาประวัติความเป็นมาของการเกิดขึ้นของศาสนสถานในพุทธศาสนาจากอินเดียในสมัยพุทธกาลวิวัฒนาการและการกำเนิดพุทธสถานโดยศึกษาจากหลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมที่ปรากฏในพุทธสถานที่เหลือตกทอดมาถึงยุคปัจจุบันตั้งแต่สมัยอินเดียโบราณในยุคพุทธกาลและหลังพุทธกาล ในสมัยราชวงศ์โมริยะในพุทธศตวรรษที่ ๓ จนถึงสมัยราชวงศ์ปาละเสนะราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ อันเป็นยุคสุดท้ายของพุทธศาสนาในอินเดีย โดยส่วนสำคัญที่สุด คือพุทธสถานที่พบในประเทศไทย ซึ่งกล่าวถึงโดยการอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดี และศิลปกรรมเป็นหลัก^{๑๐}

๕) **ประสงค์ เอี่ยมอนันต์** ได้อธิบายการควบคุมสภาพแวดล้อมว่า สภาพแวดล้อมระยะใกล้ที่อยู่ในเขตโบราณสถานหรือแหล่งศิลปกรรม อาจกำกับดูแลได้โดยการออกแบบผังบริเวณพร้อมกับการจัดภูมิทัศน์ ส่วนสภาพแวดล้อมระยะไกลที่อยู่นอกเขตโบราณสถานและใกล้กัน ใช้วิธีการควบคุมสภาพแวดล้อม โดยการสร้างความเข้าใจหรือการใช้ข้อบังคับกฎหมาย ทั้งมุ่งให้ปฏิบัติในสิ่งที่ต้องการและห้ามไม่ให้ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ต้องการให้ปฏิบัติ มาตรการต่างๆ ทั้งการยินยอม การบังคับ การสนับสนุน การเร่งรัด ดังนั้นการควบคุมสภาพแวดล้อมควรเริ่มต้นด้วยการสร้างจิตสำนึกของประชาชน^{๑๑}

๖) **พิสิฐ เจริญวงศ์** กล่าวถึง ทรัพยากรวัฒนธรรมว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม มีทั้งของเก่าจากอดีตเป็นมรดกที่หลงเหลือถึงคนรุ่นหลังและของใหม่ที่สร้างขึ้น ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งของสำคัญที่จะจัดการให้ถูกต้องก็ต้องศึกษาว่าอะไรเป็นอะไร จะใช้แนวทางอย่างไร กล่าวคือ สมบัติวัฒนธรรมที่เป็น“มรดก”นั้นเปลี่ยน“บทบาทหน้าที่”ไปเกือบหมดแล้วต้องอนุรักษ์และสงวนให้คงเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่ให้เสื่อมสภาพเร็วกว่าที่ควร ส่วนที่เป็นของใหม่ก็ต้องพัฒนาไม่ให้หยุดอยู่กับที่ ฉะนั้นการอนุรักษ์และพัฒนาจึงเป็นของคู่กันเพราะได้ทั้งอดีตและปัจจุบันถ้าอนุรักษ์อย่างเดียวเรามีแต่อดีตและพัฒนาอย่างเดียวโดยไม่อนุรักษ์เราจะมีแต่ปัจจุบันก็สำคัญทั้งคู่และเราก็มีทั้งสองอย่างอยู่แล้วจึงควรจัดการให้ทรัพยากรทั้งสองเกื้อกูลกันทำให้ประโยชน์ให้กับประเทศเป็นสองเท่าทวีคูณ^{๑๒}

๗) **วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์** ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาวิหารล้านนาในเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาว่า วิหารล้านนาเป็นอุบายเพื่อให้ผู้พบเห็นได้ตีความหมายและปฏิบัติตนตามหลักพุทธศาสนา

^๙ พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปณฺณาสิริ), การจัดการสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๘).

^{๑๐} กรมศิลปากร, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๓).

^{๑๑} ประสงค์ เอี่ยมอนันต์, บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน NGO ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม, (เอกสารประกอบการสัมมนาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย, ๒๕๓๗).

^{๑๒} พิสิฐ เจริญวงศ์, การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อาทิตยรายสัปดาห์, ๒๕๕๐).

เพื่อจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน โดยสัญลักษณ์ที่เป็นองค์ประกอบของวิหารล้านนาสร้างขึ้นมาจากวรรณกรรมทางศาสนา คือไตรภูมิจักรวาล จักรวาลที่ป็นโดยวิหารมักแสดงเรื่องราวของภูมิจักรวาล มีส่วนของเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบริภัณฑ์ผ่านโขงพระพุทธรูปในวิหารปราสาทเพื่อบนหลังคาวិหารการจำลองเขาสัตตบริภัณฑ์ผ่านสัตตภัณฑ์ที่จุดเทียนด้านหน้าพระพุทธรูป เรื่องราวของป่าหิมพานต์ถ่ายทอดผ่านลวดลายประดับตกแต่งวิหาร เช่น หน้าบันเสา แฉกแล เป็นต้น^{๑๓}

๘) วิลาวรรณย์ เศวตเศรณี ได้กล่าวถึง การอนุรักษ์ล้านนาพุทธศิลป์ว่าจังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในหลายด้าน ทั้งทางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม โดยอดีตเชียงใหม่เป็นอาณาจักรที่มีความมั่งคั่งทางด้านศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่บรรพชนได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาจากอดีตโดยมีเรื่องราวของคติทางศาสนาหรือรูปแบบทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรม เริ่มตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ นับแต่พญามังรายทรงสร้างเมืองและพัฒนาจนกลายเป็นเมืองต้นแบบของงานศิลปกรรมในดินแดนล้านนาและบริเวณใกล้เคียง มีการแต่งคัมภีร์ มีการสร้างศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากท้องที่อื่นของประเทศจวบจนปัจจุบัน^{๑๔}

๙) จำนง อติวัฒนสิทธิ์ ได้ศึกษาจากหนังสือ สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์ สรุปว่าวัดและพระสงฆ์มีความสำคัญในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสังคมในการพัฒนาประเทศ การพัฒนาวัดตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจะไม่ประสบผลตามจุดประสงค์ที่วางไว้หากไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคคลกลุ่มต่างๆ ในสังคมพระสงฆ์ รัฐจึงควรที่จะตระหนักถึงความสำคัญของพระสงฆ์และขอความร่วมมือจากพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านต่างๆ ดังนั้น ในส่วนหนึ่งของสังคมก็ควรช่วยกระตุ้นให้พระสงฆ์ได้รับการพัฒนาให้มีองค์ความรู้ในการบริหารจัดการวัด^{๑๕}

๑๐) Feilden and Jokileht^{๑๖} (1998:11) ได้ให้ความหมายของมรดกทางวัฒนธรรมว่า มรดกทางวัฒนธรรมนั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน, อาคาร, พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรมและความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต และเป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก

^{๑๓} วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, วิหารล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๔).

^{๑๔} วิลาวรรณย์ เศวตเศรณี, การอนุรักษ์และการจัดการพุทธศิลป์, (เชียงใหม่: เชียงใหม่นิวส์, ๒๕๕๖).

^{๑๕} จำนง อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๖} Feilden and Jokilehto (๑๙๙๘), หน้า ๑๑, อ้างถึงใน วิวรรณ สีนันท, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีศึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

๑๑) องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ^{๑๗} (UNESCO) ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง แต่รวมทั้งนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลธรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ ฯลฯ

ในการประชุมสมัยสามัญของ องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ^{๑๘} (UNESCO) ครั้งที่ ๑๗ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ปี ๒๕๑๕ ณ กรุงปารีส ที่ประชุมได้มติว่าด้วยการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของโลก ได้ให้คำจำกัดความในเรื่องของมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) และมรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) ไว้ดังนี้

๑. มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) หมายถึง

- อนุสรณ์ (Monuments) คือ ผลงานทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ส่วนประกอบหรือโครงสร้างทางโบราณคดี ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ หรือวิทยาศาสตร์
- กลุ่มอาคาร (Groups of building) เป็นกลุ่มของอาคารที่แยกกัน หรือต่อเนื่องกันโดยลักษณะทางสถาปัตยกรรม ความร่วมลักษณะ หรือที่ตั้งอันเหมาะสมในภูมิทัศน์
- สถานที่ (Sites) คือ ผลงานของมนุษย์ หรือผลงานอันผสมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เป็นสถานที่ซึ่งไม่มีอาคารอยู่เลย แต่เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ (Historical) สุนทรียภาพ (Aesthetic)ชาติพันธุ์วิทยา (Ethnological) หรือมานุษยวิทยา (Anthropological)

๒. มรดกทางธรรมชาติ (Natural Heritage) หมายถึง ลักษณะทางธรรมชาติ อันประกอบด้วย ภูมิฐานทางกายภาพ – ชีวภาพ มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงสถานที่ทางธรรมชาติ หรือพื้นที่ที่ธรรมชาติกำหนดของเขตไว้นั้น มีคุณค่าทางด้านวิทยาศาสตร์ (Science) การอนุรักษ์ (Conservation) หรือความงามแห่งธรรมชาติ (Natural Beauty)

ในการจัดมรดกทางวัฒนธรรม ได้จัดประเภทของอนุสรณ์สถานเอาไว้ 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

- กลุ่มที่ ๑ ซากอารยธรรม (Dead Monuments) คือ สถานภาพของโบราณสถานนั้น มีลักษณะเป็นซากหลักฐานทางอารยธรรมในอดีต มากกว่าจะใช้สอยได้ในปัจจุบัน
- กลุ่มที่ ๒ อนุสรณ์ที่ยังใช้ประโยชน์ (Living Monuments) คืออนุสรณ์สถานที่ยังคงประโยชน์ทางการใช้สอยสืบทอดประเพณีทางศิลปะ และมีการตกแต่งเสริมความมั่นคงตามลักษณะของสถาปัตยกรรมนั้นๆ

^{๑๗} องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^{๑๘} UNESCO, “Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage,” (Paris, ๒๕๑๕) อ้างถึงใน ผนวรณ์ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา,” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการปกครอง, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

๑๒) องค์การมรดกโลกนิยามวัฒนธรรม^{๑๙} ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ พื้นที่ ทางภูมิศาสตร์ที่รวบรวมทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติไว้ร่วมกับ เหตุการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ กิจกรรม หรือบุคคล บางครั้งภูมิวัฒนธรรมอาจเกิดจาก บุคคลหรือกลุ่มบุคคล พื้นที่ ดังกล่าวอาจใหญ่โตกว้างขวาง เป็นพื้นที่นอกเมือง หรือ อาจเป็นเพียงแค่นามหน้าบ้านกว้างไม่กี่ตาราง เมตร อาจเป็นพื้นที่ไร่ นา สวนสาธารณะ มหาวิทยาลัย สุสาน สองข้างถนนหลวงหรือแม้กระทั่งพื้นที่ อุทยานแห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (National Parks Services – NPS)^{๒๐} ได้แบ่ง ประเภท ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้เป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆดังต่อไปนี้

ประเภทที่ ๑ เป็นคำจำกัดความที่รับรู้กันโดยทั่วไป ได้แก่ พื้นที่สวน สวนสาธารณะ หรือ อุทยานที่สร้างโดยมนุษย์ เพื่อความสวยงามรื่นรมย์ ซึ่งบางที่อาจเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อ ศาสนา หรือพื้นที่ อนุรักษ์ อาคารเก่าแก่แห่งหนึ่งแห่งใด หรือไม่กี่ได้

ประเภทที่ ๒ เป็นภูมิทัศน์ที่มีต้นกำเนิดดั้งเดิมมาจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การบริหาร หรือศาสนา พัฒนาต่อเนื่องโดยมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติ องค์ประกอบของภูมิทัศน์ ประเภทนี้มักจะสะท้อนให้เห็นวิถีแห่งการ เปลี่ยนแปลงนั้นๆ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยๆคือ ๒.๑ ประเภทที่หยุดการเปลี่ยนแปลงแล้ว อาจเรียกว่า “ซากภูมิทัศน์วัฒนธรรม” (fossil landscape) ถึงแม้จะ หยุดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการแล้ว แต่ยังสามารถเห็นร่องรอยได้ในซากที่เหลืออยู่นั้น สามารถก่อให้เกิด ความเชื่อมโยงอันเคยมีอยู่ ๒.๒ อีกประเภทคือ ยังคงมีการเปลี่ยนแปลงดำเนินอย่างต่อเนื่องมาโดย บทบาท ทางสังคมร่วมสมัย ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการจาก ห้วงเวลาหนึ่งไปยังห้วงเวลา หนึ่งในองค์ประกอบภูมิทัศน์นั้นๆ

ประเภทที่ ๓ เป็นประเภทที่อาจมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนในองค์ประกอบของ ภูมิทัศน์ แต่มีอิทธิพลต่อศาสนา ความเชื่อ ศิลปะ หรือเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมในพื้นที่ ที่เป็นมรดกโลก พื้นที่เก่าแก่ และพื้นที่อนุรักษ์ต่างๆ

๑๓) Garn ham, Harry L.^{๒๑} กล่าวว่า แนวความคิดของความมีเอกลักษณ์ นั้นยากที่จะ อธิบายได้ชัดเจน หรือระบุตรงๆ สถานที่อันน่าจะจดจำนั้น มีเอกลักษณ์หรือจิตวิญญาณ แห่งสถานที่แต่ ละที่ซึ่งมีคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่น่าจะสร้างจิตวิญญาณแห่งสถานที่ สำนึกการเป็นส่วนหนึ่ง และการอยู่ดี ในผู้คนนั้นตั้งอยู่บนรากฐานของ

๑. มุมมองของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในที่ตั้ง เช่น รูปแบบที่ดิน ภูมิประเทศ พรรณพืช ภูมิอากาศ และแหล่งน้ำ

^{๑๙} The Cultural Landscape Foundation. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tclf.org/whatis.htm> [๑๑ เมษายน ๒๕๕๗].

^{๒๐} Conservation Study Institute Managers Handbook, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.nps.gov/mabi/csi/csihandbook/appendices/appendixC.html> [๑๑ เมษายน ๒๕๕๗].

^{๒๑} Harry L. Garnham, “maintaining the spirit of place” in A Process for the Preservation of town character, (Mesa: PDA, ๑๙๘๕), pp.๑ - ๗.

๒. ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น สะพาน ป้อม หรือโบสถ์บนยอดเนินอันตอบสนองต่อภูมิทัศน์ ประวัติศาสตร์ สังคม ท่าเลทางกายภาพ กิจกรรมของมนุษย์ และสถานที่ที่เป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรม

๓. ประสบการณ์ในความรู้สึก ซึ่งการมองเห็นในอันดับแรก เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของ วัฒนธรรมทางภูมิทัศน์เดิม การปะทะสัมพันธ์ของส่วนผสมทั้งหมด ซึ่งสร้างคุณสมบัติของสถานที่ มักไม่ เป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จนกว่าจะเสียไป

สถานที่อันพิเศษหลายแห่งได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จากผลผลิตของกิจกรรม เช่น การ กลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม การเก็งกำไรอสังหาริมทรัพย์ การขยายการขนส่ง การเติบโตของเมือง การ เพิ่มขึ้นของประชากร และการท่องเที่ยว ความเปลี่ยนแปลงนี้ ได้เปลี่ยนจินตภาพ คุณลักษณะ และแม้แต่ ความหมายต่อคุณลักษณะแห่งสถานที่นั้นได้ถูกทำลายไป ขณะที่การเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเป็นด้านบวก เช่นว่า ต้องมีการฟื้นฟูด้านเศรษฐกิจ ก็มักจะต้องมีข้อเสียต่อคุณลักษณะเดิมของสถานที่อันเคยมีปรากฏ อยู่

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองนี้ มีรากฐานบนความเชื่อที่ว่า เมืองแต่ละ เมืองต้องมีความเฉพาะตัวทั้งด้านเอกลักษณ์ คุณลักษณะ ลักษณะเฉพาะ และจิตวิญญาณแตกต่างจากที่ อื่น ซึ่งมีคุณค่า และความหมายต่อผู้คนในเมือง ซึ่งหากขาดไปก็จะลดคุณภาพชีวิตลง

๑๔) วิรุจ ถิ่นนคร บทความ แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญ ด้านมรดกทางวัฒนธรรมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราชสู่การเสนอชื่อเป็นแหล่ง มรดกโลก พบว่า พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงลังกาหรือทรงระฆังอยู่ภายในวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในหลายมิติ เช่น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่เป็นต้นแบบ และคติ ความเชื่อที่ถ่ายทอดมาเป็นประเพณีที่สืบทอดตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเนื่องด้วยจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วน ราชการ และภาคเอกชนได้ร่วมกันเสนอให้วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชขึ้นบัญชี เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม สำนักวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ ได้ศึกษาและออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่อนุรักษ์สำคัญ (core zone) บริเวณภายในวัด โดยมี วัดสุประสงค์เพื่อเสนอรูปแบบการปรับปรุงภูมิทัศน์พื้นที่อนุรักษ์สำคัญ โดยศึกษาจากเกณฑ์การพิจารณาใน การขึ้นบัญชีแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก กฎหมายต่างๆ ที่ควบคุมในพื้นที่ แนวคิดในการ อนุรักษ์แหล่งมรดก ประวัติศาสตร์ ปรัชญาคติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ เกี่ยวข้อง และนำผลการวิเคราะห์ทางด้านกายภาพในแต่ด้าน ซึ่งประกอบด้วย การใช้ประโยชน์ที่ดิน เส้นทางสัญจร ที่เปิดโล่ง มุมมอง และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่แนวทางในการ ปรับปรุงภูมิทัศน์และการกำหนดมาตรการควบคุมในด้านต่างๆ โดยสร้างความสำเร็จเพื่อให้วัดพระ

มหาธาตุวรมหาวิหาร เป็นโบราณสถานที่มีคุณค่า และมีความสอดคล้องกับเกณฑ์ตัวชี้วัด ในการประกาศ
คุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (Outstanding Universal Value: OUV) ของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม^{๒๒}

๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) บรรยวัธ ฝางคำ และ นฤมล ดวงแสง ได้ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อ
เสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบัน ครอบครัว และชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหาสารเสพติดของ
จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานของรัฐบาลที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันปัญหาสารเสพติด
ของจังหวัดอุบลราชธานีมีการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ โดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๙๑ ผู้นำชุมชน
ระดับอำเภอมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวและ
ชุมชนตามนโยบายการ ป้องกันปัญหาสารเสพติดของจังหวัดอุบลราชธานี โดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๘๙.๘
ผู้นำชุมชนระดับ ตำบลมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบัน
ครอบครัวและ ชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหาสารเสพติดของจังหวัดอุบลราชธานี โดยเฉลี่ยคิดเป็น
ร้อยละ ๙๗.๗๙ ผู้นำครอบครัวระดับอำเภอ มีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง
ให้แก่สถาบันครอบครัวและ ชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหาสารเสพติดของจังหวัด อุบลราชธานีโดย
เฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๙๖.๘๕ ผู้นำครอบครัวระดับตำบลมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธ ธรรมเพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวและ ชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหา สารเสพติดของจังหวัด
อุบลราชธานีโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๙๘.๗๒ เยาวชนมีการประยุกต์ใช้หลัก พุทธธรรม เพื่อเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวและชุมชนตามนโยบายการป้องกัน ปัญหา สารเสพติดของจังหวัด
อุบลราชธานีโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๙๒.๐ พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน
โดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ ๑๐๐^{๒๓}

๒) พระมหาสุเทพ ผิวเผือด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรมของการ
ท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดไผ่โรงวัว ตำบลบางตาเถร อำเภอสองพี่น้อง จังหวัด
สุพรรณบุรี” สรุปว่า การสร้างสมเด็จพระพุทธโคดมไว้นี้เสมือนหนึ่งสร้างดวงอาทิตย์ขึ้นส่องโลกย่อมสว่าง
ไปทั่วพุทธมณฑลฯ พระองค์ตรัสว่า “การประกาศพระศาสนาด้วยคำแนะนำคำสอนโดยธรรมพระสาวก
ทั้งหลายได้ประกาศกันมากอยู่แล้วเราขอประกาศพระศาสนาทางวัตถุบ้างการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมา

^{๒๒} ดร.ณัฐณี อัสวโกวิทวงศ์ และคณะ, แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เพื่อส่งเสริมคุณค่าและความสำคัญ
ด้านมรดกทางวัฒนธรรมวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหารจังหวัดนครศรีธรรมราชสู่การเสนอชื่อเป็นแหล่งมรดกโลก,
หน้า ๑๕๕

^{๒๓} บรรยวัธ ฝางคำ และ นฤมล ดวงแสง, การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความ
เข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวและชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหาสารเสพติดของจังหวัด
อุบลราชธานี, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๐).

ทำให้นักแสวงบุญบังเกิดปีติปราโมทย์ได้ง่ายดายนึกเมื่อไรเห็นเมื่อไรได้บุญทุกครั้งไปจะยืนเดินนั่งนอนก็ ตามซึ่งเป็นแหล่งให้บังเกิดบุญกุศลโดยแท้”^{๒๔}

๓) พระครูอนุรักษ์บุรณันท์ (บุญขึ้น จิตธมโม) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง “ศึกษากระบวนการ อนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี)” พบว่า

ก) ประการที่ ๑ การสร้างประติมากรรมหินทรายที่เกิดจากภูมิปัญญาของช่างพะเยาทำให้เกิดมีสกุลช่างพะเยาที่มีลักษณะความโดดเด่นในด้านศิลปะซึ่งโบราณวัตถุพุทธประติมากรรมหินทรายมี อายุเก่าแก่ประมาณราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ เพราะเวียงพายวเป็นแหล่งหินทรายมากมาย ประกอบการใช้หินทรายแกะเป็นพุทธประติมากรรมแสดงถึงความศรัทธาอย่างแรงกล้าของช่างและผู้สร้าง ถวาย

ข) ประการที่ ๒ จากการวิจัยพบว่า แนวคิดในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี) จุดเริ่มต้นจากพระครูอนุรักษ์บุรณันท์เจ้าอาวาสวัดลีเจ้าคณะอำเภอเมืองพะเยา เป็นผู้สนใจศึกษา ประวัติศาสตร์เมืองพะเยาและได้เก็บสะสมอนุรักษ์โบราณวัตถุศิลปวัตถุที่ถูกทอดทิ้งตามวัดร้างต่างๆที่ถูก ทอดทิ้งและถูกทำลายจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของประชาชน โดยพระครูอนุรักษ์บุรณันท์ได้เริ่มเก็บ รวบรวมโบราณวัตถุพุทธประติมากรรมหินทรายไว้ในวัดลีกองรวมกันเอาไว้มากมาย เมื่อผู้ว่าราชการ จังหวัดพะเยา นายธนเศก อัครานวัตร ได้มาเห็นโบราณวัตถุและพุทธประติมากรรมหินทรายจึงปรารภว่า ควรหางบประมาณจัดเก็บโบราณวัตถุพุทธประติมากรรมหินทรายนี้ไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาจึงอนุมัติ งบประมาณสนับสนุนในการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานเวียงพายวขึ้น

ค) ประการที่ ๓ จากการวิจัยพบว่า การเริ่มเก็บสะสมโบราณวัตถุพุทธประติมากรรมหินทราย ขั้นแรกก็ถือว่าเป็นการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทรายระดับหนึ่งที่ไม่ได้ถูกทิ้งและถูกขโมยไปเมื่อทาง วัดลีได้รับการสนับสนุนงบประมาณในส่วนภาคเอกชนและรัฐบาลจึงได้มีการจัดเก็บอย่างเป็นหมวดหมู่ รักษาอย่างถูกวิธีตามหลักวิชาการ นอกจากนั้นยังได้จัดให้มีการแสดงนิทรรศการเพื่อให้มีการศึกษาเรียนรู้ แก่ผู้สนใจและมีการอบรมให้ชาวบ้านวัดลีได้เป็นมัคคุเทศก์และให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในรูปแบบของ คณะกรรมการดูแลรักษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี)^{๒๕}

๔) ประทีป ชุมพล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง : ศึกษากรณีความสัมพันธ์ กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีต่อความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม” พบว่า ชาดกมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของ บุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ต่อมานิยมนำเอาเรื่องราวในชาดก ต่างๆมาวาดเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเฉพาะ ทศชาติ ชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกคนไทยนิยมฟังกัน

^{๒๔} พระมหาสุเทพ ผิวเผือก, “ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดและชุมชนศึกษา เฉพาะกรณีวัดไผ่โรงวัวตำบลบางตาเถรอำเภอสองพี่น้องจังหวัดสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ ศาสตรมหา บัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๕).

^{๒๕} พระครูอนุรักษ์บุรณันท์ (บุญขึ้น จิตธมโม), “ศึกษากระบวนการอนุรักษ์พุทธประติมากรรมหินทราย : กรณีศึกษาพิพิธภัณฑสถานเวียงพายว (วัดลี)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

มาก ส่วนสุวรรณสามชาดกแม้จะมีผู้เรียบเรียงออกเผยแพร่ออกมาแต่ยังไม่มีใครทำการศึกษาวิจัย ในแง่มุมต่างๆทั้งที่เป็นชาดกที่สอนคนให้มีความกตัญญูกตเวทีและมีเมตตาต่อกัน ฉะนั้นการศึกษา เรื่องราวชาดกนี้จะทำให้เราเข้าใจในเรื่องราวนี้มากยิ่งขึ้นทำให้มองเห็นคุณค่าของหลักธรรมและอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยได้เป็นอย่างดี^{๒๖}

๕) มนัส ภาคภูมิและคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน”พบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสทุกรูปมีกระบวนการหรือรูปแบบ “แบบประชาธิปไตย” คือ เป็นการบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งและปัจจัยที่ส่งผลความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนแบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ หลักหรือปัจจัยตรงประกอบด้วยความสามารถพิเศษหรือคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่น ความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ การปฏิบัติตนในพระธรรมวินัย กระบวนการบริหารและการทำงานอย่างมีระบบ อาทิ การจัดองค์กรการบริหารบุคลากร การติดตามงาน การบริหารการเงินและปัจจัยเสริม เช่น สภาพแวดล้อม ทำเล ที่ตั้ง บรรยากาศในวัดและการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะ เช่น เป็นโบราณสถานที่มีโบราณวัตถุทาง ศิลปวัฒนธรรมและอื่นๆ^{๒๗}

๖.) แก่น อคฺคณฺโณ (๒๕๕๔) ได้ศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย พบว่า การให้จัดเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะรองรับการทำความดีอื่นๆ ที่จะ ตามมา เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในครั้ง ยัง ทรงสร้างบารมีนั้น พระองค์ได้ทรงอาศัยการบำเพ็ญทานบารมีเป็นจุดเริ่มต้นของการบำเพ็ญบารมีขั้น สูง และในที่สุดพระองค์ก็ทรงบรรลุความสำเร็จขั้นสูงสุดในชีวิต รูปแบบของการให้มีหลักอยู่ ๓ ประการ ๑) เขตสมบัติ บุญเขตถึงพร้อม ๒) ไทยธรรมสมบัติ ไทยธรรมถึงพร้อม ๓) จิตตสมบัติ เจตนาถึงพร้อม ลักษณะของการให้ ก็จัดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในหลักของการให้มีเจตนาบริสุทธิ์หรือไม่ เพราะบุคคลแม้จะให้ทานด้วยวัตถุมากมาย และมีราคาแพงแค่ไหนก็ตาม ทานนั้นไม่จัดว่าให้ผลมากกว่า ทานที่ผู้ให้มีจิตประกอบด้วยเมตตา พระพุทธศาสนานี้มีความสัมพันธ์กับสังคมไทย และมีคุณค่าทางด้าน สังคมไทยเป็น พื้นฐานการหยั่งรากของการให้ของชาวพุทธในทางพระพุทธศาสนาสู่จิตใจคน ทำให้คนใน สังคมมีความอ่อนน้อมเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเห็นอกเห็นใจกัน และการให้ในสังคมไทยนั้นยัง สะท้อนให้เห็น อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคม ไทย นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีความสำคัญต่อบุคคล และ สังคมส่วนรวม แม้วรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนาเองก็ สะท้อนให้เห็นภาพของสังคมไทยในแต่ละยุค สมัยตลอดจนถึงถิ่นนั้นๆ จนกลายเป็นเอกลักษณ์ของคนไทยและยึดปฏิบัติมาจนปัจจุบันนี้ ชาวพุทธ ใน สังคมไทย ปัจจุบัน ยังมีความเข้าใจเรื่องการให้ทานในพระพุทธศาสนา คลาดเคลื่อนอยู่เป็นจำนวนมาก เพราะคนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่า การให้ทานนั้นเป็นเพียงการถวาย ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่พระสงฆ์ หรือให้ของ

^{๒๖} ประทีป ชุมพล, “จิตรกรรมฝาผนังภาคกลาง: ศึกษากรณีความสัมพันธ์กับวรรณคดีและอิทธิพลที่มีความ เชื่อประเพณีและวัฒนธรรม, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙).

^{๒๗} มนัส ภาคภูมิและคณะ, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง ชุมชน”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐).

สิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่คนอื่น และชอบถวายทาน โดยการเจาะจง บุคคลเป็นส่วนมาก ซึ่งถือว่าเป็นการให้ที่ไม่ถูกต้องตามหลัก คำสอนทางพระพุทธศาสนา ในทางพระพุทธศาสนานั้น การให้ทานที่ประเสริฐและ ควรยกย่อง คือ การ ให้เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ส่วนรวม เพราะถือว่าเป็นธรรมขั้นแรกที่ควรบำเพ็ญ ดังเช่น พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ที่ปรารถนาพระสัพพัญญู ก็ต้องอาศัยการบำเพ็ญทานบารมีเป็นขั้นต้น ก่อนจะบำเพ็ญบารมีขั้นสูงต่อไป ดังนั้น ถ้า ชาวพุทธในสังคมไทยได้ศึกษาเรื่องการให้ทานในพระไตรปิฎก และทำความเข้าใจ ให้ถูกต้องใน เรื่องของการให้ทานตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ก็จะทำให้ชาวพุทธนั้น เข้าใจเรื่องการให้ทาน เห็นความสำคัญของการบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งถือว่าเป็นการกำจัดกิเลสคือความตระหนี่ และ ความโลภภายในจิตใจของตนให้หมดไปเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำตนไปสู่การบำเพ็ญทานขั้นสูงสุด ได้ในที่สุด^{๒๘}

การให้และลักษณะของการให้ เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวพุทธในสังคมไทย เป็นพื้นฐานสำคัญในการรับการทำความดีอื่นๆ เนื่องจากการให้ทานนั้น ผู้ให้ย่อมมีจิตเมตตา มีความอ่อนน้อม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นอกเห็นใจ เป็นการกำจัดกิเลส ความตระหนี่ และความโลภในจิตใจ ทำให้สังคมไทยมีคุณค่า ซึ่งหลักพุทธศาสนานี้ จะเป็นพื้นฐานการหยั่งรากของวิถีปฏิบัติของคนไทย และเป็นเอกลักษณ์มาจนถึงทุกวันนี้

๗) **เจียบ เจริญยิ่ง** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการการบริหารของเจ้าอาวาสทุกรูปมีกระบวนการแบบ “ธรรมาธิปไตย” กล่าวคือ เป็นการบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ในลักษณะของการปรึกษาหารือโดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นที่ตั้งและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนได้เป็นอย่างดี มี ๒ กลุ่มปัจจัยคือ

ก) กลุ่มปัจจัยเสริม แบ่งย่อยออกเป็น ๓ ปัจจัย ได้แก่ ๑) ปัจจัยสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม ๒) สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีคุณสมบัติเฉพาะของบุคคลที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลนั้น จากการอบรมสั่งสอนการเลี้ยงดูตั้งแต่เล็ก ๓) ปัจจัยด้านทำเลที่ตั้งของวัด

ข) กลุ่มปัจจัยหลักหรือปัจจัยด้านการบริหาร ปัจจัยด้านนี้เกิดจากการเรียนรู้ฝึกฝนและลงมือปฏิบัติของกรณีศึกษาแต่ละรูปจำแนกได้ ๗ ปัจจัยย่อย คือ

๑. ปัจจัยความชัดเจนในด้านวัตถุประสงค์ พบว่า กรณีศึกษาทุกรูปมีความชัดเจนในการปฏิบัติงานของตนเองและรู้ทิศทางการทำงานของตนเอง

๒. ปัจจัยด้านความเข้าใจในการทำงานทำให้การมอบหมายงานเป็นไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ

^{๒๘} แก่น อศุควณโณ, ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.).

๓. ปัจจัยด้านการวางแผนและการปฏิบัติงานอย่างมีระบบแม้การศึกษาเกือบทุกรูปแบบไม่มีระบบการวางแผนที่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ทุกรูปแบบก็มีความสามารถในการทำงานอย่างเป็นระบบโดยอาศัยพระธรรมวินัย

๔. ปัจจัยด้านความสามารถในการใช้คนเจ้าอาวาสทุกรูปแบบที่เป็นกรณีศึกษามีหลักและวิธีการใช้คนให้ถูกกับงานได้ทั้งคนและได้ทั้งงาน

๕. ปัจจัยด้านความเป็นผู้นำเจ้าอาวาสทุกรูปแบบมีภาวะผู้นำสูงมาก ภาวะผู้นำนี้เป็นผลมาจากศรัทธาเลื่อมใส

๖. ปัจจัยด้านความสามารถในการติดตามและการควบคุมงานคือ การใช้หลักอิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสาจึงทำให้งานดำเนินไปตามเป้าหมาย

๗. ปัจจัยการเอาใจใส่ด้านจารีตประเพณีมารยาทและกิจของสงฆ์เจ้าอาวาสทุกรูปแบบเป็นผู้ที่รักษาพระระเบียบตามพระธรรมวินัยและกฎหมายเถรสมาคมเคร่งครัดมากทุกรูปแบบจึงเป็นพระสุปฏิปันโน ปฏิบัติดีปฏิบัติงามและปฏิบัติชอบ^{๒๙}

๘) **จิตติพร สะสม** กล่าวว่า มูลเหตุการณสร้างวัดก็เนื่องมาจากการเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิของพระเถระชาวอินเดียจนศาสนาเจริญรุ่งเรือง เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย ประชาชนชาวไทยก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและปฏิบัติตามคำสอน เมื่อจำนวนพุทธศาสนิกชนเพิ่มมากขึ้น พระเถระก็ได้ไปขอพระบรมธาตุและสร้างพุทธเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุจึงเกิดมีการสร้างวัดและสังฆมณฑลขึ้นเพื่อใช้ในกิจการพระศาสนาและวัดในเมืองไทย ได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การทำบุญ ฟังธรรม และกิจกรรมทางสังคม ทั้งยังเป็นปูชนียสถานอันมีความสำคัญแก่การสักการบูชา คือ พระสถูปเจดีย์ พระปรางค์ พระพุทธปฏิมากร พระอุโบสถ และ หอพระไตรปิฎก สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเหตุจำเป็นที่จะต้องก่อสร้างภายในวัด นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่พำนักแห่งคณะสงฆ์และเป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมต่างๆ อีกทั้งยังเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่อบรมศีลธรรมจรรยาแก่ประชาชนทั้งหลาย ดังนั้น พุทธสถานจะคงอยู่ถาวรได้ดีหรือไม่ขึ้นไม่มีสิ่งใดสำคัญไปกว่าการบริหารและการจัดการพุทธสถานภายในวัดเพราะงานทางด้านการบริหารและการจัดการเป็นงานสำคัญต่อการอนุรักษ์และรักษาให้พุทธสถานคงอยู่นานเท่านาน^{๓๐}

^{๒๙} เฉียบ ไทยยิ่ง, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนกรณีศึกษา: ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: กองแผนงานกรมการศาสนา, ๒๕๕๑).

^{๓๐} จิตติพร สะสม, “ศึกษาระบบการบริหารและจัดการวัดในพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๙.) เกรียงไกร เกิดศิริ^{๓๑)} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “วัดพู มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก สปป.ลาว : คุณค่า และแนวความคิดในการจัดการทางพื้นที่ “วัดพู” ๑) เป็นศาสนสถานที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของอารยธรรมบนที่ราบลุ่มริมน้ำโขงในเขตจำปาสัก และถือเป็นรากฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นการก่อร่างสร้างตัวมีพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม และรูปแบบศิลปกรรมที่เป็นเอกลักษณ์แห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากสังคมบุพกาลที่ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายสู่สังคมแห่งอารยธรรมที่มีโครงสร้างสลับซับซ้อนในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๕ – ๑๘ นักวางผังในสมัยโบราณได้ปรับใช้ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ให้ตอบสนองต่อแนวความคิดทางศาสนาโดยเปรียบให้ยอดภูเก้าที่เรียกว่า ลิงคปรวต (Lingaparvata) อันเป็นที่สถิตแห่งองค์ศิวะเทพหรือสัญลักษณ์แห่งบุรุษเพศ แม่น้ำโขงก็เปรียบได้กับแม่น้ำคงคา (Ganges River) ส่วนศาสนสถานทางฝั่งซ้ายตรงตำแหน่งปลายอีกด้านของแกน เป็นศาสนสถานแห่งพระพุทธรูปอันเป็นศักดิ์ของพระอิศวรก็เปรียบเป็นศาสนสถานแห่งอิตถีเพศ ที่ราบลุ่มระหว่างภูเก้าและน้ำโขงอันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณจึงเปรียบได้กับทุ่งกุรุเกษตร (Kurukshetra) ๒) ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งนี้ จึงเป็นการแสดงออกให้เห็นอัจฉริยภาพของการวางผังเมืองที่ตอบสนองต่อจักรวาลทัศน์และตำนานความเชื่อในลัทธิไสวณิกายแห่งศาสนาฮินดู รวมไปถึงการประยุกต์เอาแนวคิดดั้งเดิมของภูมิภาคที่เคารพต่อภูเขาและแม่น้ำด้วย นอกจากการวางผังเมืองแล้ว การวางผังกลุ่มอาคารศาสนสถานวัดพูก็ยิ่งมีความสำคัญเนื่องจากการวางผังศาสนสถานในลักษณะศาสนบรรพตที่เป็นแม่แบบให้แก่ศาสนสถานแห่งอื่นๆเป็นการวางผังศาสนสถานในลักษณะศาสนบรรพตที่เป็นแม่แบบให้แก่ศาสนสถานแห่งอื่นๆ

คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกประการหนึ่ง คือ ร่องรอยของมรดกทางวัฒนธรรมประเภทต่างๆที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งศาสนสถาน ร่องรอยการตั้งถิ่นฐานชุมชน พื้นที่เกษตรกรรมเหมืองตัดหิน เตาเผา คันดิน เส้นทางคมนาคม แหล่งน้ำ และการชลประทาน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนประกอบขึ้นเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังปรากฏอยู่ในพื้นที่มานับพันปี แสดงถึงอัจฉริยภาพในการสร้างสรรค์ของมนุษยชาติ และแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของโครงสร้างสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ การปกครอง และการศาสนาของบรรพบุรุษและต้นธารวัฒนธรรมแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ศูนย์มรดกโลก องค์การยูเนสโกจึงได้ประกาศรับรองว่าพื้นที่มรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมจำปาสักเป็นมรดก ๓, ๔ และ ๕ ตามบรรทัดฐาน ๖๔ ข้อว่าด้วยการพิจารณาการขึ้นบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมโลก (Criteria for the Inclusion of Cultural Properties in World Heritage List) คุณค่าดังที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เกิดแนวความคิดในการจัดการ และการอนุรักษ์มรดกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ โดยหัวใจหลักของการจัดการต้องคำนึงถึงความยั่งยืนของภูมิทัศน์และการดำเนินต่อไปของประโยชน์ใช้สอยในปัจจุบันของชุมชนเจ้าของพื้นที่ โดยมีอิสระในการดำเนินชีวิตเพื่อการพัฒนายกระดับคุณค่า และความมั่นคงแห่งชีวิต ด้วยการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของตน

^{๓๑)} เกรียงไกร เกิดศิริ^{๓๑)}, “วัดพู มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก สปป.ลาว: คุณค่า และแนวความคิดในการจัดการทางพื้นที่ “วัดพู” หลักสูตรนานาชาติ สาขาวิชาการจัดการมรดกทางสถาปัตยกรรมและการท่องเที่ยว, (บัณฑิตวิทยาลัย: คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, มปป.).

อย่างยั่งยืน การจัดการและการพัฒนาที่ปราศจากการมีส่วนร่วมของชุมชนมีอาจเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ รวมไปถึงการท่องเที่ยวที่ปราศจากการจัดการที่ดีและละเอียดลึกซึ้งเพียงพอจะกลายเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรมรวมถึงการสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชนในระยะยาวด้วย

๙) **ชาวพร ศักดิ์ศรี** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนของชาวลาวโซ่งในบริบทใหม่: กรณีศึกษา ป่าแหว่ ผลการศึกษา พบว่า ปัจจุบันป่าแหว่มีขนาดพื้นที่เล็กลง มีการใช้สอยพื้นที่หลากหลายประโยชน์มากขึ้น และมีบทบาทในการเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตลอด โดยที่การเปลี่ยนแปลงคติความเชื่อ สภาพแวดล้อม และโครงสร้างของชุมชนของชาวลาวโซ่ง เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลร่วมกันต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของป่าแหว่ ทั้งในด้านลักษณะทางกายภาพ รูปแบบ และบทบาทการใช้งาน^{๓๒}

๑๐) **อิสระ อินทร์ยา และ เค็น เทย์เลอร์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวภูไท ผลการศึกษาพบว่า ๑) ชาวภูไทมีคติความเชื่อในการตั้งถิ่นฐานว่าชุมชนต้องประกอบด้วยเขตพื้นที่สำคัญ ๔ เขต คือ บ้าน-นา-ป่า-น้ำ ซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนอันได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรดินและที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำ ๒) ชาวภูไทมีภูมิปัญญาในการจัดการเขตพื้นที่ทั้ง ๔ เขต และทรัพยากรสำคัญทั้ง ๔ ประการ เพื่อตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยยึดหลักความสมดุลระหว่างการบริโภคกับการบำรุงรักษา ภายใต้ค่านิยมของ “ความเคารพรัก” อันได้แก่ความเคารพต่อกิตติคุณของ ความเคารพตนเอง เคารพผู้อื่น เคารพธรรมชาติ และความเคารพต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ และเคารพต่อสากลคือสิ่งที่เป็กลางที่ยอมรับได้จากทุกฝ่าย ๓) เอกลักษณะของทำเลที่ตั้งถิ่นฐานและภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ก่อเกิดเป็นคุณค่าทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชาวภูไท อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของสังคมมนุษย์ที่สอดคล้องกับข้อจำกัดแห่งสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ^{๓๓}

๑๑) **อำภา บัวระภา** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นของชุมชนบ้านห้วยนาไทย ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีการสงฆ์ที่สืบทอดมากกว่า 100 ปี เป็นส่วนสำคัญในการอนุรักษ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์คือ “กุ๋บ้านห้วยนาไทย” ซึ่งเป็นพื้นที่รวมคติความเชื่อของพราหมณ์ ผี และพุทธ ส่วนภูมิทัศน์พื้นที่ถิ่นที่สำคัญของบ้านห้วยนาไทย คือ (1) รูปแบบการวางผังของหมู่บ้านการกระจายตัวเป็นวงกลม ล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม และกุ๋บ้านห้วยนาไทย (2) การจัดสรรพื้นที่รอบชุมชนและภายในบริเวณที่อยู่อาศัยโดยการใช้ไม้พื้นถิ่น ไม้ผล การปลูกพืชผักสวนครัวและเลี้ยงสัตว์สลับกัน (3) รูปแบบ“บ้านเรือนที่อยู่อาศัย” เป็นเรือนไม้ยกสูงมีความโดดเด่นของรายละเอียดและ

^{๓๒} ชาวพร ศักดิ์ศรี, การเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนของชาวลาวโซ่งในบริบทใหม่: กรณีศึกษา ป่าแหว่, JARS ๙(๑). ๒๐๑๒) : ๔๔.

^{๓๓} อิสระ อินทร์ยา และ เค็น เทย์เลอร์, ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชาวภูไท, วารสารรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๕๘

การตกแต่งอาคาร เช่น ช่องลมวาระเบียง และ (4) สถาปัตยกรรมพื้นฐานกับการดำรงชีวิต เช่น “โรงสีข้าว” สร้างจากไม้ไผ่ทั้งหลัง เกิดขึ้นจากการพัฒนาของสังคมเกษตรกรรม และการประยุกต์ใช้ไถ่ถูน “ยั้งข้าว” เพื่อเป็นพื้นที่พักผ่อน เลี้ยงสัตว์ ทั้งหมดคือรูปแบบอัตลักษณ์พื้นฐานของบ้านหัวนาไทย^{๓๔}

๑๒) ธนากร อนุรักษ์ และชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการวิจัยพบว่า การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สภาพความเป็นอยู่ที่มีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย การขยายตัวของพื้นที่อยู่อาศัยของประชากร รูปแบบการคมนาคมขนส่งที่เปลี่ยนแปลงและการปรับตัวเข้าสู่สังคมเมืองในยุคสมัยใหม่ ทำให้พื้นที่สำคัญของเมืองในอดีตมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้งานของพื้นที่สำคัญไปบ้าง แต่ก็ยังคงภาพลักษณ์โดยรวมของเมืองไว้ ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ศึกษามีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันโดยแสดงออกผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน มีการส่งเสริมและเห็นคุณค่าความสำคัญของแหล่งโบราณสถาน วัฒนธรรมศิลปกรรม ศาสนา ประเพณี สถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาทั้งจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมช่วยกันดูแลปกป้องรักษามรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้อยู่ต่อไป อีกทั้งผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งโบราณสถาน ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิเคราะห์ปัญหาที่พบจากการเก็บข้อมูล เพื่อรักษาให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่คู่เมืองนครศรีธรรมราชสืบไป^{๓๕}

๑๓) ปัญญา เทพสิงห์ และเกศกานา บุญปรากร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการแหล่งศิลปวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวชายแดนไทย-มาเลเซีย ผลจากการศึกษาพบว่า สภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแหล่งศิลปวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวชายแดนไทย มาเลเซียมีสภาพทางติดเพิงผาหน้าถ้ำเนินเขาลานา และในเมือง โดยที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม ศาลเจ้ามีลักษณะเด่นวัฒนธรรมน้ำ ภูมิทัศน์ใช้ศิลปกรรมเข้ามาเสริมความงามร่วมกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพก่อเกิดคุณค่าด้านพลังศรัทธาจริยธรรม สุขทริยภาพ การเรียนรู้ และความท้าทาย การจัดการด้านกายภาพมีแผนงานเชิงอนุรักษ์มากกว่าการพัฒนา แผนงานทางสังคมเน้นการพัฒนาคน โดยมีการจ้างคนงานประจำคอยช่วยเหลือ และอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว แสงบุญ จัดสรรคนทำหน้าที่ฝ่ายต่างได้อย่างยืดหยุ่นรอมชอมช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากกว่า แบ่งสายงานชัดเจน การอำนวยความสะดวกของเจ้าอาวาสหรือฝ่ายบริหารจะสอดคล้องความเป็นนักบริหารแบบครอบครัว ไม่มีการลงโทษ แต่ว่ากล่าวตักเตือนชวนให้คิด สร้างแรงจูงใจ การประสานงานภายในมีปัญหาบ่อยกว่าภายนอก การประสานงานภายนอกเน้นนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซียโดยการประชาสัมพันธ์ข้ามแดน แนวทางพัฒนาแหล่งศิลปวัฒนธรรมด้านจิตใจควรส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งการศึกษาอบรมธรรมะระดับนานาชาติ ด้านชุมชนการสร้างความรู้แก่คนในชุมชน ให้คนในชุมชนเป็นผู้นำ

^{๓๔} อำภา บัวระภา, ภูมิทัศน์พื้นฐานของชุมชนบ้านหัวนาไทย ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม, วารสารสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างวิจิตร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐) : ๕๕

^{๓๕} ธนากร อนุรักษ์ และชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล, ภูมิทัศน์วัฒนธรรมย่านถนนราชดำเนิน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช, Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – เมษายน ๒๕๖๐) : ๒๑๕๖-๒๑๕๗

การท่องเที่ยวและเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกิจกรรม ด้านสังคมและวัฒนธรรมควรจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมและเปิดทางการเข้ามีส่วนร่วมของคนหลากหลายวัฒนธรรม เพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีความภาคภูมิใจในมรดกศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น^{๓๖}

๑๔) อัจจิมา หนูคง และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดภูเก็ต ผลการวิจัยพบว่า การจัดการพิพิธภัณฑ์ก่อให้เกิดกระบวนการคิดใหม่ ๆ ในการส่งเสริม พิพิธภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดภูเก็ต โดยการประชุมกลุ่มร่วมกันได้กำหนดนโยบายแผนงานระหว่างภาครัฐ เอกชน ประชาชน ชุมชนทั้งมีการวางแผนงานในการประชาสัมพันธ์ และการตลาดผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ได้พิจารณาร่วมกันในประเด็นให้ความสำคัญแก่นักท่องเที่ยวด้านสถานที่พัก ความสะอาด ความสะอาด โดยเฉพาะความปลอดภัยจากเหตุการณ์ภัยคุกคามโจรกรรมจากมนุษย์ ภัยทางธรรมชาติ รวมทั้งการเดินทางสะดวกสบาย โดยจัดบริการรถรับส่งจากที่พัก สนามบิน สถานีขนส่งและแหล่งท่องเที่ยว โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายระหว่างรัฐบาลกลาง ภูมิภาค เอกชน ประชาชน ชุมชน และในต่างประเทศ การดำเนินกิจการการท่องเที่ยวมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการฟื้นฟู การอนุรักษ์ สืบทอด พัฒนา สร้างสรรค์ และ ส่งเสริมมรดกศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏจากหลักฐานแหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรมศาสนสถาน ภูมิปัญญา จิตรกรรม ประเพณีวัฒนธรรม และอื่น ๆ ที่ทรงคุณค่าคงความงดงามให้มั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืน เป็นอัตลักษณ์ของชาติ นอกจากนี้การเตรียมความพร้อมด้านบุคลากรเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้สมสมัยบุคลากรจะต้องมีความพร้อมทั้งสุขภาพกายและใจ อยู่ดี กินดี มีความสุข สามารถรังสรรค์กิจกรรมดี ๆ แก่นักท่องเที่ยวให้เกิดความสนใจกลับมาเที่ยวซ้ำอีก อย่างไรก็ตามยุคทองแห่งการท่องเที่ยวในหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยพัฒนาเศรษฐกิจให้มีความแข็งแกร่งจากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นเศรษฐกิจหลัก ซึ่งสร้างรายได้สูงสุดในสังคมโลกปัจจุบัน ทั้งนี้แนวทางการส่งเสริมพิพิธภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดภูเก็ต มีแนวทางในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ให้มีความสมสมัยเหมาะสมแก่สถานการณ์ปัจจุบัน การสร้างสิ่งกระตุ้นในด้านการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ การจัดการในช่วงเทศกาลต่าง ๆ การสร้างอัตลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสเลือกตามลักษณะเด่นของพิพิธภัณฑ์ และกำหนดแนวทางของพิพิธภัณฑ์ให้เหมาะสมโดยร่วมมือในระหว่างประเทศ เพื่อยกระดับการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมให้เกิดความมั่งคั่ง มั่นคง และยั่งยืนต่อไป^{๓๗}

๑๕) วุฒิชัย สันธิ และวรลัญจก์ บุญยสุรัตน์ การจัดการเส้นทางเรียนรู้ทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก จังหวัดเชียงราย ผลจากการศึกษาพบว่า บริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม และ

^{๓๖} ปัญญา เทพสิงห์ และเกศถาวา บุญปรากฏ, การจัดการแหล่งศิลปวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวชายแดนไทย-มาเลเซีย, *รายงานวิจัย*, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๘), หน้า ๖

^{๓๗} อัจจิมา หนูคง และคณะ, การจัดการพิพิธภัณฑ์อย่างสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดภูเก็ต, *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (ตุลาคม ๒๕๕๘-มีนาคม ๒๕๕๙) : ๑๗๙ - ๑๘๐

สิ่งแวดล้อมของชุมชน กลุ่มน้ำกก รูปแบบการสร้างเมือง จัดวางตำแหน่งของเขตเมือง ทั้ง 8 ทิศ ประกอบด้วย 12 ประตุ โดยมีสายสะดือเมืองเป็นจุดแกนกลาง มีกำแพงรอบรอบเวียง มีลักษณะคล้าย สี่เหลี่ยมผืนผ้า ประกอบด้วยกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ถูกกว้านต้อนมาในยุคการบูรณะเมืองเชียงราย ไทญวน เป็นชนชั้นการปกครองอยู่ในเวียง ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทเขิน นอกเวียง โดยมีการนำเอาวัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเชื่อ มาผสมผสานผสานโดยผ่านความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปแบบของตำนาน จารึก ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรม ภูมิปัญญา การแสดง ซึ่งมรดกวัฒนธรรม เหล่านี้ ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีศักยภาพ โดยสามารถจัดเป็น รูปแบบเส้นทางเรียนรู้วัฒนธรรม มีรูปแบบสำคัญในการนำเสนอได้ 5 รูปแบบ คือ เส้นทางที่ 1 ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน การบูรณะเมืองเชียงราย เส้นทางที่ 2 ความเชื่อศาสนสถานตามทักขิเกตุ เมืองเชียงราย เส้นทางที่ 3 ศิลปะและหัตถกรรม ชชาติพันธุ์กลุ่มน้ำกก เส้นทางที่ 4 สถาปัตยกรรมเก่าเวียง เชียงราย เส้นทางที่ 5 พิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้อารยธรรมกลุ่มน้ำกก โดยเส้นทางมรดกทางวัฒนธรรมทั้ง 5 เส้นทางนี้ ได้แสดงออกมาในรูปแบบการสื่อความหมายทางวัฒนธรรม เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชน และผู้ที่ เกี่ยวข้อง ได้เห็นความสำคัญและเกิดความสนใจที่จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมตามเส้นทาง กลุ่มน้ำกกในท้องถิ่นของตนเอง รวมไปถึงส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงรายต่อไป^{๓๘}

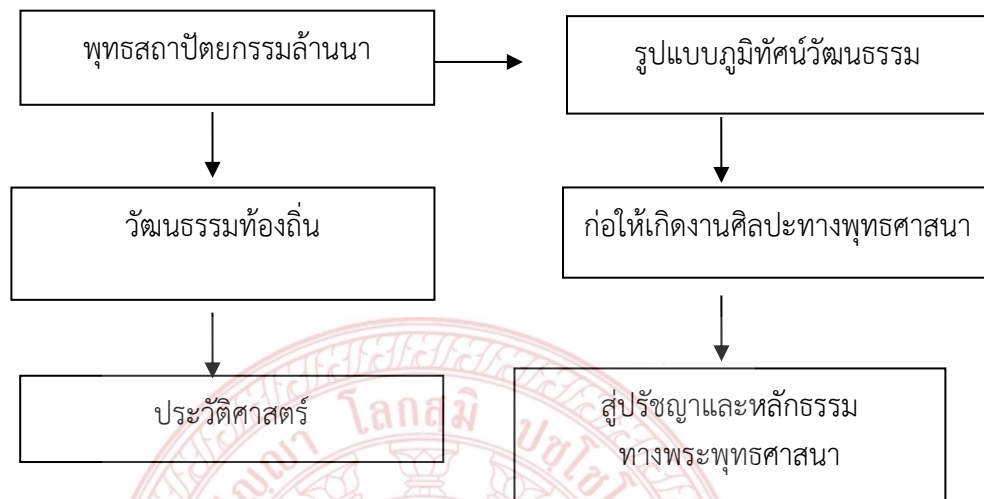
๑๕) ณัชชา สกุลงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนชาวแพ : กรณีศึกษาชุมชนชาวแพบริเวณ สะพานรัตนติหมู่ 2 ต.โลโว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี จากการศึกษาพบว่าลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมและ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนชาวแพแห่งนี้ ก่อตัวขึ้นมาจากระบบการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และ สภาพแวดล้อมอันประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ศาสนา ความเชื่อ การเมืองการปกครอง และ ระบบเศรษฐกิจ ซึ่งล้วนแต่เป็นปัจจัยจำกัด ก่อให้เกิดการตั้งรับ ปรับเปลี่ยน สร้างสรรค์ของมนุษย์เพื่อให้ สามารถดำรงชีวิตภายใต้สภาพแวดล้อมเหล่านี้ อย่างสอดคล้อง และสมดุล อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมของคนในชุมชนได้อย่างชัดเจน

แต่ในสภาวะการณ์ปัจจุบันภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต (Dynamic) ผลกระทบซึ่ง กันและกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและผิดปกติเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยม การปกครองแบบรัฐชาติพยายามรวมอำนาจไว้ในส่วนกลางและรวมชาติให้เป็นชาติเดียวกัน รวมทั้งวัฒนธรรมกระแสหลักจากภายนอก ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยคุกคามทำให้ อัตลักษณ์ของภูมิทัศน์ วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมบนถนนของชุมชนชาวแพแห่งนี้กำลังค่อยๆ คลายไป ดังนั้นใน ฐานะที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง จึงสมควรที่จะมีการศึกษาอย่างลึกซึ้งและ เป็นองค์รวมอันนำไปสู่แนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยให้มีความยั่งยืน สอดคล้องกับวิถีชีวิต รวมทั้งสามารถรักษาอัตลักษณ์และมรดกทางวัฒนธรรมให้ดำรงคงอยู่ต่อไป^{๓๙}

^{๓๘} วุฒิชัย สันติ และวรลัญจก์ บุญสุรัตน์, การจัดการเส้นทางเรียนรู้ทางวัฒนธรรมกลุ่มน้ำกก จังหวัด เชียงราย, การประชุมมหาดไทยวิชาการ ครั้งที่ ๔, เรื่อง “การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย”, หน้า ๗๔.

^{๓๙} ณัชชา สกุลงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนชาวแพ : กรณีศึกษาชุมชนชาวแพบริเวณสะพานรัตนติหมู่ ๒ ต.โลโว อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี, การประชุมวิชาการบัณฑิตศึกษาศิลปการระดับชาติครั้งที่ ๑, หน้า ๑๙๘-๑๙๙

๑.๗ ทฤษฎีและกรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๘.๑ ได้รับทราบองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา
- ๑.๘.๒ นำผลการศึกษามาพัฒนาเป็นชุดความรู้ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมในล้านนา
- ๑.๘.๓ มีการพัฒนาองค์ความรู้ทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิวัฒนธรรมวัดในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- ๑.๘.๔ มีแนวทางในเสริมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์พุทธสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาและภูมิทัศน์วัฒนธรรมในล้านนา

บทที่ ๒

ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา ซึ่งพอจะแยกประเด็นในการศึกษาค้นค้น ดังนี้

๒.๑ แนวคิดและองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรม

๒.๒ แนวคิดทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๒.๓ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

๒.๑ แนวคิดและองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรม

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการขึ้นใน พ.ศ.๑๘๓๙ ก็มีอาณาจักรหริภุญไชยรุ่งเรืองขึ้นมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว^{๔๐} ทั้งนี้ ปรากฏการก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมากในพื้นที่เมืองลำพูน ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางการปกครองและศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น เจดีย์-กุฎ ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีผังสี่เหลี่ยมในลักษณะของปราสาทซ้อนชั้น ทั้งนี้มีข้อสันนิษฐานว่าเจดีย์แบบกุฎนี้อาจเป็นการสร้างสรรค์ของช่างโบราณที่พยายามจะออกแบบสร้างสรรค์พระเจดีย์ที่มีความหมายถึงวิหารมหาโพธิ์ที่พุทธคยา หากแต่ช่างพื้นเมืองนั้นคงได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากพระพิมพ์ที่สร้างกันแพร่หลายที่เป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่ง เบื้องหลังเป็นรูปเรือนยอดของวิหารมหาโพธิ์จึงนำรูปของเรือนยอดดังกล่าวมาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์เจดีย์แบบกุฎก็อาจเป็นได้ นอกจากนี้ยังมี รัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม ซึ่งลักษณะของเจดีย์ทั้งสององค์นี้ก่อนขึ้นมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงเจดีย์ทรงปราสาท^{๔๑} คือมีขุมจะระนำประดิษฐานพระพุทธรูปนั่นเอง

นอกจากนี้ในเมืองลำพูนยังพบหลักฐานเจดีย์ทรงปราสาท ๕ ยอดอีก คือ เจดีย์วัดเชียงยืน (หรือ เรียกว่า เชียงยืน) อยู่ในวัดพระธาตุหริภุญชัย (อำเภอเมืองลำพูน) และเจดีย์ทรงลอมฟาง หรือเจดีย์ กู่ช้างซึ่งเจดีย์นี้ลำพูนได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยพุกาม และในเขตป่าซางก็มีวัดหนองดู่ซึ่งเจดีย์นี้ได้ใช้เทคนิคการก่อโดยใช้เสารับน้ำหนักส่วนยอดกลางอันเป็นรูปแบบและเทคนิคที่นิยมอยู่ในสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยพุกาม

^{๔๐} สุรพล ดำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓.

^{๔๑} ปราสาท หมายถึง เป็นทรงสี่เหลี่ยมตั้งซ้อนกันลดขนาดเป็นลำดับขึ้นไป ๕ ชั้น แต่ละชั้นมีเจดีย์ประดับทิศทั้งสี่ และด้านทั้งสองของแต่ละชั้น มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในขุมจะระนำและยอดแหลมที่หักหายคงเป็นกรวยเหลี่ยม

จากหลักฐานทางสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีหรือสมัยสุโขทัยซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับรูปแบบทรงปราสาทอันเป็นหลักฐานที่หลงเหลือมาในปัจจุบันเพราะสถาปัตยกรรมเจดีย์ในสมัยนี้ได้ใช้วัสดุที่เป็นอิฐหรือศิลาแลงซึ่งเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีและศิลปะพม่าแบบพุกาม ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของงานช่างพื้นถิ่นในช่วงก่อนการตั้งอาณาจักรล้านนาและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อไปอีกด้วย

ทั้งนี้การสร้าง “เจดีย์” ในล้านนานิยมซึ่งนิยมเรียกว่า “กู๋” แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปจะเรียกว่า “พระธาตุ” สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด มี ๕ รูปแบบ คือ

ก) เจดีย์แบบทรงกลม (ทรงระฆัง) เช่น เจดีย์วัดกิตติ ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เจดีย์อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของศิลปะล้านนา (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง อยู่ข้างโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) ลักษณะเด่นของเจดีย์วัดกิตติ คือ มีฐานกลมซ้อนกัน ๓ ชั้น อยู่บนฐานสี่เหลี่ยมยอดเกี๊ยว และยอดของเจดีย์จะหุ้มด้วยทองจังโก

ข) แบบเจดีย์ทรงปราสาท เช่น เจดีย์วัดป่าตาล ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นเจดีย์ทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ ลักษณะเด่นของเจดีย์ทรงปราสาท คือ ตอนกลางมีสี่เหลี่ยมเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยม เรียกว่า “เรือนธาตุ” มีซุ้ม จระนำ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และในส่วนยอดนิยมสร้างมี ๕ ยอด แต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นิยมมียอดเดียว

ค) เจดีย์ช้างล้อม ได้แก่ วัดเชียงมั่น วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน บางวัดช้างล้อมเหลือเป็นบางส่วน เหลือเป็นบางส่วน เช่น วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดช้างค้ำ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ หรือหายหายไปหมด เช่น วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

ง) เจดีย์ปล่อง เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรเพื่อนบ้าน ได้แก่ เจดีย์ปล่อง วัดพวงหงส์ วัดร้าง วัดเชียงโสมที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากพระเจดีย์แบบละโว้ของจีน เจดีย์ยอมนมไม้สิบสองแบบอยุธยาที่วัดหมื่นตุม เชียงใหม่ เจดีย์แบบยอดดอกบัวตูมของสุโขทัยที่วัดแสนเส้า (ร้าง) ใกล้กับวัดธาตุคำ เชียงใหม่ และเจดีย์แบบพม่าหรือมอญที่สร้างขึ้นในยุคพ่อค้าไม้ชาวพม่าโดยตั้งหลักฐานครอบครัวในล้านนา เช่น เจดีย์วัดบุพพาราม วัดมหาวัน วัดแสนผางในเชียงใหม่ วัดศรีจอมเรือง พะเยา และวัดต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ลำปาง แพร่ และจังหวัดน่าน เป็นต้น

จ) เจดีย์เหลี่ยม ซึ่งได้รับอิทธิพลเจดีย์เหลี่ยมแบบทวารวดี เช่น เจดีย์วัดเจดีย์เหลี่ยม อำเภอสารภี ที่เลียนแบบเจดีย์เหลี่ยมวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน ปัจจุบันนี้ที่สร้างแบบนี้ก็คือ เจดีย์เหลี่ยมวัดละโว้ อำเภอหางดงและเจดีย์เหลี่ยม วัดสันติธรรม จังหวัดลำพูน

สำหรับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่รวมเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาอีกเช่นกัน คือ วิหาร อุโบสถ หอไตร บ้านเรือน ลักษณะการสร้างจะมีโครงหลังคาประกอบด้วยด้วยเครื่องไม้ ซึ่งอาจจะมุงด้วยแป้นเกล็ด^{๔๒}

^{๔๒} แป้นเกล็ด หมายถึง แผ่นไม้แทนกระเบื้อง

หรือมุงด้วยกระเบื้องดินเผา ทั้งนี้ ในปัจจุบันจึงมีการชำรุดเสียหายและไม่หลงเหลือร่องรอยหลักฐานให้ศึกษาอีกต่อไป^{๔๓}

สถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและสมัยปัจจุบัน^{๔๔} แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทเจดีย์ และ ประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก โดยที่ชาวล้านนาเรียกว่าหอธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การสร้างอาคารไม้ในศิลปะล้านนาเป็นศาสตร์ที่ถ่ายทอดความรู้กันมายาวนาน ถึงกับมี “คัมภีร์แปงวิหาร”^{๔๕} หรือ “คัมภีร์สร้างวิหาร” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายการตั้งเสาไม้ การประกอบข้อแปและองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของงอาคารไว้อย่างเป็นระบบ

ลักษณะของอาคารไม้ในล้านนาจะมีการเปิดให้เห็นโครงสร้างของข้อและคานตามแบบ “ม้าต่างใหม่” หลังคาเป็นทรงจั่วมีการซ้อนชั้นของหลังคาด้านหน้าสามชั้น ด้านหลังสองชั้นสัมพันธ์กับการยกเก็จของผนัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือแป้นเกล็ด สำหรับการสร้างวิหารช่างมักมีการสร้างส่วนประกอบทั้งหมดของโครงสร้างด้านล่างก่อน หลังจากนั้นจึงยกขึ้นประกอบพร้อมกันและยังมีการปิดทองฉลุลายบนพื้นและทาด้วยชาดสีแดงเพื่อสื่อถึงความเป็นทิพย์สภาวะในสวรรค์

ลักษณะเด่นทางด้านโครงสร้างและรูปทรงหลังคาทรงล้านนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สำคัญของวิหารล้านนาที่และมีการถ่ายทอดและพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการจึงสันนิษฐานกันว่ารูปทรงดังกล่าวอาจมีเหตุผลในข้อจำกัดในเรื่อง การใช้วัสดุ เศรษฐกิจและการขาดช่างฝีมือ อีกประการหนึ่ง คือ วิหารล้านนามีขนาดใหญ่การใช้ใช้โครงสร้างหลังคาที่ทำด้วยไม้ทั้งหมดจึงเป็นไปได้ จึงจำเป็นต้องจัดหาวัสดุอื่นที่มีความยาวพอเหมาะกับขนาดของอาคารมาทดแทน อีกประการหนึ่ง คือ การลดชั้นและซ้อนชั้นของหลังคาเป็นวิธีการแก้ไขปัญหารูปทรงวิหารที่ใหญ่ทะอะทะดังนั้นรูปทรงหลังคาที่มีการซ้อนชั้นจึงทำให้อาคารดูเบาลง สำหรับองค์ประกอบของหลังคาและสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในแง่ของการตกแต่งและเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างโดยมีคติความเชื่อที่สำคัญแฝงอยู่ในเรื่องของคติจักรวาล พุทธภูมิ และนิพพาน รวมถึงคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และกิเลสต้นเหตุ

ภาพที่ ๕ : ภาพสามมิติแสดงวิหารวัดปราสาทที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของวิหารล้านนา กล่าวคือ เป็นวิหารขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็นในการใช้สอย มีหลังคาซ้อนชั้นลดหลั่นกันโดยด้านหน้าจะมีจำนวนชั้นหลังคาซ้อนมากกว่าด้านหลัง และโครงสร้างหลังคาเป็นระบบโครงสร้างที่เรียกว่า “ม้าต่างใหม่”

เครื่องถ้วยชามดินเผาแบบล้านนาที่ขุดพบในบริเวณวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเครื่องถ้วยชามดินเผาที่สร้างขึ้นโดยช่างจีนเขียนลายบนเครื่องถ้วยแต่เนื่องจากช่างจีนไม่คุ้นเคยกับศิลปะไทยรูปเทวดาไทยจากที่หอมเพริ้ว จึงกลายเป็นต้นน้อยอ้วนกลม แต่โครงสร้างหลังคาเครื่องถ้วยของวิหารล้านนาเครื่องบนตลอดจนลวดลายในงานศิลปกรรมส่วนใหญ่ที่ยังคงใกล้เคียงกับสภาพดั้งเดิมของรูปแบบล้านนา

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แบบแผนของเจดีย์แบบภาคกลางได้เริ่มเข้ามาปะปนกับเจดีย์ล้านนามากขึ้น จนกระทั่งกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อิทธิพลของศิลปะแบบพม่าได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านนาพร้อมกับพ่อค้าไม้ชาวพม่าและได้เข้ามาสร้างวัดและปฏิสังขรณ์ศาสนสถานซึ่งทำให้ศิลปะแบบพม่าเข้ามาปะปนอยู่มนพุทธสถานล้านนามากขึ้น โดยเฉพาะเจดีย์แบบพม่าหลายแห่ง เช่น เจดีย์เหลี่ยมในวัดเจดีย์เหลี่ยม จังหวัดเชียงใหม่ เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง เจดีย์วัดสวนดอก เจดีย์วัดหม้อคำตวง พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุช่อแฮ ในจังหวัดแพร่^{๔๖} เป็นต้น

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงงานศิลปกรรมในล้านนาด้วย เช่น การประดับหน้าบันซึ่งเดิมมักเป็นรูปตามคติแบบจารีต เช่น นารายณ์ทรงครุฑ ก็ได้เปลี่ยนแปลงมานิยมนำรูปพานรัฐธรรมนูญมาประดับแทน บางแห่งก็ยังคงรูปนารายณ์ทรงครุฑไว้เช่นเดิม แต่ได้ลดความสำคัญลงด้วยการให้ทำหน้าที่เทินพานรัฐธรรมนูญให้อยู่สูงสุดแทน เช่น หน้าบันโบสถ์วัดกวีรัตน์ จังหวัดแพร่ สาเหตุที่หันมานิยมประดับรูปพานรัฐธรรมนูญก็เพื่อเสริมส่งอุดมการณ์ของรับที่เชิดชูการปกครองแบบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ^{๔๗}

^{๔๖} สุรพล ดำริห์กุล, แผ่นดินล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: เกล็ดไทยจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๕.

^{๔๗} ASTV ผู้จัดการออนไลน์ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๓ เวลา ๑๓.๐๗ [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Entertainment/ViewNews.aspx?NewsID=๙๕๓๐๐๐๑๑๗๑๖๖> [๓๐ มี.ค. ๕๗].

สรุปว่าแบบแผนสถาปัตยกรรมหรือภูมิจักรวาลที่สร้างขึ้นในพื้นที่เมืองลำพูน ได้แก่ เจดีย์กู่กุด ซึ่งเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมและรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมในวัดวัดจามเทวีและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้ จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อมาด้วย เมื่อพม่าได้เข้ามาสู่ล้านนาในบทบาทพ่อค้าไม้จึงทำให้รูปแบบของศิลปะพม่าและงานศิลปกรรมประดับตกแต่งได้เข้ามาสู่บ้านเมืองต่างๆในล้านนา ทำให้ชาวล้านนานิยมเอารูปแบบพม่ามาใช้ปะปนในพุทธสถานล้านนามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงานประติมากรรมรูปนรสิงห์และสิงห์ในศิลปะแบบพม่าที่ประดับรอบพุทธสถานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในล้านนา การประดับหน้าบันซึ่งเดิมมักเป็นรูปตามคติแบบจารีต จากการารายณ์ทรงครุฑก็ได้เปลี่ยนแปลงมานิยมนำรูปพานรัฐธรรมนูญมาประดับแทนตามอุดมการณ์ของรับที่เชิดชูการปกครองแบบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

๒.๒ แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๒.๒.๑ ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และ/หรือ เป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา^{๔๔}

นิยามความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ถูกเขียน และให้คำจำกัดความต่างๆ มากมาย ขึ้นอยู่กับว่าเราจะมีพื้นฐานมีความรู้ ความเข้าใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมมากน้อยสักเพียงไหน แต่หลักการส่วนใหญ่ก็必将มีความสอดคล้องและใกล้เคียงกัน ซึ่งสามารถสรุปความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ดังนี้ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มถือร่วมกัน (ค่านิยม) และได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงาม และพัฒนาสังคมของมนุษย์ เป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ อันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าทางด้านความงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและพัฒนาการของสังคมหนึ่งๆ ผ่านทางลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่ เป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกัน ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมภูมิศาสตร์ โดยสะท้อนถึงพัฒนาการของสังคมหรือชุมชนนั้น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านทางลักษณะกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชนนั้น

^{๔๔} sucheep.kar, ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม วัฒนธรรมศาสตร์ วัฒนธรรมพันทางพันหลัง สมัยใหม่, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://sucheepost.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๗/blog-post_๒๙.html [๓๐ มี.ค. ๕๗].

ประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม UNESCO ได้แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ๑. ภูมิทัศน์ซึ่งได้ออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจจากมนุษย์ ๒. ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนาและความเชื่อ ๓. ภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ ส่วน Lucas ได้แบ่งประเภทของภูมิทัศน์ตามอิทธิพลของมนุษย์ต่อการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมธรรมชาติได้ ๔ ประเภท คือ ๑. ภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดการ ๒. ภูมิทัศน์เกษตรกรรม ๓. ภูมิทัศน์รอบนอกศูนย์กลางเมือง ๔. ภูมิทัศน์ในเมือง และหลักวิชาการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ได้แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑. ภูมิทัศน์ที่ดัดแปลงสร้างขึ้นเพื่อพัฒนาการของสังคม ๒. ภูมิทัศน์ที่จัดสร้างขึ้นเป็นพื้นที่ที่มีความสวยงาม ส่วนนักมานุษยวิทยาได้แบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ ๒ ประเภท คือ ๑. รูปธรรม และ ๒. นามธรรม ซึ่งสามารถสรุปประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ เป็น ๒ ประเภท คือ ๑. ภูมิทัศน์ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติ ภูมิศาสตร์เดิม เพื่อการตั้งถิ่นฐาน บ้านเรือน ชุมชนและสังคม ต้องการการจัดการที่ละเอียดลึกซึ้ง การดำเนินการเป็นระบบระเบียบ ๒. ภูมิทัศน์ซึ่งเกิดจากการออกแบบสร้างสรรค์อย่างตั้งใจ ซึ่งเป็นผลจากปัจจัยที่มีจุดประสงค์ไม่หลากหลาย จึงมีการจัดการ การดำเนินการน้อยกว่า

หัวใจหลักของแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การจัดการแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่นเดียวกับการเรียนรู้ที่จะปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมของคนในอดีต และมนุษย์กับธรรมชาติต้องมีความสัมพันธ์กัน

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้กระทำกับสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ ซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อสังคมมนุษย์ หรือการดำเนินการรื้อรื้อกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการสังคมมนุษย์ สิ่งที่ต้องจัดการคือการป้องกันไม่ให้เกิดเปลี่ยนแปลงเร็ว และไม่ให้เกิดเปลี่ยนแปลงทั้งหมด แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป และเปลี่ยนได้เฉพาะบางบริเวณที่ยอมให้เปลี่ยนได้ และยอมได้มากน้อยเพียงใดอย่างไรเท่านั้น

วัตถุประสงค์ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การรักษาคุณค่าและความสำคัญภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้คงอยู่และยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของสังคมในปัจจุบัน เพื่อให้ได้ข้อมูล มาใช้ในการวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการรักษาคุณค่าและความสำคัญ เพื่อประโยชน์ของการดำรงอยู่อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่า ความสำคัญ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม สำหรับแนวคิดในการจัดการพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมต้องคำนึงถึง ความยั่งยืนดั้งเดิมที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ การดำเนินการต่อไปของประโยชน์ใช้สอยและวิถีชีวิตในปัจจุบันของชุมชน ต้องให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมทั้งการอนุรักษ์ ปกป้องรักษา การพัฒนาเปลี่ยนแปลงพื้นที่ และการแปลความหมาย ของคุณค่าและความสำคัญอย่างถูกต้อง ซึ่งจะทำให้การอนุรักษ์เกิดความยั่งยืน และการจัดการที่ดี ต้องมุ่งหมายเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม สร้างความสามัคคี เอาผลประโยชน์ส่วนร่วมเป็นที่ตั้ง สร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง ผู้คนมีความอบอุ่นปลอดภัย และมั่นคง

แนวทางการจัดการมีหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางพื้นที่ ความต้องการใช้สอยร่วมสมัย และคุณค่าด้านต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้ ดังนี้ ๑. การดูแลรักษา ๒. การรักษาให้คงสภาพ ๓. การบูรณปฏิสังขรณ์ ๔. การสร้างขึ้นใหม่ ๕. การปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ และ ๖. การพัฒนา และสร้างสรรค์ใหม่

สำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบันของไทย เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงของการเพิ่มขึ้น และการย้ายถิ่นฐานของประชากร และการพัฒนาทางเศรษฐกิจในช่วงกว่าสองศตวรรษที่ผ่านมา ตามนโยบายของรัฐและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งทำให้สภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปทั้งในสังคมเมือง และในสังคมชนบท ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมในไทย ยังไม่ได้รับความสนใจ และเอาใจใส่จากภาครัฐเท่าที่ควร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ให้ความสนใจสถาปัตยกรรมและแหล่งโบราณคดี มากกว่า การให้คำจำกัดความและการตีความของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ยังมีความคลาดเคลื่อนอยู่มาก และยังถูกนำมาใช้แบบไม่มีมิติ ไม่มีแนวความคิดในบริบทของท้องถิ่น^{๔๙}

แนวคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสังคมไทย แนวความคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมในประเทศไทย นั้นเพิ่งมีการศึกษาไม่นานนัก ศรีศักร วัลลิโภดม (๒๕๕๑) นับเป็นนักวิชาการคนแรกๆ ที่ให้ความสนใจในการศึกษาแนวคิด ดังกล่าวภายใต้คำว่า “ภูมิวัฒนธรรม” ในความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) พร้อมคำอธิบายว่า คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมซึ่งในบริบททางสังคมวัฒนธรรมในที่นี้ หมายถึง ลักษณะทางภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ในอาณาบริเวณใดบริเวณหนึ่ง เช่น ป่า ภูเขา แม่น้ำ อันสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองของผู้คนในท้องถิ่น จนเป็นที่รู้จักร่วมกันและมีการกำหนดนามชื่อเป็นสถานที่ต่างๆ ในลักษณะที่เป็นแผนภูมิหรือแผนที่ เพื่อสื่อสารถึงกันอาจสร้างเป็นตำนานขึ้นมาอธิบายถึงความเป็นมาและความหมายสำคัญทาง ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจและ วัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้นๆ จากคำอธิบายของศรีศักรวัลลิโภดม เห็นได้ว่า การให้ความหมายดังกล่าวค่อนข้าง มีแนวโน้มบนฐานคิดแบบนักมานุษยวิทยาที่เน้นความสำคัญและพฤติกรรมของมนุษย์ อันมี ผลต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับเกรียงไกร เกิดศิริ (๒๕๕๒) ได้ศึกษาแนวคิดด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมในระยะต่อมา ที่มักเน้นมิติด้านพื้นที่ที่สัมพันธ์กับ วัฒนธรรมและ ธรรมชาติอันเป็นผลทำให้มีการแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมตาม ลักษณะพื้นที่ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบท (rural landscape) แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิประเทศทางธรรมชาติในฐานะที่เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สังคมดั้งเดิมอันมี ข้อจำกัดในการดำรงชีพ ด้านแรงงาน ความรู้และเทคโนโลยีมนุษย์จึงต้องอาศัย ธรรมชาติและกลายเป็นลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนประเภทนี้ ผู้ผูกพันกับ ธรรมชาติอย่างเหนียวแน่นภายใต้ความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ทรงพลัง

^{๔๙} pooksirinapa in Uncategorized, **ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://pooksirinapa.wordpress.com/๒> [๑๖ พ.ย. ๒๕๖๐].

๒. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบท (semi urban/rural landscape) แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์อย่างต่อเนื่องซึ่งมีการพัฒนาพื้นที่และการปรับภูมิทัศน์ โดยใช้ความรู้และเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับความต้องการของมนุษย์ภายใต้ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติทั้งในเชิงโครงสร้างและ หน้าที่

๓. ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง (urban landscape) เป็นชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวและความซับซ้อนของสังคมมนุษย์ที่มีเทคโนโลยีขั้นสูงใช้ความรู้ที่พยายามจะ เอาชนะธรรมชาติ และความพยายามของมนุษย์เหล่านี้ได้แปรเปลี่ยนและพัฒนา เพื่อประโยชน์ส่วนรวมและความยั่งยืนในฐานะที่เป็นชุมชนมีชีวิต ทำให้ความ เป็นธรรมชาติถูกบดบังโดยวัฒนธรรม ผ่านการวิเคราะห์และการปรับใช้พื้นที่ที่คำนึงถึงความสะดวกของมนุษย์ที่ตัดขาดจากธรรมชาติ

ถึงแม้ในปัจจุบัน การศึกษาด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะจำกัดอยู่ในแวดวงการศึกษา โดยเฉพาะเป็นส่วนหนึ่งในวิชาเชิงสถาปัตยกรรม และไม่ได้มีกฎบัตรด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในประเทศไทยโดยตรง แต่ความพยายามขององค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ในการผลักดันให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของตัวชี้วัด ในการประเมินคุณค่าและขึ้นทะเบียนมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศต่างๆ เช่น การทำนา ชนบันไดที่ฟิลิปปินส์ชุมชนที่บาห์ลีอันแสดงถึงความเชื่อประจำท้องถิ่นหรือการจัดการ ประชุมวิชาการในหัวข้อดังกล่าวอย่างต่อเนื่องรวมถึงการให้คำแนะนำที่เกี่ยวข้องอย่าง ต่อเนื่องนับตั้งแต่ Recommendation Concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites (๑๙๖๒) เป็นต้นมา แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการความรู้ด้านต่างๆ อันนำไปสู่การต่อยอดและการนำไปใช้ในวงกว้างในเวลาต่อมา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้นำแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาปรับใช้กับการศึกษาชุมชน พุทธานาค จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมชนบท ตามการจัดประเภทของ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่สอดคล้องกับงานศึกษาของเกรียงไกร เกิดศิริ (๒๕๕๒)^{๕๐}

๑. ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๑.๑ ความหมายแรกจากการศึกษาและรวบรวมของ หัทยา สิริพัฒนากุล จากกลุ่มวิชาการ อนุรักษ์โบราณสถาน สำนักโบราณคดี กรมศิลปากรได้ รวบรวมความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ ดังนี้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม หรือ Cultural Landscape เป็นแนวความคิดในการจำกัดความของมรดกวัฒนธรรมประเภทหนึ่งซึ่งเป็นพัฒนาการของการบูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม สำหรับประเทศไทยแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นที่แพร่หลายอย่างมากในระยะหลายปีที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่าหลายหน่วยงานได้เริ่มมีการดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม เช่น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (สวช.) ได้ดำเนินโครงการสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรม

^{๕๐} รชนีกร แซ่วัง, “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและนโยบายในการอนุรักษ์: กรณีศึกษา พุทธานาค”, วารสาร ภาษาและวัฒนธรรม, ปีที่ ๓๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘): ๗๕-๗๖.

และการประชุมเชิงปฏิบัติการแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่นำร่อง ๑๒ จังหวัด ใน ขณะเดียวกัน สถาบันการศึกษา เช่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรก็ได้ทำการศึกษา วิจัยและตีพิมพ์หนังสือแนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยได้รับการสนับสนุนจาก สวช. แม้กระนั้น ก็ตาม จากสถานการณ์ในปัจจุบันของการบริหารจัดการ หรือ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ก็ยังมีคำถาม และความสับสนในประเด็นที่ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ อะไร”

จาก Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention ๒๐๐๕ ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้ง ถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และ/หรือ เป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา ใน World Heritage Convention ได้กำหนดมรดกโลกประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจโดยมนุษย์ (Landscape designed and created intentionally by man)

๒) ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การ ปกครอง ศาสนา และความเชื่อ (Organically evolved landscape) ได้แก่ พื้นที่ปรากฏร่องรอยของภูมิ ทัศน์โบราณ (A relic or fossil landscape) และภูมิทัศน์ที่ยังคงมีวิวัฒนาการอยู่อย่างต่อเนื่อง (A continuing landscape)

๓) ภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น ศาสนา ลัทธิความเชื่อ (Associative cultural landscape)

ในขณะเดียวกัน National Parks Service (NPS) ซึ่งเป็นหน่วยงานระดับชาติของ สหรัฐอเมริกาที่ดูแลการอนุรักษ์แหล่งมรดกธรรมชาติซึ่งรวมถึงมรดกวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นพื้นที่ภูมิประเทศที่ประกอบด้วยแหล่งธรรมชาติและ วัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวโยงกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ กิจกรรม บุคคล หรือกลุ่มบุคคล แบ่งออกได้ ๔ ประเภท คือ

๑) ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ที่ได้รับการออกแบบ (Historic Designed Landscape)

๒) ภูมิทัศน์ท้องถิ่นที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ (Historic Vernacular Landscape)

๓) พื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Site)

๔) ภูมิทัศน์ที่แสดงถึงชาติพันธุ์ (Ethnographic Landscape)

ส่วนในประเทศออสเตรเลีย ซึ่งเป็นประเทศที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ หรือการจัดการ มรดกทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ได้กำหนดความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้หลายประเภท ได้แก่

๑) ภูมิทัศน์ที่มีความเชื่อมโยงซึ่งรวมถึงภูมิทัศน์ที่มีความหมายในทางศาสนา

๒) ภูมิทัศน์ที่สะท้อนกระบวนการทางวัฒนธรรมที่ยังคงดำเนินอยู่

๓) สถานที่ที่มีความสัมพันธ์กับกิจกรรมในประวัติศาสตร์หรือในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

๔) สถานที่ที่แสดงถึงชั้นทางประวัติศาสตร์

๕) สถานที่ที่แสดงถึงความพึงพาของกิจกรรมต่างๆ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์บนระบบของธรรมชาติ

๖) ภูมิทัศน์ที่เป็นเส้นตรง

๗) สถานที่ที่มีเรื่องราวเชื่อมโยงกับภูมิทัศน์ของสถานที่นั้นๆ

๘) สถานที่ที่แสดงถึงเรื่องราวหลากหลาย หรือมีคุณค่าหลายประการ

ในขณะที่สภายุโรปหรือ Council of Europe ได้กำหนดความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ใน European Landscape Convention ๒๐๐๐ ว่า เป็นพื้นที่ซึ่งมนุษย์รับรู้ได้ โดยที่อัตลักษณ์ของพื้นที่เป็นผลมาจากการกระทำ และปฏิกริยาระหว่างปัจจัยทางธรรมชาติและปัจจัยที่เกิดจากมนุษย์ โดยมีการกล่าวถึงการกระทำที่เกิดจากมนุษย์ในอดีตซึ่งเป็นการเน้นย้ำถึงประเด็นความสำคัญในเรื่อง “ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเปลี่ยนแปลง ” ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ใน European Landscape Convention ไม่ได้กำหนดหรือแบ่งประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ชัดเจนดังเช่นที่ปรากฏในหลายประเทศ อย่างไรก็ตาม กลุ่มประเทศในยุโรปนั้นได้เริ่มศึกษาเรื่องนี้ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ และมีพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมมาโดยตลอด ซึ่งในปี ๒๐๐๐ กองทุน European Funding ได้สนับสนุนโครงการ European Pathways to the Cultural Landscape (EPCL) ซึ่งเป็นโครงการที่มีระยะเวลาดำเนินการ ๓ ปี โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาค้นคว้า เผยแพร่ แลกเปลี่ยนความรู้ และการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

จากตัวอย่างแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความหมายและประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาคมีทั้งความเหมือนและความต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายการให้คำจำกัดความ ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อ และบริบททางด้านสังคมและวัฒนธรรมของภูมิภาคหรือประเทศนั้นๆ แต่อาจกล่าวได้ว่า หลักการของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่นำมาใช้พิจารณาว่า “ อย่างไรถึงเรียกว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ” น่าจะได้แก่

๑) มีธรรมชาติเป็นรากฐานของมรดกทางวัฒนธรรม

๒) สิ่งแวดล้อมเป็นบริบทของการกระทำหรือกิจกรรมของมนุษย์

๓) Sense of Place เกิดจากการรับรู้ เอกลักษณ์ของท้องถิ่นและวัฒนธรรมที่สามารถเชื่อมโยงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิทัศน์นั้นทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม

นอกจากนี้ตามความหมายหรือคำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรม จะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องบูรณาการที่แสดงผ่านแนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ความพยายามที่จะโยงใยให้เห็นว่า เราไม่สามารถคิดแยกส่วนระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างที่เคยเป็นมาได้อีกแล้ว เหตุเพราะภูมิทัศน์ที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้แม้จะดูเหมือนเป็นมรดกทางธรรมชาติ หากแนวคิดแบบดั้งเดิม แต่ที่แท้จริงแล้วภูมิทัศน์นั้นล้วนมาจากสิ่งที่เรียกว่า “ วัฒนธรรม ” หรือสิ่งที่เกิดจากมนุษย์ทั้งสิ้น ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งคือ ความเปลี่ยนแปลง (Change) เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น คือ พื้นที่ที่ถูกเปลี่ยนแปลงโดยมนุษย์ทั้งที่โดยตั้งใจและโดยเหตุบังเอิญซึ่งทำให้พื้นที่นั้นเกิดคุณค่าขึ้นมา ทั้งนี้ ความเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดขึ้นต่อเนื่อง

ตลอดเวลา มากบ้างน้อยบ้าง เร็วบ้างช้าบ้าง ทำให้บางครั้งสามารถสังเกตเห็นได้ยาก ผลการการเปลี่ยนแปลงนั้นก่อให้เกิดผลชั้นทางประวัติศาสตร์ (Layers of History) ของภูมิทัศน์

สำหรับหลายประเทศในยุโรป เช่น อังกฤษ ได้ประยุกต์แนวคิดเรื่องความเปลี่ยนแปลงนี้ในการอนุรักษ์เชิงพื้นที่ที่เรียกว่า Conservation of Historic Environment ผ่านโครงการ Historic Landscape Characterization ของ English Heritage ซึ่งเป็นการวิเคราะห์พื้นที่เพื่อหาอัตลักษณ์ที่มีคุณค่าในยุคต่างๆ โดยศึกษาความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของพื้นที่ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน และครอบคลุมพื้นที่ทุกตารางเมตรของประเทศเพื่อหาคุณค่าของพื้นที่ และใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาประเทศ สำหรับประเทศไทย หลักการนี้อาจจะยังไม่สามารถนำมาใช้สำหรับพื้นที่ทั่วประเทศเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ หากแต่น่าจะประยุกต์ ใช้ได้อย่างดีกับการวางแผนทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมเฉพาะบางพื้นที่ในประเทศไทย เช่น เวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานระหว่างพื้นที่ธรรมชาติ พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่เมืองโบราณ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่คุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา การอนุรักษ์และปกป้องรักษาคุณค่าของภูมิทัศน์นั้นจึงไม่ควรหยุดการเปลี่ยนแปลง หากแต่ควมคุมให้ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสม การเข้าใจในประเด็นเรื่องบูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรม และการยอมรับในการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะทำให้เราสามารถตัดสินใจวางแผนจัดการหรืออนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน

๑.๒ จากแนวคิดและการให้คำจำกัดความของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า

“ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” มีที่มาจากคำ ๔ คำรวมกัน

“ภูมิ” (นาม) หมายถึง ดิน

“ทัศน์” (นาม) หมายถึง ความเห็น การเห็น เครื่องรับรู้ สิ่งที่เห็น การแสดง

ดังนั้น “ภูมิทัศน์” หมายถึง การรับรู้สภาพแวดล้อมภูมิประเทศทั้งที่ปรากฏตามจริง และภาพลักษณ์ในจิตใจที่รู้สึกได้

“วัฒน” หมายถึง ความเจริญ ความงอกงาม

“ธรรม” หมายถึง คำประกอบท้ายคำที่เป็นนามธรรม เมื่อประกอบแล้วมีความหมายไม่ต่างไปจากคำศัพท์เดิม

ดังนั้น “วัฒนธรรม” หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์ทำขึ้น สร้างขึ้น คิดขึ้น เพื่อใช้ในการดำรงอยู่ สืบทอด และ พัฒนาสังคมของตนเอง แสดงถึงความเจริญงอกงามของสังคมมนุษย์ เป็นประโยชน์ทั้ง ทางกาย เช่น การบริโภค การใช้สอย หรือประโยชน์ทางใจ เช่น การชมสิ่งที่เจริญตา เจริญใจ สอดคล้องกับการแบ่งวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ส่วนคือ “ทางรูปธรรม” ได้แก่ บ้านเรือน ศาสนสถาน การแต่งกาย อาหาร ทัศนกรรม งานศิลปะ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม งานฝีมือ การใช้เวลาว่าง การพักผ่อน และการสนทนาการ และ “ทางนามธรรม” ได้แก่ คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา วรรณคดี

สภาพครอบครัว การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา สาธารณสุข ดังนั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในกลุ่มยึดถือร่วมกัน (ค่านิยม) และได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศ เพื่อสร้างความเจริญงอกงาม และพัฒนาสังคมของมนุษย์

นอกจากนั้นแล้ว นักภูมิศาสตร์ยังได้ให้ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นร่องรอย และหลักฐานการเปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดิน พื้นที่ภูมิประเทศและสภาพแวดล้อมโดยมนุษย์ จากกิจกรรมตามวิถีชีวิตของชุมชนหรือชาติพันธุ์นั้น ซึ่งแสดงออกในลักษณะรูปธรรมและนามธรรม อันได้เรียนรู้และถ่ายทอดสั่งสมกันมาอย่างยาวนาน เป็นพัฒนาการตั้งแต่บรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน อาทิ การสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่างๆ ถนนหนทาง พื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน อันเป็นสิ่งที่จับต้องได้ และรวมทั้งสิ่งที่จับต้องไม่ได้คือ บรรยากาศที่รับรู้ได้เป็นจินตภาพเฉพาะของชุมชนแห่งนั้น โดยอาจจะเรียกว่าเป็นบุคลิกของพื้นที่นั้น (เอกลักษณ์) อันรับรู้ได้จากภาพที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้รับ และวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่แห่งนั้น

โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้ให้คำจำกัดความภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ประกอบด้วยแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ อันมีความเกี่ยวเนื่องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และมีคุณค่าด้านความงาม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมวัฒนธรรมแสดงให้เห็นถึงต้นกำเนิดและพัฒนาการของสังคมหนึ่งๆ ผ่านลักษณะทางกายภาพและการใช้งานของพื้นที่^{๕๑}

นิยามข้างต้นได้สอดคล้องกับความหมายของคำว่า “สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (Cultural Environment)” ซึ่งโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้อธิบายไว้ว่า เป็นพื้นที่หรือบริเวทางภูมิศาสตร์ที่สะท้อนและบอกเล่าเรื่องราวอันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการของสังคมของมนุษย์ อันมีคุณค่าทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยให้ความสำคัญกับคุณค่าของพื้นที่โดยรวมมากกว่าสถานที่จุดเดียว จึงสามารถสะท้อนวิถีชีวิตของผู้คนโดยทั่วไปได้

๑.๓ เกรียงไกร เกิดศิริ ได้ประมวลข้อมูลจากแหล่งต่างๆ และได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า เป็นผลที่แสดงออกมาในรูปของภูมิทัศน์ ธรรมชาติที่มองเห็น โดยการที่วัฒนธรรมเป็น ผู้กระทำ มีธรรมชาติเป็นสื่อกลาง นั่นคือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือผลของการกระทำดังกล่าว และเป็นผลผลิตที่เห็นได้อย่างเด่นชัดของความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างผลการกระทำของชุมชนมนุษย์ชาติ โดยก่อรูปขึ้นจากผลของวัฒนธรรม และความสามารถเท่าที่จะเป็นไปตามแต่ที่ธรรมชาติแวดล้อมจะเอื้ออำนวย ซึ่งก็คือมรดกอันทรงคุณค่าที่ตกทอดมาจากวิวัฒนาการทางธรรมชาติและ ความพยายามของมนุษย์ตลอดทุกยุคทุกสมัย

นอกจากนี้ อาจารย์เกรียงไกร ยังได้ให้คำจำกัดความของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึงสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขใน

^{๕๑} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๑๔-๑๙.

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้ระดับหนึ่งเท่านั้น รวมไปถึงขีดจำกัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

จากความจำกัดความข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่า ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีสาระสำคัญคือ สภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่เป็นผลกระทบซึ่งกันและกันระหว่างวัฒนธรรมของมนุษย์กับ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า หากมนุษย์รู้จักการจัดการกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างดีแล้วย่อมส่งผลให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข และมีความมั่นคงในชีวิตนั่นเอง

อย่างไรก็ดี คณะกรรมการมรดกโลกได้ให้ความหมายภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่าเป็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการผสมผสานกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ โดยแสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ผ่านกาลเวลามาจนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ โดยที่สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นตัวกำหนดรูปแบบ ตลอดจนเป็นการสืบต่อในทางสังคม เศรษฐกิจ และแรงกดดันทางวัฒนธรรมทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน โดยพื้นที่ดังกล่าวได้ผ่านการเลือกเฟ้นตามหลักเกณฑ์ของคุณค่าในความโดดเด่นอันเป็นสากล จนสามารถเป็นตัวแทนที่ชัดเจนของภูมิทัศน์วัฒนธรรม รวมไปถึงการแสดงให้เห็นถึงหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมแห่งภูมิภาค

จากความหมายข้างต้น จะเห็นได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลของความสัมพันธ์หรือการกระทำต่อกัน ระหว่างวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ โดยสะท้อนถึงพัฒนาการของสังคมหรือของชุมชนนั้น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผ่านทางลักษณะกายภาพของพื้นที่ในสังคมหรือชุมชนนั้น

อนึ่ง คำว่า “การจัดการ” มีความหมาย คือ การกระทำ หรือศาสตร์และศิลป์และการดำเนินธุระอย่างใดอย่างหนึ่ง ฉะนั้น การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ศาสตร์และศิลป์แห่งการดำเนินการต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์ได้กระทำต่อสภาพแวดล้อมภูมิประเทศซึ่งได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองต่อสังคมมนุษย์ หรือการดำเนินธุระกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพัฒนาการสังคมมนุษย์

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงเป็นการจัดการด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่สังคมนั้นๆ ทั้งลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ธรรมชาติ สิ่งที่มนุษย์สร้างและการดำรงชีวิตของผู้คนในลักษณะนิเวศนั้น ด้วยเหตุที่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นภาพที่ปรากฏตามวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องยาวนาน อีกทั้งได้สร้างคติ ความเชื่อ ศิลปะ ความงามตามรสนิยมของงานและของกลุ่ม ร่วมสร้างประเพณีเพื่อดำรงรักษาองค์ประกอบในการดำรงชีวิตไว้ต่อมาหลายๆ รุ่นจนกลายเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เมื่อมีการพัฒนาการต่อเนื่องจนมีเทคโนโลยีเข้ามาในชุมชน ทำให้การดำรงชีวิตเปลี่ยนไป การใช้ชีวิตและระบบนิเวศของชุมชนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย การจะให้ดำรงชีวิตแบบเดิมทั้งหมดคงเป็นไปไม่ได้ หากแต่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามรุ่นของคน คนรุ่นเก่าก็มีการดำรงชีวิตในแบบของตน คนรุ่นหลังก็อยู่ด้วยอุปกรณ์และวิธีการดำรงชีวิตแบบใหม่ สิ่งที่ต้องจัดการ คือ การป้องกันไม่ให้เกิดเปลี่ยนแปลงเร็วและไม่ให้เปลี่ยนแปลงทั้งหมด แต่ให้เปลี่ยนแปลงค่อยเป็นค่อยไป และเปลี่ยนได้เฉพาะบางส่วนที่ยอมให้เปลี่ยนได้ และยอม

ได้มากนักน้อยเพียงใดอย่างไรเท่านั้น การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงต้องจัดการที่ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ มนุษย์ องค์ประกอบของชุมชน เพื่อจะรักษาสิ่งแวดล้อมเดิมไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งก็จะได้ภูมิทัศน์ ไกลเคียงของเดิมที่สุดด้วย

ทั้งนี้ เมื่อเวลาผ่านไป การดำรงชีวิตเปลี่ยนไปก็ต้องยอมให้ภูมิทัศน์เปลี่ยนไปบ้าง การจัดการจึงต้องไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีลักษณะเดิมของแต่ละรุ่น และแต่ละบริเวณ แต่ละย่าน เพื่อรักษา ลักษณะเดิมไว้ ให้รุ่นหลังได้ศึกษา รู้สึกราบรื่นและคิดถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษของตนได้ บ้าง เรื่องเหล่านี้เป็นการศึกษาอดีตเป็นความรู้เพื่อการพัฒนาปัจจุบันและอนาคตของตนได้ถูกต้อง และ ต่อเนื่องตามแนวทางบรรพบุรุษของตนที่ได้ทำไว้ในอดีต

๒. การจำแนกประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๒.๑ การแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความมากน้อยหรือระดับที่มนุษย์เข้าไป เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือสภาพธรรมชาติ สภาพภูมิศาสตร์เดิม เพื่อพัฒนาการของสังคมจะแบ่งได้ เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) ภูมิทัศน์ที่ได้รับการจัดการ (Managed Landscape) ได้แก่ พุทธอุทยาน เลี้ยงสัตว์ ปศุ สัตว์ ฟาร์ม ป่าปลูก บ้าน เลี้ยงนา ฯลฯ

๒) ภูมิทัศน์เกษตรกรรม (Cultivated Landscape) ได้แก่

- เกษตรกรรมแบบดั้งเดิม พุทธนา พุทธอุทยาน ไร่บุกเบิก มีสภาพธรรมชาติป่าเดิม หลงเหลืออยู่มาก

- เกษตรกรรมผสมแบบดั้งเดิม และแบบสมัยใหม่ เริ่มปลูกพืชพรรณชนิดเดียว เป็นจำนวนมากมากกว่าการปลูกพืชหลายชนิดปะปนกัน มีสภาพธรรมชาติเดิม หลงเหลืออยู่

- เกษตรกรรมแบบสมัยใหม่ ปลูกพืชพันธุ์เดียวเกือบทั้งพื้นที่ สภาพธรรมชาติ เดิมหลงเหลืออยู่น้อย

๓) ภูมิทัศน์รอบนอกศูนย์กลางเมือง (Suburban Landscape) ได้แก่ เมืองขนาดเล็ก ที่ พักอาศัย ร้านค้า ไร่สวน พื้นที่เกษตรกรรม และพื้นที่ธรรมชาติ

๔) ภูมิทัศน์ในเมือง (Urban Landscape) ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่มีสิ่งก่อสร้างอาคาร หนาแน่น มีสวนสาธารณะเป็นสภาพแวดล้อมแบบธรรมชาติที่สร้างขึ้น

๒.๒ การแบ่งประเภทตามวิชาการด้านอนุรักษ์ภูมิทัศน์ (Landscape Conservation) หรือ ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) ซึ่งได้แบ่งประเภทภูมิทัศน์ออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑) ภูมิทัศน์ธรรมชาติ (ตามสภาพเดิมของธรรมชาติ) จำแนกเป็น ๒ ส่วนคือ คือ

- ภูมิทัศน์ทางโบราณคดี (Archaeological Landscape) ได้แก่ ร่องรอยของ มนุษย์โบราณ บ่อน้ำโบราณ เมืองโบราณ การตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณ แหล่งพืชพรรณและการ เพาะปลูกแบบดั้งเดิม ฯลฯ

- ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ (Historic Landscape) ได้แก่ สนามรบ ชุมชน เมือง พื้นที่อุตสาหกรรม โรงสี อ่างเก็บน้ำ คลองดั้งเดิม ฯลฯ

๒) สวนสาธารณะ สวนสวยงาม ได้แก่ สวน สะพาน คันดิน พื้นที่เพาะปลูก บ้านพักตากอากาศ มุมมอง จุดชมวิว พื้นที่ชายทะเล ดังนั้น จึงอาจแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามหลักวิชาการอนุรักษ์ได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๒.๑) ภูมิทัศน์ที่ดัดแปลงสร้างขึ้นเพื่อพัฒนาการของสังคม ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการตั้งถิ่นฐาน การสร้าง เมือง ชุมชนและสังคม

๒.๒) ภูมิทัศน์ที่จัดสร้างขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่ที่มีความสวยงาม คำนึงถึงสุนทรียภาพ เป็นสวนที่พักผ่อน หย่อนใจ

นักมานุษยวิทยา ได้แบ่งวัฒนธรรมออกเป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งอาจนำมาใช้แบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) รูปธรรม เช่น บ้านเรือน ศาสนสถาน การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะของชุมชน ลักษณะทางกายภาพ และพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชนและสังคม

๒) นามธรรม เช่น คติความเชื่อ ประเพณี หรือความคิดอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำต่อสภาพภูมิศาสตร์ของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ของสังคม

๒.๓ การแบ่งประเภทภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามความเข้มข้นของการจัดการของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม ซึ่งแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑) ชุมชนที่มีภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม

๒) ชุมชนที่มีลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรม

๓) ชุมชนที่มีวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์

เกรียงไกร เกิดศิริ ผู้ขยายแนวความคิดนี้ ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ในอดีตก่อนจะมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ภูมิลักษณะของพื้นที่เป็นสภาพแวดล้อมที่ส่งอิทธิพลต่อการเลือกตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ หากพื้นที่นั้นๆ มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน เช่น มีแหล่งน้ำจัดและมีพื้นที่เพาะปลูกเพียงพอสำหรับชุมชนและการขยายตัวที่จะมีขึ้น หรือเป็นตำแหน่งที่สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่นๆ ได้โดยสะดวกเหมาะสมแก่การค้าขาย สาเหตุต่างๆ เหล่านี้จึงเป็นปัจจัยให้มีการตั้งบ้านเมืองขึ้น

ระยะภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม นับจากเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในพื้นที่นั้นๆ คำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” จึงได้ก่อรูปขึ้น สำหรับระยะแรกเริ่มของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ยังมีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของแรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศในพื้นที่นั้น ทั้งในเรื่องการตั้งถิ่นฐาน และกิจกรรมการยังชีพ การตั้งถิ่นฐานในระยะนี้ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต จึงจัดได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ “ภูมิทัศน์นำวัฒนธรรม” หรือเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบชนบท” หรือ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แบบพื้นถิ่น” ซึ่งลักษณะที่โดดเด่นคือ การดำเนินชีวิตใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม มีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง เคารพสิ่งศักดิ์เหนือธรรมชาติ

ระยะลักษณะเด่นร่วมกัน เมื่อกาลเวลาผ่านไป หากพื้นที่ตรงนั้นยังเหมาะกับการอยู่อาศัยของมนุษย์ ชุมชนมีพัฒนาการมากขึ้นทั้งในแง่ของทรัพยากร แรงงาน ความรู้ และเทคโนโลยี ช่วงนี้จึงต้องมีการปรับภูมิทัศน์เพื่อให้สนองต่อความต้องการในการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น แต่อย่างไรก็ตามคุณค่าของระบบนิเวศเดิมยังไม่ได้ละทิ้งไปเสียทีเดียว ระยะนี้จึงอยู่ในช่วงที่มีลักษณะเด่นร่วมกัน หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์กึ่งเมืองกึ่งชนบท”

ระยะวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ เมื่อชุมชนมีการขยายตัวมากและสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับมนุษย์มีความรู้และเทคโนโลยีในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จึงมีความพยายามจะเอาชนะธรรมชาติแวดล้อมที่มีอยู่เดิม จัดได้ว่าเป็นช่วงที่ “ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมือง”

สำหรับภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์ หรือภูมิทัศน์เมืองนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่มากกว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบอื่นๆ เนื่องจากเมืองและชุมชนมีลมหายใจ มีความต้องการใช้สอยร่วมสมัย เพราะฉะนั้นการจัดการที่เกี่ยวข้องกับเมืองจะมีประเด็นที่ใช้ประกอบการพิจารณาที่หลากหลาย แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ การวิเคราะห์ขนาดของแหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นว่ามีขนาดพื้นที่และความซับซ้อนว่ามีมากน้อยเพียงไร โดยอาจจะจำแนกตามขนาดเล็กไปหาใหญ่ ได้ดังต่อไปนี้

- อาคาร
- บริเวณ ย่าน
- ชุมชน
- เมือง

กล่าวคือ อาคารหลายหลังอยู่รวมกันเป็นบริเวณ หลายบริเวณรวมกันเป็นย่าน หลายย่านรวมกันเป็น ชุมชน ชุมชนหลายชุมชนรวมกันเป็นเมือง และเมืองต่างๆ ก็มีความสัมพันธ์กันและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป สำหรับเมืองประกอบที่เกี่ยวข้องตามทฤษฎีจินตภาพ ดังนี้

๑) เส้นทางสัญจร (Path) เช่น ถนนหนทาง แม่น้ำลำคลอง

๒) เส้นขอบ (Edge) คือ ขอบของเมือง เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา

๓) ชุมทาง/ชุมชนชน (Node) เป็นจุดที่มีการชุมนุมของผู้คนและกิจกรรมที่หลากหลาย เนื่องจากเป็นจุดบรรจบของการคมนาคมหลายเส้นทาง

๔) ย่าน (District) คือ บริเวณชุมชนที่มีลักษณะเด่นชัดของกลุ่มชนหรือกลุ่มอาชีพ

๕) จุดหมายตา (Landmark) มักจะเป็นสิ่งที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในระยะไกล

๓. วัตถุประสงค์และแนวการจัดการภูมิทัศน์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความสำคัญ มีคุณค่าเป็นสิ่งที่สามารถแสดงเอกลักษณ์ของสังคมหรือชุมชนและสะท้อนถึงพัฒนาการที่ดำรงอยู่ของสังคมนั้นๆ หากไม่ได้รับการจัดการที่เหมาะสม ก็อาจจะถูก

ทำลายลงด้วยสาเหตุต่างๆ ทั้งจากโดยธรรมชาติและมีมือของมนุษย์เอง เนื่องจากภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกับทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งมีโอกาสจะสูญหายถูกทำลาย ทำให้เหลือน้อยลง ดังนั้น การแสวงหาวิธีการจัดการที่เหมาะสมจึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนสำหรับภาวการณ์ในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลหลักที่ต้องจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม เนื่องจาก

- ไม่มีสิ่งที่สามารถนำมาทดแทนสภาพความสมดุลของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเดิมได้
- หากถูกทำลายแล้วไม่มีทางที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่
- ภูมิทัศน์วัฒนธรรมไวต่อการสูญหาย ถูกทำลาย หรือหมดไป
- เป็นสิ่งแสดงถึงความเป็นอยู่หรือเอกลักษณ์ของสังคมนั้นๆ
- เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมสู่ความยั่งยืน

๓.๑ วัตถุประสงค์การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การรักษาคคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้คงอยู่และยั่งยืน สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของสังคมในปัจจุบัน ประกอบด้วย

๑) การรวบรวมข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรม สำหรับการวางแผนและดำเนินการรักษาคคุณค่า และความสำคัญเพื่อประโยชน์ของการดำรงอยู่ของสังคม

๒) ใช้ข้อมูลที่ได้รับเพื่อการวิเคราะห์ วางแผน และดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสังคมอย่างเหมาะสม

๓) สร้างความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของสังคมนั้นแก่สมาชิก

๔) สร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมผู้เป็นเจ้าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

แผนการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยทั่วไปมีอยู่ด้วยกัน ๓ ขั้นตอน คือ

- ๑) การศึกษาข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่และโครงสร้างของโครงการ
- ๒) การประเมินผลและกำหนดวัตถุประสงค์การจัดการรวมทั้งการแสดงผลประกอบ
- ๓) กำหนดวิธีการและเครื่องมือที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมบางแห่งมีความสำคัญและคุณค่าสมควรต้องอนุรักษ์ปกป้องไว้ ตามหลักการจัดการ ภูมิทัศน์ของ International Union for Convention of Natural and Natural Resources (IUCN) จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีองค์ประกอบด้วยกัน ๖ องค์ประกอบ ดังนี้

- ๑) การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนในเชิงเศรษฐกิจ
- ๒) การรักษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องการการสนับสนุนจากท้องถิ่น และผู้ที่เกี่ยวข้อง

๓). องค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องมีการศึกษาในรายละเอียด ต้องเก็บและรวบรวมข้อมูล และนำมาวิเคราะห์เพื่อวางแผนจัดการได้อย่างเหมาะสม

๔) การวางแผนจัดการต้องมีการวิเคราะห์คุณค่า จุดมุ่งหมาย ผลกระทบ และข้อมูลด้านต่างๆ เพื่อการตัดสินใจที่เหมาะสม

๕) กฎระเบียบข้อบังคับควรยืดหยุ่นได้ และต้องคำนึงสิทธิของชุมชนท้องถิ่น

๖) การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมต้องพิจารณาปัจจัยครอบคลุมทุกด้าน ทั้งสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม และวัฒนธรรม

Pregil and Volkman ได้สรุปไว้ว่าการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ (Cultural Conservation) ในสหรัฐอเมริกา ซึ่งเริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๙ ได้ให้ความสนใจการปกป้องรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ก่อนที่จะขยายครอบคลุมการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ในเวลาต่อมา โดยได้วางแผนระบบการอนุรักษ์ มืองค์ประกอบ ๕ องค์ประกอบด้วยกัน ดังนี้

๑) การศึกษาพื้นที่โดยละเอียด

๒) การค้นหาความสำคัญของพื้นที่ที่มีต่อชุมชน

๓) การศึกษาคุณค่าของพื้นที่เพื่อแปลความหมายแสดงให้สังคมรับรู้

๔) การกำหนดขอบเขตพื้นที่สงวนรักษาและพื้นที่พัฒนา

๕) การกำหนดกลยุทธ์ในการอนุรักษ์พื้นที่

ดังนั้น จึงอาจนำแนวคิดการวางแผนการอนุรักษ์นี้มาประยุกต์ใช้ในการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้

ส่วนคณะทำงานโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแห่งสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้นำระบบจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของเดนมาร์กซึ่งเรียกว่า SAVE (Survey of Architectural Value in the Environment) และ CHIP (Cultural Heritage in Planning) มาประยุกต์ใช้ในประเทศไทย ดังนั้นจึงได้นำเอาระบบที่ได้ปรับใช้แล้วมาเป็นแนวคิดในการจัดการภูมิทัศน์ วัฒนธรรม โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ๒ ระยะ คือ

๑) การศึกษาระดับกว้าง ได้แก่

- การศึกษาพื้นที่และลักษณะเฉพาะของชุมชนเพื่อหาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชน
- การสำรวจและกำหนดขอบเขตภูมิทัศน์วัฒนธรรม
- การจัดลำดับความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

๒) การศึกษาระดับรายละเอียด ได้แก่

- การกำหนดวัตถุประสงค์และวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วยการสำรวจด้วยระบบ Thai SAVE และศึกษาแนวโน้ม อุปสรรค และปัญหา
- การกำหนดกลยุทธ์ในการวางแผนจัดการ

๒.๓ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ความหมายของประติมากรรมนั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรมได้ให้ความหมายของ คำว่า “ประติมากรรม” ดังต่อไปนี้ “สิ่งหนึ่งในการกระทำของมนุษย์มีลักษณะกินเนื้อที่ในอากาศเป็นรูปทรงต่างๆ มีทั้งที่ต้องการเรื่องของปริมาตรและไม่ต้องการ” หรือ “ประติมากรรมเป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่ง เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์รูปทรงที่มองเห็น มีลักษณะเป็นสามมิติ มีความกว้าง ความยาว และความหนา หรือความสูง” หรือ “ประติมากรรม คือ การปั้นซึ่งเป็นกรรมวิธีก่อขึ้น เพิ่มขึ้นและการแกะสลักอันเป็น กรรมวิธีของการลด สกัด ตัด หรือเลือนออกให้เป็นรูปทรงในลักษณะสามมิติ” หรือ “ประติมากรรม หมายถึง ศิลปะที่มีรูปทรงเป็นสามมิติ งานศิลปะแขนงนี้อาจรวมทั้งงานบางประเภทที่ใช้วัสดุต่างๆ จัด ลักษณะรูปทรงแบบสามมิติด้วย”

จากนิยามความหมายที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ในที่นี้สรุปได้ว่า ประติมากรรม หมายถึง “ศิลปกรรมที่เกิดขึ้นด้วยการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือวิธีการอื่นๆ ที่ทำให้เกิดความงดงาม ศิลปะที่มี ๓ มิติ คือ มีความกว้าง ยาว และลึกหรือหนา”

ทั้งนี้ ผลงานสร้างสรรค์ประติมากรรมนั้นอาจทำขึ้นด้วยจากวัสดุหลายชนิด เช่น หิน ไม้ ดินเหนียว ปูน อิฐ และโลหะ เป็นต้นหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ประติมากรรม คือ งานศิลปะที่สร้างขึ้นมาเป็นรูปเป็นลวดลาย สามารถมองเห็นได้ และกินระหว่างเนื้อที่ในอากาศ หรือกล่าวโดยสรุป ประติมากรรมก็คือ งานศิลปกรรมที่สร้างขึ้น โดยวิธีการปั้น การแกะสลัก การหล่อหรือด้วยวิธีการอื่นใดก็ตาม เป็นรูปที่มองเห็นได้ มีปริมาตร ส่วนรูปแบบของประติมากรรมนั้น อาจจะมีรูปร่างของมนุษย์ สัตว์ และสิ่งอื่นๆ หรือเป็นลวดลายสัญลักษณ์ซึ่งอาจจะทำขึ้นเหมือนกับรูปตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ หรืออาจจะเป็นรูปแบบใหม่ที่ผู้สร้างคิดประดิษฐ์ขึ้นเพื่อผลงานทางศิลปะ ความงาม และความนึกคิดต่างๆ ที่ผู้สร้างต้องการให้เกิดประติมากรรมนั้น^{๕๒}

ทั้งนี้ สำหรับผลงานประติมากรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ “พระพุทธรูป” หรือเรียกอีกอย่างว่า “พระพุทธรูปปฏิมา” ทั้งนี้ พระพุทธรูปอันเป็นเอกลักษณ์ที่ถูกรังสรรค์ขึ้นในล้านนาและมีพุทธศิลป์อันเป็นเอกลักษณ์นั้น ทั้งนี้ในสถานภาพการรับรู้ในสังคมทั่วไปเรียกว่าเป็น “พระพุทธรูปปฏิมาแบบ เชียงแสน” หรือ “พระพุทธรูปปฏิมาสมัยเชียงแสน” ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๒๑ และปรากฏแพร่หลายอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย แหล่งสำคัญอยู่ที่เมืองเชียงแสนวัดคู่ที่นำมาสร้างงานประติมากรรมที่ทั้งปูนปั้นและโลหะต่างๆที่มีค่าจนถึงทองคำบริสุทธิ์ประติมากรรมเชียงแสนแบ่งได้เป็น ๒ ยุค คือ เชียงแสนยุคแรก มีทั้งการสร้างพระพุทธรูปและภาพพระโพธิสัตว์หรือเทวดา เพื่อประดับยังศาสนสถาน

พระพุทธรูปโดยส่วนรวมมีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ มีพระวรกายอวบอ้วนพระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์แคบเล็ก พระหนุ

^{๕๒} พระครูอนุกัมภีร์บุรณันท์ (บุญชื่น จิตธมโม), “การศึกษากระบวนการอนุรักษพุทธประติมากรรมหินทราย: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์เวียงพาว วัดลี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนคณาจารย์บัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

เป็นปมพระรัศมีเหนือเกตุมาลาเป็นต่อมกลม ไม่นิยมทำไรพระสก เส้นพระสกขมวดเกศาใหญ่พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น ตรงปลายมีลักษณะเป็นชายธงม้วนเข้าหากัน เรียกว่า เขี้ยวตะขาบส่วนใหญ่นั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัยฐานที่รององค์ พระทำเป็นกลีบบัวประดับ มี ทั้งบัวคว่ำบัวหงาย และทำเป็นฐานเป็นเชิงไม่มีบัวรองรับ ส่วนงานปั้นพระโพธิสัตว์ประดับเจดีย์วัดกู่เต้าและภาพเทวดาประดับห่อไตรวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ มีสัดส่วนของร่างกาย สะอาดสะอ้านใบหน้ายาวรูปไข่ทรงเครื่องอาภรณ์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ในศิลปะแบบปาละเสนะของอินเดียหรือแบบศรีวิชัย

เชียงใหม่ยุคหลัง มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีแบบของลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาปะปน รูปลักษณะโดยส่วนรวมสะอาดสะอ้านขึ้น ไม่อวบอ้วนบึกบึน พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่มากขึ้นพระรัศมีทำเป็นรูปเปลว พระศกทำเป็นเส้นละเอียดและมีไรพระศกเป็น เส้นบางๆ ชายสังฆาฏิ ยาวลงมาจรดพระนาภี พระพุทธรูปโดยส่วนรวมนั่งขัดสมาธิราบ พระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดและถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปที่นับว่าสวยที่สุดพระพุทธรูปสี่องค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกรุงเทพมหานคร พระพุทธรูปเชียงใหม่ก็หล่อด้วยโลหะทองคำและสำริด

ภาพที่ ๖ : พระพุทธสิหิงค์ ปัจจุบันประดิษฐาน ณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

ภาพที่ ๗ : พระพุทธสิหิงค์ พระประจำเมืองเชียงใหม่ ประดิษฐานที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่

ประติมากรรมเป็นงานศิลปะที่ศิลปินแสดงออกด้วยการปั้น แกะสลัก หล่อ และการจัดองค์ประกอบความงามอื่น ลงบนสื่อต่างๆ เช่น ไม้ หิน โลหะ สัมฤทธิ์ เพื่อให้เกิดรูปทรง ๓ มิติ มีความลึกหรือลึบหนาสามารถสื่อถึงสิ่งต่างๆ สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงจิตใจของมนุษย์โดยชิ้นงาน ผ่านการ

สร้างของประติมากร ประติกรรมเป็นแขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ผู้ทำงานประติมากรรม มักเรียกว่า ประติมากร

ประติมากรรมก่อนล้านนาและล้านนาเป็นศิลปะประดับตกแต่งศาสนสถานที่ได้รับความนิยมในดินแดนล้านนา งานศิลปกรรมเหล่านี้จะเป็นรูปปั้นลอยตัว อาทิ พระพุทธรูป เทวตา นาคประดับราวบันได สิ่งประดับหน้าวัดและวิหาร เป็นต้น

งานประติมากรรมในอาณาจักรล้านนาที่พบกันมากที่สุด คือ ประติมากรรมที่เรียกกันว่า “ประติมากรรมสมัยเชียงแสน” ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ล้านนารุ่งเรืองอย่างสูง โดยนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ พระพุทธรูปเหล่านี้จะมีปรากฏมากอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย อาทิ เมืองเชียงแสนวัดที่นำมาสร้างงานประติมากรรมในสมัยนั้นจะมีทั้งปูนปั้นและโลหะต่างๆ ที่มีค่าจนถึงทองคำบริสุทธิ์ จากการศึกษางานประติมากรรมเชียงแสนทำให้ผู้วิจัยทราบว่างานประติมากรรมเชียงแสนได้แบ่งออกเป็น ๒ ยุค^{๕๓} ดังนี้

ก) เชียงแสนยุคแรก

เชียงแสนยุคแรกมีทั้งการสร้างพระพุทธรูปและภาพพระโพธิสัตว์หรือเทวตาประดับบนพุทธสถาน พระพุทธรูปโดยรวมจะมีพุทธลักษณะคล้ายพระพุทธรูปอินเดียสมัยราชวงศ์ปาละ มีพระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลมคล้ายผลมะตูม พระขนงโก่ง พระนาสิกโค้งงุ้ม พระโอษฐ์แคบเล็ก พระหนุเป็นปม พระรัศมีเหนือเกตุมาลาเป็นต่อมกลม ไม่นิยมทำไรพระศก เส้นพระศกขมวดเกศาใหญ่ พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้น ทรงปลายมีลักษณะเป็นชายธงม้วนเข้าหากันเรียกว่า เขี้ยวตะขาบ ส่วนใหญ่นั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัยฐานที่รององค์พระทำเป็นกลีบบัวประดับ มีทั้งบัวคว่ำและบัวหงาย และทำเป็นฐานเชิงไม่มีบัวรองรับ ส่วนงานปั้นพระโพธิสัตว์ประดับเจดีย์วัดกู่เต้า และภาพเทวตาประดับหอไตรวัดพระสิงห์ เชียงใหม่ มีสัดส่วนของร่างกาย สะโพกสะอ้งโบน่ายาวรูปไข่ ทรงเครื่องอาภรณ์เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ในศิลปะแบบปาละเสนอของอินเดียหรือแบบศรีวิชัย

ข) เชียงแสนยุคหลัง

เชียงแสนยุคหลังมีการสร้างพระพุทธรูปที่มีแบบของลัทธิลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามาปะปนรูปลักษณะโดยรวมสะอิดสะอ้งขึ้น ไม่อวบอ้วนบึกบึน พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่มากขึ้น พระรัศมีทำเป็นรูปเปลว พระศกทำเป็นเส้นละเอียดและมีไรพระศกเป็นเส้นบางๆ ชายสังฆาฏิยาวลงมาจรดพระนาภี พระพุทธรูปโดยส่วนรวมนั่งขัดสมาธิราบ นับว่าเป็นพระพุทธรูปที่สวยงามที่สุดและถือเป็นแบบอย่างของพระพุทธรูปยุคนี้ คือ พระพุทธรูปสี่องค์ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

^{๕๓} สวอน โชติรัตน์, ไทยยวนคนเมือง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโอเดียนสโตร์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๕๓.

พระพุทธรูปเชียงแสนจะหล่อด้วยโลหะทองคำและสำริด พุทธรูปพุทธองค์ยึดรูปแบบของมหาบุรุษลักษณะอันเป็นลักษณะมหาบุรุษในรูปร่างของพระพุทธเจ้าไว้เสมอ คือ ผิวกายมีสีดุจทองคำและพระเกศาเป็นสีดำ ลักษณะเด่นของพระพุทธรูป คือ พระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์ค่อนข้างกลม เม็ดพระศกโต ขายสังฆาฏิสั้น เช่น พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ประดิษฐานไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญชัย จังหวัดลำพูน

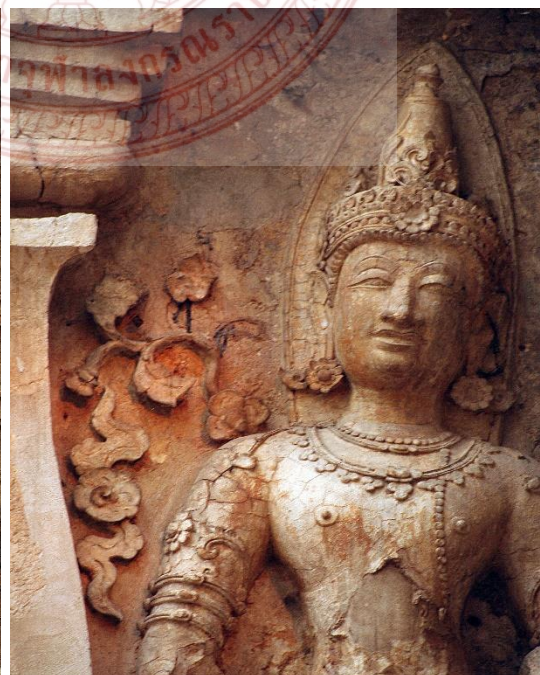
นอกจากนั้น ยังมีการสร้างสรรค์ประติมากรรมติดที่ตกแต่งอาคารศาสนสถานอยู่เป็นจำนวนมาก เพื่อสร้างความหมายในเชิงสัญลักษณ์แก่อาคารเหล่านั้น ประติมากรรมติดที่ควรกล่าวถึง เช่น ประติมากรรมรูปเทวดาตกแต่งอาคารวิหารมหาโพธิ์ วัดมหาโพธาราม หรือที่เรียกกันแพร่หลายว่า “วัดเจ็ดยอด” ทั้งนี้เพื่อแสดงสื่อความหมายถึง เทวดาที่มาชุมนุมอนุโมทนาแสดงความยินดีในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตามประวัติศาสตร์กล่าวว่า วิหารมหาโพธิ์แห่งนี้ พระเจ้าติโลกราชได้โปรดเกล้าให้หมื่นด้ามพร้าคตช่างคู่พระทัยไปถ่ายแบบวิหารมหาโพธิ์จากพุทธคยาмаก่อสร้าง เรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนจากผลการศึกษาเรื่อง สัตตมหาสถานศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์ การจัดวางพื้นที่ และงานศิลปเสาดินผนัง ทรงแปดเหลี่ยมรูปแฉกกัน ซึ่งเป็นศิลปะแบบปาละ ซึ่งพบมากเป็นเสาเจดีย์จำลอง ประดับรอบพุทธคยา แต่ไม่ปรากฏในศิลปะพุกาม เสาทรงแปดเหลี่ยมจึงเป็นงานศิลปะที่สนับสนุนการเดินทางไปดูงานของหมื่นด้ามพร้าคต ณ พุทธคยา ประเทศอินเดีย^{๕๔}

ภาพที่ ๘ : พระวิหารมหาโพธิ์วัดเจ็ดยอดเมืองเชียงใหม่

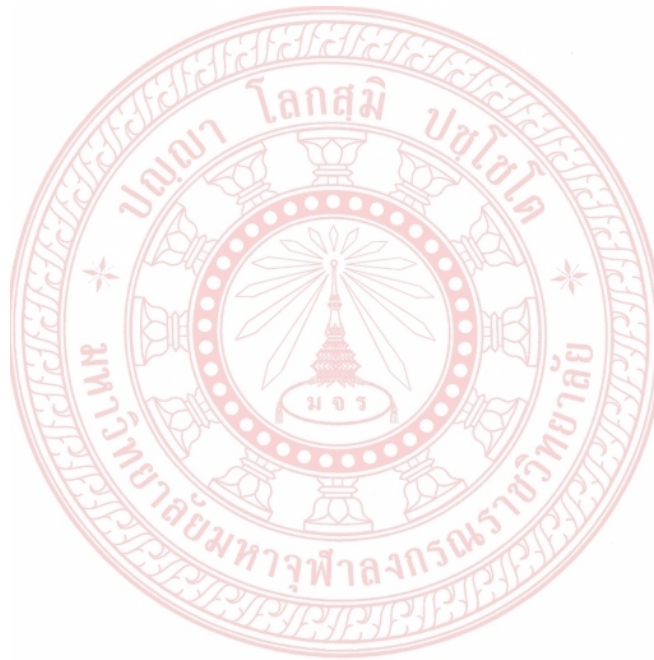

ภาพที่ ๙ : ประติมากรรมปูนปั้นตกแต่งผนังด้านนอก
ของวิหารมหาโพธิ์วัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่

ภาพที่ ๑๐ : ออกแบบเป็นรูปเทวดาประนมมือซึ่งมีความหมายของการร่วมแสดงความยินดีใน
โอกาสที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ ตัวอย่างประติมากรรมปูนปั้นตกแต่งผนังด้านนอก
ของวิหารมหาโพธิ์วัดเจ็ดยอด เมืองเชียงใหม่

แม้ในยุคที่ล้านนาเสียเมืองให้แก่พระเจ้าบุเรงนองแห่งพม่า ศิลปะพม่าก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ต่อ
ล้านนาอย่างชัดเจน จะเห็นได้จากพระประธานในวิหารวัดชัยพระเกียรติใกล้กับวัดพระสิงห์ จังหวัด
เชียงใหม่ ที่หล่อขึ้นเมื่อพุทธศักราชที่ ๒๑๐๘ โดย “สังรามจำบ้าน” ซึ่งท่านเป็นข้าหลวงเชียงใหม่ที่พม่าส่ง
มาปกครองก็ยังคงเป็นพระพุทธรูปแบบล้านนาอยู่เหมือนเดิม^{๕๕} แต่ในยุคหลังงานประติมากรรมจะแสดง
ความรู้สึกที่อิสระรุนแรง โดยงานประติมากรรมจะปั้นเป็นรูปยักษ์ อยู่ที่วัดพระธาตุจอมทอง อำเภอ
จอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

^{๕๕} เหมือนเดิม คือ พระพุทธรูปและเทวดาต่างๆ มีสุนทรียภาพที่ให้ความรู้สึกสงบนิ่ง ชрім ขลัง

บทที่ ๓

ศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ในบทนี้ทางวิจัยจะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประเด็นทางวัฒนธรรม ความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งพอจะแบ่งหัวข้อในการศึกษา ดังนี้

๓.๑ แนวคิดการบูชาพระธาตุในล้านนา

๓.๒ วัดในจังหวัดเชียงใหม่

๓.๒.๑ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง

๓.๒.๒ วัดสวนดอก พระอารามหลวง

๓.๒.๓ วัดศรีโสดา พระอารามหลวง

๓.๒.๔ วัดผาลาด

๓.๒.๕ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

๓.๓ เชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก

๓.๔ วัฒนธรรมกับการเชื่อมโยงวิถีล้านนา

๓.๕ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่

๓.๑ แนวคิดการบูชาพระธาตุในล้านนา

การให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังราย ยังคงรับใช้ชนชั้นปกครองในการปฏิเสธอำนาจของราชอาณาจักรสยาม ได้กลายเป็นการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย (พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔๘๑) ตถาคตแห่งล้านนา จึงเกิดความร่วมมือในการเดินทางไปบูรณะพระธาตุสำคัญ ตามแนวคิดเรื่องการสะสมบุญเพื่อบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์ แสวงหาพุทธภูมิหรือจักรวาลทางศาสนาที่ปรากฏในตำนานวัดต่างๆ ว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาถึง^{๕๖} เป็นการให้ความสำคัญกับระบบจักรวาลของล้านนา และใช้พระธาตุเป็นการแสดงพลังสำคัญ รวมทั้งสภาพสังคมและจิตวิญญาณของชาวล้านนาเป็นอย่างดี

วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย พระธาตุเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่สร้างความเท่าเทียมกันของชนชั้นในสังคม จากความแตกต่างทางชาติพันธุ์เมื่อร่วมในกันบำเพ็ญบุญบารมีเพื่ออุทิศถวายแก่พระธาตุได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้จากกรณีที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนาเป็นระยะเวลานานถึง ๒๑๖ ปี (พ.ศ.

^{๕๖} โสภา ชานะมูล, ครูบาศรีวิชัย ตถาคตแห่งล้านนา (พ.ศ. ๒๔๒๑ - ๒๔๘๑), ปริญญานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๓๕ - ๓๗.

๒๑๐๑ - ๒๓๑๗) ยังมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและพระธาตุในล้านนา เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกวัดเชียงมั่นกล่าวถึงพระเจ้าบุเรงนองก่อเจดีย์ วิหาร อุโบสถ และเสนาสนะ^{๕๗} และช่วงพม่าเข้ามาทำการสัมปทานป่าไม้ในล้านนาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ให้มีลักษณะเป็นศิลปะพม่า เช่น เจดีย์ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม มีการบูรณะให้มีรูปแบบซุ้มพระและพระพุทธรูปตามอย่างศิลปะพม่า ซึ่งยังคงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

ในปีพุทธศตวรรษที่ ๑๙ หลังจากทัพพญางำเมือง พญาร่วง และพญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่สำเร็จในปี พ.ศ.๑๘๓๙ แล้ว ทั้งสามพระองค์ทรงโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นตรงที่หอนอนบ้านเชียงมั่น ซึ่งพญามังรายทรงสร้างเป็นที่ประทับชั่วคราวในระหว่างที่ควบคุมการสร้างเมืองใหม่ โดยให้ชื่อที่ประทับแห่งนั้นว่า “เวียงเหล็ก”^{๕๘}

ต่อมาเมื่อพญามังรายเสด็จแปรพระราชฐานไปยังพระราชานิเวศน์มณฑลสถานแห่งใหม่ซึ่งเรียกว่า “เวียงแก้ว” (ปัจจุบันเป็นพื้นที่โล่งสำหรับปลูกสร้างสถาปัตยกรรมเชียงใหม่) ต่อมาทรงอุทิศตำแหน่งคุ้มหลวงเวียงเหล็กถวายแด่พระศาสนา โดยตั้งเป็นพระอารามหลวงแห่งแรกและพระราชทานนามอันเป็นมงคลว่าวัดเชียงมั่น^{๕๙} จึงนับได้ว่าวัดเชียงมั่นเป็นพระอารามหลวงแห่งแรกในเขตกำแพงเมืองเชียงใหม่

ในปี พ.ศ.๒๐๙๔ เชียงใหม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า วัดเชียงมั่นจึงถูกทอดทิ้งให้เป็น วัดร้าง ใน พ.ศ.๒๑๐๑ เจ้าฟ้ามังทรา (สมเด็จพระมหาธัมมิกะราชาธิราช) แห่งพม่า ทรงมีพระราชศรัทธาในพุทธศาสนาจึงโปรดให้พระยาแสนหลวงสร้างเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ธัมมเสนาสนะกำแพง และประตูโขงขึ้นที่วัดเชียงมั่น โดยมีพระมหาหินทาหิจจวงสะเป็นเจ้าอาวาส เมื่อถึงสมัย พระยาภาวดีครองเมือง เชียงใหม่ (พ.ศ.๒๓๒๔ - ๒๓๕๘) ก็ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเชียงมั่นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ในราวกลางราชวงศ์มังรายสมัยพระยาแก้วนา อาณาจักรล้านนาได้เจริญในด้านพระพุทธศาสนาและเจริญที่สุดในสมัยพระเจ้าติโลกราชและพระเมืองแก้ว ในยุครุ่งเรืองนี้หมู่บ้านต่างๆ ได้สร้างวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนนับร้อยแห่งโดยมีร่องรอยปรากฏเป็นวัดร้างมากมายในปัจจุบัน ความเจริญในพุทธศาสนาทำให้เชียงใหม่ได้สร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนาหลายวัดด้วยกัน ได้แก่ วัดเจ็ดยอด วัดเจดีย์หลวง วัดพระสิงห์ วัดสวนดอก วัดบุพพาราม วัดชัยศรีภูมิ วัดชัยมงคล วัดนันทาราม^{๖๐} เป็นต้น

^{๕๗} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙๐.

^{๕๘} เวียงเหล็ก หมายถึง ความมั่นคงแข็งแรง

^{๕๙} เชียงมั่น หมายถึง บ้านเมืองที่มีความมั่นคง จารึกไว้ใน ศิลาจารึกวัดเชียงมั่นพุทธศักราช ๑๘๓๙ ได้จารึกไว้ว่า "ศักราช ๖๕๘ ปีรวายสัน เดือนวิสาขออก ๘ ค่ำ ขึ้น ๕ ไทยเมืองเปล้า ยามแตรรุ่งแล้ว สองลูก นาที ปลายสองบาทหน้า ลักคณาเสวยนวงค์ประหัส ในมินยะราศี พญามังรายเจ้า พญางำเมือง พญาร่วง ทั้งสามคน ตั้งหอ นอนในที่ไชยภูมิ ราชมณฑลเยียร ขุดคือก่อตริบูรทั้งสี่ด้านและก่อเจดีย์ะตัตที่นอนบ้านเชียงมั่นในขณะยาม เดียวนั้น ที่นั้นลวดสร้างเป็นวัดหื้อทานแก่แก้วทั้งสามใส่ชื่อว่าวัดเชียงมั่น ต่อบัดนี้ ..."

^{๖๐} สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๕), หน้า ๙๙.

เมื่อมีการสร้างวัดมากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนาและยังสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของล้านนาในยุครุ่งเรืองนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแคว้นล้านนาเคยเป็นที่กระทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกที่วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด ปัจจุบันจึงปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างอันเนื่องในพุทธศาสนามากมายทั้งที่เป็น พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอดเป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน^{๖๑}

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ล้านนา กลุ่มบ้านเมืองกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมือง เชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครองและกลุ่มบ้านเมืองเหล่านี้จะอยู่กระจัดกระจายตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่างๆ จึงเกิดเป็นลักษณะแคว้นเล็กๆ แต่ละแคว้นเป็นอิสระต่อกัน แต่ส่วนมากจะมีความสัมพันธ์กันลักษณะเครือญาติ และทางการค้า จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงหลักฐานความเป็นมาของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกิดขึ้นในแคว้นต่างๆ ในล้านนาในขณะนั้น ดังต่อไปนี้^{๖๒}

๑. แคว้นหริภุญไชย เป็นกลุ่มบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง มีเมืองหริภุญไชย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) เป็นศูนย์กลางแคว้นกับที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง มีเมืองเขลางค์นคร (จังหวัดลำปาง) เป็นส่วนหนึ่งของแคว้นในฐานะเป็นเมืองลูกรองลงมาจากเมืองหริภุญไชย นอกจากนั้นยังพบหลักฐานของเมืองโบราณที่ปรากฏอยู่รอบๆ แคว้นหริภุญไชยอีกหลายแห่ง เช่น เวียงมโน (อยู่ในเขตตำบลหนองตอง อำเภอกาบัง จังหวัดเชียงใหม่) เวียงท่ากาน (อยู่ในเขตตำบลบ้านกลาง อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่) เวียงเกาะ (บ้านสองแคว อำเภอมองทอง จังหวัดเชียงใหม่) และพบโบราณวัตถุแบบหริภุญไชยอีกหลายแห่งในแถบที่ราบเชิงดอยสุเทพที่ถ้ำฤๅษี วัดดอยคำบริเวณกลางป่าเขตตำบลสันป่า อำเภอแมริม และที่เวียงกุมกาม เขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นว่าแคว้นหริภุญไชยเป็นแคว้นที่ใหญ่และมีความเจริญที่สุดในยุคนั้น

๒. แคว้นโยนก เป็นดินแดนที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มของแม่น้ำกก แม่น้ำลาวา แม่น้ำสาย และแม่น้ำโขง โดยเรียกกันว่า ที่ราบลุ่มเชียงราย ซึ่งถือได้ว่าเป็นที่ราบลุ่มที่ใหญ่มากและอุดมสมบูรณ์ จึงมีร่องรอยมนุษย์อาศัยอยู่มาตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์และมีร่องรอยของคูน้ำคันดินที่เป็นลักษณะของชุมชนโบราณกระจายอยู่โดยทั่วไปถึง ๑๐๕ แห่งและมีเรื่องราวที่เป็นตำนานปรัมปราเกี่ยวข้องกับดินแดนนี้หลายฉบับ

๓. แคว้นพะเยา เป็นเมืองสำคัญตั้งอยู่ที่ราบปลายภูเขา มีชื่อในตำนานว่าภูกามยาว บริเวณรอบๆ กว๊านพะเยา จากตำนาน อาจกล่าวได้ว่า แคว้นพะเยาอาจเป็นส่วนหนึ่งของ แคว้นโยนก เพราะมีอาณาเขตเชื่อมต่อกับที่ราบลุ่มเชียงราย และ มีโอรสของผู้ครองเมืองหิรัญนครเงินยาง ได้แยกตัวมาตั้งหลักแหล่งที่ภูกามยาวและสร้างเมืองพะเยาขึ้น จากการค้นพบซากโบราณสถาน และพุทธศิลป์พบว่า มี

^{๖๑} สุรพล คำรืห์กุล, ประวัติบ้านเมืองล้านนาและโบราณสถานที่สำคัญของล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ, ๒๕๒๘), หน้า ๙๗ - ๙๘.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒ - ๒๓.

ความเก่าถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๗ นอกจากนี้ยังเห็นความสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะขอม เมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘

๔. แคว้นน่าน เป็นกลุ่มบ้านเมืองเขตลุ่มแม่น้ำน่าน เดิมเป็นแคว้นอิสระมีเมืองปัวหรือพลั่วหรือวรรณคร เป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองหลวงพระบางและเมืองสุโขทัย ความสำคัญของแคว้นน่านน่าจะเป็นเพราะพื้นที่ราบลุ่มน้ำสาขาสายเล็กๆ ของแม่น้ำน่านนั้นอุดมไปด้วยแหล่งเกลือธรรมชาติ ซึ่งเป็นที่ต้องการสำหรับมนุษย์ที่อยู่ห่างไกลทะเล ดังได้พบมีบ่อเกลือทั้งที่เลิกผลิตแล้วและยังคงมีการผลิตอยู่หลายแห่ง เช่นที่บ้านบ่อหลวง ตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอปัว จังหวัดน่าน รวมทั้งเส้นทางตามลำน้ำยังเป็นเส้นทางการค้า ที่สามารถติดต่อกับกลุ่มบ้านเมืองในแถบลุ่มน้ำโขงและดินแดนในประเทศลาว และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี แหล่งอารยธรรมโบราณมากมาย สำหรับโบราณสถานโดยเฉพาะวัดเก่าแก่มีให้เห็น ได้แก่ วัดพระธาตุแช่แห้ง พระธาตุคู่บ้านคูเมืองของจังหวัดสำหรับวัดภูมินทร์ หอคำ วัดหนองบัว วัดบุญยืน มีอายุนับร้อยๆ ปี และมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่สวยงาม

ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่มุ่งเป็นจุดศูนย์กลางของแคว้นล้านนา จึงมีโบราณสถานอยู่มากมายทั้งที่มีอยู่และเป็นวัดร้างเพราะเชียงใหม่มุ่งเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของล้านนา จึงสามารถกล่าวถึงโบราณสถานที่สำคัญๆ ที่สร้างขึ้นในล้านนา^{๖๓} ดังนี้

๑) พระเจดีย์หลวงเป็นสิ่งก่อสร้างที่แสดงความสามารถอย่างยิ่งยวดของคนล้านนา มีฐานกว้าง ๖๐ กว่าเมตร สูง ๒๔ กว่าเมตร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พระเจดีย์หลวงนี้สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมามี โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับพระราชบิดา ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราชได้ก่อสร้างให้ใหญ่ขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าและอัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานและได้รับปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยพระเจ้าเมืองแก้วประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ในรูปแบบที่มีความสูง ๔๐ กว่าเมตรดังในปัจจุบัน

๒) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นวัดที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่มาช้านาน วัดพระสิงห์วรมหาวิหารสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัยพระเจ้าผายู โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับพระราชบิดา ต่อมาในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมาได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญมาประดิษฐานไว้ในพระวิหาร

๓) วัดโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ในสมัยพระเจ้าติโลกราชโดยได้โปรดให้ปลูกต้นศรีมหาโพธิ์จึงได้ชื่อว่า วัดโพธารามมหาวิหาร วัดนี้เคยเป็นสถานที่กระทำการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลก ต่อมาหลังจากที่พระเจ้าติโลกราชสวรรคต ทำให้มีการก่อสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมอัฐิและสิ่งก่อสร้างอื่นๆอีกมากมายและได้รับการทำนุบำรุงจากกษัตริย์ล้านนาองค์ต่อๆ มา

๔) วัดพระธาตุดอยสุเทพ วัดนี้สร้างขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ สมัย พระเจ้ากือนา โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ต่อมากษัตริย์องค์ต่อมาของ

^{๖๓} สุรพล คำรหัสกุล, ประวัติบ้านเมืองและโบราณสถาน, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ, ๒๕๓๕), หน้า ๘๗ - ๙๖.

เชียงใหม่ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์เสมอมา ในสมัยพระเมืองแก้วจึงบูรณะต่อจึงมีรูปทรงขององค์เจดีย์องค์ปัจจุบัน

๕) วัดป่าสัก อ.เชียงแสน จังหวัดเชียงราย สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าแสนภูในพ.ศ. ๑๘๓๘ วัดนี้เป็นวัดสำคัญทางประวัติศาสตร์ และทรงสร้างพระเจดีย์อีกองค์หนึ่ง พระเจดีย์องค์นี้เป็นพระเจดีย์รูปสี่เหลี่ยม เจดีย์องค์นี้มีลักษณะคล้ายเจดีย์เชียงยันวัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นหลักฐานเป็นที่ประจักษ์ว่าแคว้นล้านนาแรกได้รับอิทธิพลมาจากแคว้นหริภุญชัย โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อประดิษฐานพระธาตุกระดูกตาตุ่มของพระเจ้าช้างเผือกชาวขนาตเท่า ถั่วค่างที่พระมหาเถระเจ้าพุทธโฆษาจารย์นำมาแต่เมืองปาฏลีบุตรมาถวายพระเจ้าแสนภู

๖) วัดพระธาตุจอมกิตติ ตั้งอยู่บนดอยจอมกิตตินอกกำแพงเมืองเชียงแสนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นพระธาตุคู่บ้านคูเมืองเชียงแสน องค์พระธาตุเป็นพระเจดีย์สี่เหลี่ยมผสมทรงกลม มีลักษณะทางศิลปกรรมบนองค์เจดีย์มีลายปูนปั้นลายเส้นแบบล้านนาประดับบนองค์เจดีย์ วัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อ บรรจุกระดูกหน้าผาก กระดูกอกและกระดูกแขนของพระพุทธเจ้า

๗) วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคูเมืองของจังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้าง เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าและเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตตอนเต้า และมีการทำนุบำรุงมาโดยตลอด ต่อมาในสมัยล้านนาหมื่นหาญแต่ท้าวเจ้าผู้ครองนครลำปางได้มาก่อสร้างเจดีย์ให้สูงใหญ่และพระเจ้าติโลกราชโปรดให้ทำการบูรณะพระวิหารและสร้างพระพุทธรูปขึ้น พระเจดีย์มีลักษณะที่แสดงถึงอิทธิพลของเจดีย์ทรงกลมแบบสุโขทัย แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง วัดลำปางหลวงเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่บริสุทธิ์ที่หลงเหลืออยู่ให้เห็นเป็นอันมากในปัจจุบัน

๘) วัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นโบราณสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งในล้านนา สร้างขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอาทิตยราช ในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ โดยทรงสร้างพระสถูปทรงปราสาทโดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ในสมัยพระเจ้าติโลกราช ราว พ.ศ. ๑๙๙๐ แห่งราชวงศ์มังรายได้โปรดให้พระมหาเมธังกรเป็นประธานดำเนินการบูรณะ โดยก่อสร้างทับองค์เดิมกว้าง ๑๒ วา ๒ คอก สูง ๒๓ วา วัดพระธาตุหริภุญชัยนับว่าเป็นแหล่งรวมศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอยู่มากมาย เช่น สุวรรณเจดีย์ เจดีย์เชียงยัน เจดีย์วัดกู่กุดหรือสุวรรณจังโกฏิเจดีย์ เจดีย์แปดเหลี่ยมหรือรัตนเจดีย์ (ข้างวิหารในวัดจามเทวี)

๙) วัดพระธาตุช่อแฮ เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดของจังหวัดแพร่ มีประวัติการก่อสร้างไม่แน่ชัดเชื่อกันว่าเป็นที่ประดิษฐานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า ต่อมาครูบาศรีวิชัยได้เสริมองค์พระธาตุใหม่โดยรื้อเอาทองจังโกออกแล้วพอกปูนให้พระเจดีย์องค์ใหญ่กว่าเดิม ดังปรากฏเป็นหลักฐานในปัจจุบัน

๓.๒ วัดในจังหวัดเชียงใหม่

ภายในบริเวณวัดซึ่งมีกำแพงล้อมไว้โดยรอบนั้น ประกอบด้วยพื้นที่ ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาสสำหรับใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมและเป็นที่ตั้งสิ่งปลูกสร้างประเภทปูชนียสถานและศาสน

สถานกับ“เขตสังฆาวาส”สำหรับใช้เป็นที่พักของภิกษุและสามเณรนอกจากนั้นพื้นที่ของวัดโดยรอบของพุทธาวาสยังเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในด้านของสังคมและเศรษฐกิจอีกด้วย และวัดได้เอื้อประโยชน์พื้นที่ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่างๆ มานานซึ่งนิยมเรียกกันว่า เขตบริการสาธารณะ เช่น ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเป็นพื้นที่สร้างความร่มรื่นให้วัดพักผ่อนหย่อนใจ และใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ

๓.๒.๑ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในบริเวณคูเมืองเชียงใหม่ ถนนสามล้าน ตำบลพระสิงห์อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่มีเนื้อที่ ๒๕ ไร่ ๒ งาน ๒๕ ตารางวา วัดพระสิงห์วรมหาวิหารเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งของเมืองเชียงใหม่เป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ (พระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์) พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองเชียงใหม่และแผ่นดินล้านนาซึ่งเป็นศิลปะเชียงแสนชื่อ "เชียงแสนสิงห์หนึ่ง"

เมื่อปี พ.ศ.๑๘๘๘ พญาผายุกษัตริย์เชียงใหม่ในราชวงศ์เม็งรายโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดนี้ขึ้น โดยขั้นแรกให้ก่อสร้างเจดีย์สูง ๒๓ วา เพื่อบรรจุพระอัฐิของพญาคำฟูพระราชบิดาต่อมาอีก ๒ ปี จึงได้สร้างพระอาราม เสนาสนวิหาร ศาลาการเปรียญหอไตร และกุฏิสงฆ์ เมื่อเสร็จเรียบร้อยทรงตั้งชื่อว่า "วัดลีเชียงพระ" ในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสิงห์ที่นำมาจากเมืองเชียงรายมาประดิษฐานในพระวิหารมาจนตราប់เท่าทุกวันนี้

ลักษณะพื้นที่ของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีถนนล้อมรอบสี่ด้าน เขตพุทธาวาสจะอยู่ส่วนกลางของวัด รอบเขตพุทธาวาสเป็นสนามหญ้าและลานคอนกรีต มีไม้ยืนต้นปลูกไว้ริมถนนเพื่อบกป้องถึงการแบ่งเขตว่าเขตนี้เป็นเขตสังฆาวาส เขตสังฆาวาส มีถนนซอยเชื่อมต่อในแต่ละกุฏิ การสร้างกุฏิสงฆ์ จะเรียงกันอย่างเป็นระเบียบ โดยมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมอาคารพระธรรมสิทธิธารจารย์อาคารเฉลิมพระเกียรติฯ อาคารโรงเรียนธรรมราชศึกษาและศาลาการเปรียญตั้งอยู่เขตพุทธาวาสลำดับเจ้าอาวาส^{๖๔}ในวัดพระสิงห์วรมหาวิหารสืบต่อกันมา ดังนี้

รูปที่ ๑ พระอภัยจุลมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๒ สมเด็จพระศรีนันทะ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๓ พระเจ้าจันทรงสัมมาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๔ สมเด็จพระเจ้านันทมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๕ ครูปาโพธิ์	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๖ พระกัญจนมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.

^{๖๔} พระมหาธีระศักดิ์ ธีรบุญ, ประวัติวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า

รูปที่ ๗ ครุบาเจ้าคันธา	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๘ ครุบาเจ้าแก้ว	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๙ ครุบาเจ้าศรีวิชัย	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๑๐ ครุบาก่อน	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๑๑ พระโพธิ์รังสี (ศรีไม้)	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๑๒ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อตฺตสิว มหาเถระ)	พ.ศ. ๒๔๙๕-๒๕๑๕
รูปที่ ๑๓ พระธรรมสิทธิธาราจารย์ (หนู ถาวรมหาเถระ)	พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๕๒
รูปที่ ๑๔ พระราชสิงหรมณี	พ.ศ. ๒๕๕๒ - ปัจจุบัน

ศาสนสถานและปูชนียสถาน^{๖๕}

๑) พระวิหารใหญ่ เป็นพระวิหารหลังใหม่ที่สร้างขึ้นภายหลังจากที่วัดได้ชำรุดทรุดโทรมลงจากครั้งตกเป็นเมืองขึ้นพม่า ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เจ้าแก้วนารัฐและเจ้าดารารัศมีได้นิมนต์ครูบาศรีวิชัยเพื่อมาบูรณะวัดได้มีการรื้อพระวิหารเก่าที่ชำรุดลงและได้ค้นพบแผ่นทองบริเวณโคนเสา อีกทั้งยังพบโกศบรรจุอัฐิพระยาเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และพระยาเจ้าผู้ครองนครลำปางด้วย และภายในพระวิหารใหญ่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นประธาน

๒) พระอุโบสถ เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขโถงทั้งด้านหน้าด้านหลังลักษณะอาคารและการตกแต่งเป็นแบบศิลปะล้านนา ด้านข้างแลเห็นหน้าต่างขนาดใหญ่เป็นช่องแบบไม้ระแนงแต่ภายในเป็นหน้าต่างจริง มีลายปูนปั้นบริเวณ ซุ้มประตูทางเข้าหน้าบันมีลักษณะวงโค้งสองอันเหนือทางเข้าประกบกัน เรียกว่า “คิ้วโค้ง” เหนือคิ้วโค้งเป็นวงกลมสองวงคล้ายดวงตาที่เสาและส่วนอื่นๆ มีปูนปั้นปูนมีรักปั้นปิดทองวิจิตรพิสดารมาก

๓) หอธรรม สร้างเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ผนังด้านนอกประดับด้วยทวยเทพปูนปั้นทำเป็นรูปเทพพนมยืนบ้างก็เหาะประดับอยู่โดยรอบเป็นฝีมือช่างสมัยพระเมืองแก้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ เจ้าแก้วนารัฐได้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ที่ฐานหอไตรเป็นลายลูกฟักลวดบัว ภายในประดับด้วยรูปสัตว์ หิมพานต์ เช่น นางเงือกมีปีกคอห่านมีปีก กิเลน เป็นต้นและมีลายประจำยาลักษณะคล้ายลายสมัยราชวงศ์หมิงของจีน

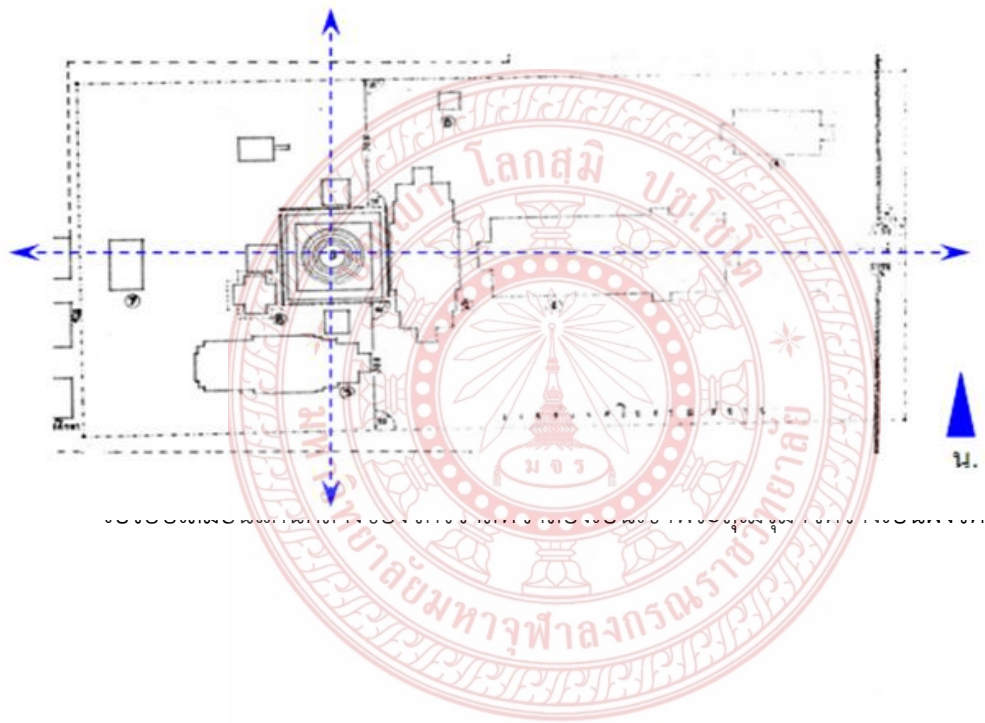
๔) วิหารลายคำ เป็นพระวิหารขนาดเล็กศิลปะล้านนาสร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้วเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๖๑ วิหารลายคำนี้มีลวดลายปูนปั้นที่สวยงามประดับประดาจนแสดงให้เห็นถึงฝีมือของช่างในยุคนั้นว่าเจริญถึงที่สุด ตัววิหารลายคำสร้างตามแบบศิลปกรรมของภาคเหนือมีรูปปั้นพญานาค ๒ ตัวอยู่บันไดหน้าและใกล้ๆ พญานาคมีรูปปั้นสิงห์ ๒ ตัว บริเวณภายในเป็นที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปสี่องค์” บนผนังด้านหลังพระประธาน เสาหลวง (เสากลม) เสากระเปียง (เสาสี่เหลี่ยม) มีภาพลายทองพื้นแดงเป็นลวดลาย

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

ต่างๆ ด้านหลังพระประธานยังมีรูปปราสาทแวดล้อมด้วยมังกรและหงส์มีความงดงามน่าชมผนังวิหารด้านเหนือมีภาพจิตรกรรมเขียนเรื่อง สังข์ทอง ด้านใต้เรื่องสุวรรณหงส์

๕) เจดีย์ประธาน ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยมยกสูงด้านข้างมีเจดีย์รายอยู่สามองค์

พื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์หรือสวรรค์ตามความศรัทธาในพระพุทธศาสนาประชาชนจึงให้ความเคารพต่อศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาสเป็นการเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์เข้าใกล้สภาวะของการนิพพานนั่นเองดังภาพ

ภาพที่ ๑๖ แสดงคติจักรวาลกับการวางผังวัดในล้านนา

ที่มา : นายชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การวางผังวัดแบบจักรวาลคติ คือ รูปแบบการวางอาคารศาสนสถานที่มีการจัดวางเรื่องทิศ และตำแหน่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องจักรวาลของแต่ละชุมชน พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลาง จักรวาลจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวม ความเชื่อมั่นของคนในชุมชน ดังนั้นการวางตำแหน่งเจดีย์ในเขตพุทธาวาสจึงเป็นตำแหน่งศูนย์กลางของจักรวาลและมีเจดีย์บริวารตั้ง ตามทิศสำคัญ

การวางอาคารศาสนสถานที่มีการจัดวางเรื่องทิศและตำแหน่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่อง จักรวาลของแต่ละกลุ่มชน เพราะเขาเชื่อว่าศูนย์กลางจักรวาลคือเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบไปด้วยภูเขาสัต ตบริภณ^{๖๖} พื้นที่ของจักรวาลเป็นพื้นน้ำที่มีแผ่นดินอันเป็นทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ตั้งอยู่ คือ ชมพูทวีป ซึ่งเป็น ดินแดนที่เชื่อมต่อถึงเขาพระสุเมรุได้โดยป่าหิมพานต์ บพวิเทหทวีป อมรโคยานทวีป และ อุตระกฐทวีปมี ทวีปเล็กอยู่ ๒,๐๐๐ ทวีป แต่งานศิลปะไทยหลายแขนงไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรมหรือ จิตรกรรม เมื่อครูช่างต้องการจำลองภาพทวีปทั้งสี่คราวใดจึงมักมุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อชมพูทวีปมาก เป็นพิเศษยิ่งกว่าทวีปอื่น

๓.๒.๒ วัดสวนดอก พระอารามหลวง

เจดีย์ทรงกลมนี้เป็นเจดีย์ที่มีเรือนธาตุเป็นรูปทรงกลมคล้ายองค์ระฆังคว่ำมีต้นกำเนิดมาจาก เจดีย์สาญจีประเทศอินเดียซึ่งในประเทศอินเดียเรียกว่า “เจดีย์รูปครึ่งวงกลม” ซึ่งหมายถึงศูนย์กลาง จักรวาลสอดคล้องกับคติความเชื่อในเรื่องจักรวาลและเขาพระสุเมรุ รูปแบบเจดีย์ดังกล่าวนี้ นักวิชาการ

^{๖๖} ภูเขาสัตตบริภณที่มีลักษณะกลมทั้ง ๗ ลูก คือ ยุคนธร อสินธร กรวิก สุทศนะ เนมินธร วินตกะและอัสกัณ

วิเคราะห์ตรงกันว่าน่าจะรับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกาผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัยในสมัย
พญากือนา^{๖๗}

องค์ประกอบที่สำคัญของเจดีย์ทรงระฆังล้านนาในรูปลักษณะนี้ตั้งอยู่ในวัดสวนดอกพระ
อารามหลวง จากรูปลักษณะจะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด สำหรับ
ส่วนฐานทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนชั้น ๒ – ๓ ชั้น เรียกว่า “ฐานเขียง” ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนบนของ
อาคารเหนือจากฐานเขียง เรียกว่า “ฐานบัว” ฐานบัวมีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมที่ออกแบบคล้ายรูป
ดอกบัวสี่เหลี่ยมที่มีกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วซ้อนชั้นกันขึ้นไปสามชั้นซึ่ง
ออกแบบเป็นรูปดอกบัวทรงกลมเช่นเดียวกันถัดจากช่วงฐานจะเป็นส่วนองค์ระฆังหรือส่วนเรือนธาตุของ
เจดีย์จะออกแบบเป็นรูปทรงกลมคล้ายรูประฆังคว่ำบางแห่งมีการประดับด้วยลวดลายรูปกระจังสำหรับ
ส่วนยอดนั้นจะเริ่มต้นด้วยบัลลังก์ซึ่งทำเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กวางเหนือองค์ระฆังถัดขึ้นไปทำเป็น
ปล้องไฉน ปลียอด และเม็ดน้ำค้างในส่วนปลายสุด

สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างเจดีย์จะก่อด้วยอิฐบาปูนทั้งองค์ตกแต่งตัวองค์เจดีย์ด้วยแผ่น
โลหะที่มีส่วนผสมระหว่าง ดีบุก ตะกั่วและทองแดง ซึ่งภาษาช่างล้านนา เรียกว่า “ทองจังโก”^{๖๘} จากการ
สัมภาษณ์พ่อหนานเบญจมิน สุตา ท่านกล่าวว่าเจดีย์ของล้านนาส่วนใหญ่มักนิยมเจดีย์ด้วยหุ้มด้วยจังโกทั้ง
องค์และปิดด้วยทองคำเปลวอีกชั้นหนึ่ง บริเวณตัวองค์ระฆังบางครั้งนิยมฉลุเป็นลวดลายหรือจารึกต่างๆ
ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าหรือผู้ที่สร้าง^{๖๙}

^{๖๗} สันติ เล็กสุขุม, หริ

(๕๕), หน้า ๗๒.

^{๖๘} การหุ้มทองจังโก ตามตำนานมูลศาสนากล่าวว่าเจดีย์หุ้มทองจังโกที่เห็นในปัจจุบัน เป็นทองที่หุ้มใหม่ เมื่อ พ.ศ.

๒๕๔๙. สัมภาษณ์ พ่อหนานเบญจมิน สุตา, สลาล้านนา, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗.

^{๖๙} สัมภาษณ์ พ่อหนานเบญจมิน สุตา, สลาล้านนา, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗.

ภาพที่ ๒๖ แสดงภาพเจดีย์ทรงระฆังวัดสวนดอก

๓.๒.๓ วัดศรีโสดา พระอารามหลวง

ประวัติการสร้างวัดศรีโสดา มีความผูกพันกับการสร้างถนนขึ้นสู่วัดดอยสุเทพ ซึ่งมีสาเหตุที่แตกต่างกันในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ หลวงศรีประกาศ นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ และผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ จะนำไฟฟ้าขึ้นไปติดตั้งใช้บนวัดพระธาตุดอยสุเทพ เพื่อประดับองค์พระธาตุดอยสุเทพให้สว่างไสวสวยงาม แต่ไม่มีงบประมาณ จึงได้ขอพึ่งบุญบารมีของท่าน

ครูบาศรีวิชัย สิริวิโช เป็นผู้ที่ประชาชนเลื่อมใสให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก โดยขออาราธนาท่านพระครูบาศรีวิชัย เป็นประธานในการจัดการนำไฟฟ้าขึ้นยังวัดพระธาตุดอยสุเทพ ท่านพระครูบาเจ้าได้เห็นชอบด้วย แต่ขออธิษฐานดูก่อนว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ ท่านพระครูบาจึงได้อธิษฐานถึง ๒ ครั้ง ผลปรากฏว่าเป็นไปได้ยาก แต่การสร้างถนนให้รວິงเป็นไปได้ง่ายกว่าและเร็วกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ตกลงดำเนินการสร้างถนนขึ้นไปยังวัดพระธาตุดอยสุเทพโดยมี เจ้าแก้วนารัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย เป็นผู้ลงจอบแรกเป็นปฐมฤกษ์ ในวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๘๗ ในระหว่างการสร้างถนนขึ้นไป ท่านพระครูบาได้สร้างวัดควบคู่ไปด้วย จำนวน ๔ วัด วัดแรกที่สร้างคือ วัดโสดาบัน ต่อไปอีก ๔ กิโลเมตร สร้างอีกวัดหนึ่งเรียกว่า วัดสกทาคามี วัดที่สามชื่อว่า วัดอนาคามี สุดท้ายบนยอดดอยสุเทพสร้าง วัดอรหันต์ วัดทั้ง ๔ ที่ตั้ง มีชื่อเกี่ยวกับลำดับขั้นการปฏิบัติธรรม ต่อมาวัดสกทาคามีและวัดอนาคามีได้ร้างไป เหลือวัดโสดาบันและวัดอรหันต์ วัดโสดาบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีโสดา น่าจะอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๕๐๙ ขณะที่ท่านพระครูบาเสาร์ นารโท เป็นเจ้าอาวาส และสาเหตุที่มีคำว่า ศรี เติมเข้ามาเพราะการนำชื่อของท่านพระครูบาศรีวิชัยมา เพื่อเป็นการยกย่องและเชิดชูเกียรติของท่านที่ได้สร้างวัดขึ้นมา วัดศรีโสดา เป็นวัดราษฎร์ สังกัดมหานิกาย กระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งเป็นวัด พ.ศ.๒๔๗๗

๓.๒.๔ วัดผาลาด

วัดผาลาด “รมณีสถานแห่งการบำเพ็ญธรรม”

๑.สถานที่ตั้งวัด วัดผาลาดตั้งอยู่เลขที่ ๑๐๑ บ้านห้วยผาลาด หมู่ ๑ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ดินของวัดมีทั้งหมด ๒๓๗ ไร่ ตามที่แจ้งไว้ในใบกรอกประวัติวัด มีกุฏิสงฆ์อยู่ ๙ หลัง

๒.อาณาเขตของวัด ทิศเหนือ ประมาณ ๗๐๐ เมตร จรดเขตอุทยาน ทิศใต้ ประมาณ ๓๐๐ เมตร จรดเขตอุทยานแห่งชาติ ทิศตะวันออก ประมาณ ๔๕๐ เมตร จรดเขตอุทยานแห่งชาติ ทิศตะวันตก ประมาณ ๔๕๐ เมตร จรดถนนศรีวิชัย

๓. ความเป็นมา วัดผาลาดในตำนาน ในตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก กล่าวถึงสถานที่แห่งนี้ว่า “ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จมาประทับนั่งที่ผาลาดแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระฤาษี ชาวละว้า ที่

ใกล้ต้นบุนนาค (ก้ามก้อ) ยังหมู่ฤๅษี เทวบุตร เทวตา แลชาวลัวะทั้งหลายเกิดปีติยินดีมากนักตลอดทั้งคืน พอรุ่งสว่างดีแล้ว เสด็จไปทางทิศบูรพา ทรงเห็นลานหินในลำธารงดงามยิ่ง ทรงประทับนั่งทอดพระเนตร ไปทางทิศตะวันออกแล้วทรงรำพึงว่า “สถานที่นี้ ต่อไปภายหน้าจักเป็นมหานครใหญ่ จักเป็นที่อยู่ของ กษัตริย์และคนทั้งหลาย ศาสนาของตถาคตจะมาดำรงมั่นคงอยู่ในเมืองนี้ เป็นที่รุ่งเรืองยิ่ง จักปรากฏ ชื่อเสียงลือชาไปทั่วทิศ” แล้วพระองค์ก็เสด็จลุกขึ้น ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้บนหินก้อนหนึ่งแล้วมอบ หื้อเทวดานำไปเก็บรักษาไว้ในถ้ำ ตรัสว่าหื้อท่านทั้งหลายหมั่นไว้สาเมื่อถึงกาลอันควรรอยบาทแห่งข้านี้จักปรากฏออกมาหื้อมหาชนทั้งหลายทั่วไปแล” พระบุตรของพญายักษ์จิกคำ และนางยักษ์ตาเขียว ขอลาสิกขามาถือเพศเป็นฤๅษี พระพุทธองค์ทรงอนุญาต พร้อมให้นามว่า "สุเทวฤๅษี" หรือ เทพฤๅษี ปฏิบัติธรรมอยู่บน ดอยแห่งนี้มาโดยตลอด ในตำนานการสร้างเวียงเจ็ดลิน เวียงสวนดอก ได้กล่าวว่า ฤๅษีจากผาลาดหลวงเป็นผู้มาชี้สถานที่ และช่วยเป็นที่ปรึกษาการสร้างเมืองเจ็ดลิน เมืองหริภุญไชย เป็นต้น ในรัชสมัยพระเจ้ากือนา แห่งราชวงศ์เม็งราย ทรงสร้างขึ้นเป็นวัด เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการเสวยทาย แสงหาสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ ตามตำนานสร้างพระธาตุดอยสุเทพ พญาคชสารที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ นั้น ได้เดินทางมุ่งไปทางดอยอ้อยช้าง พระเจ้ากือนาพร้อมทั้งพญาลิไท จากเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัย และเหล่าเสนาอำมาตย์ ก็แห่งซ้อง กลอง ตามหลังช้างไป เมื่อไปถึงยอดดอยแห่งหนึ่งช้างก็หยุดและย่อเข่าลง พระเจ้ากือนาและบริวารต่างเห็นพร้อมกันว่าควรประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ ที่นั้น ขณะที่ทุกคนกำลังสนทนากันอยู่นั้น ช้างก็ลุกขึ้นเดิน และหยุดย่อเข่าลงอีก (ภาษาเหนือเรียกอาการของช้างว่า “ยอปลง”) ทำกริยาอย่างนี้ ๓ ครั้ง แล้วเดินต่อไปเมื่อไปถึงผาลาดหรือห้วยผีบ้า(เรียกตามชื่อพระมหาเถรจันทร์ ฯ อ่านรายละเอียดในประวัติวัดอุโมงค์) ช้างธารน้ำตกลีลาที่ปากของพระฤๅษีนักบวช มีบริเวณกว้างพอสมควร จึงหยุดพักอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แล้วเดินทางต่อไปกระทั่งถึงดอยอ้อยช้าง และอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุ ณ สถานที่นั้น คือวัดพระธาตุดอยสุเทพ ปัจจุบัน หลังจากสร้างพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนา ทรงมีพระราชดำริให้สร้างวัดตามรายทางอัญเชิญเพื่อเป็นอนุสรณ์ ขึ้นอีก ๓ แห่ง คือ

๑) วัดโสดาปันนาราม หรือสามยอบ (เรียกตามอาการของช้างที่ย่อเข่าลง ๓ ครั้ง) ปัจจุบันเป็นวัดร้างในบริเวณของวัดผาลาด อยู่ห่างจากสถานีโทรทัศน์ช่อง ๗ มาประมาณ ๑ กิโลเมตร

๒) วัดสภิกขาคามีวนาราม หรือผาลาด (เรียกตามลักษณะของผาน้ำตกที่ลาดชัน บางคนเดินมาขึ้นลัม ก็เรียกเป็น วัดผะเล็ด เพราะคนที่เดินตามช้างมาตามธารน้ำตกขึ้นหกล้มกันหลายคน บ้างก็ว่าช้างก็ลื่นเหมือนกัน จึงให้ชื่อว่าวัดผะเล็ด ต่อมาเรียกเป็นผาลาด ตามชื่อ ผาน้ำตก

๓) วัดอนาคามีวนาราม หรือม่อนพญาหงส์ ปัจจุบันคือเนินเขาเล็กๆ เข้าไปทางขวามือ ตรงข้ามหอดูดาวสิรินธร (สันนิษฐานว่า บริเวณดังกล่าวน่ามีหงส์ หรือนกยูงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และน่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยขอม หรือ ละโว้ เรื่องอำนาจโดยท่านสุเทวฤๅษี ก่อนสร้างเมืองหริภุญไชย)

๔) วัดพระธาตุดอยสุเทพ เป็นวัดอรหันต์ หลังจากทำบุญปอยหลวง (ฉลองสมโภช) วัดทั้งสี่แห่งแล้ว มอบให้ชาวบ้านขึ้นไปเป็นผู้ดูแลวัดทั้ง ๔ แห่ง

กาลต่อมา พ.ศ.๒๔๗๓ ครูบาศรีวิชัยได้นำพาศรัทธา ประชาชน และสานุศิษย์ร่วมมือร่วมใจกันสร้างทางขึ้นดอยสุเทพสายใหม่ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็สร้างที่วัดขึ้นอีกสามแห่ง ให้เป็นที่พักของญาติโยม

ในระหว่างการเดินทาง และเป็นสื่อสารให้ผู้ที่ได้เดินทางขึ้นดอยสุเทพ เป็นดั่งการเดินทางไปบนเส้นทางแห่งอริยมรรค เริ่มตั้งแต่ วัดโสดา ภายหลังเมื่อครุบาศรีวิชัยมรณภาพ จึงได้นำชื่อของท่านมาเติมไว้ข้างหน้า เพื่อเป็นกตัญญูตานุสรณ์ให้แก่ท่าน จึงได้ชื่อว่า “วัดศรีโสดา” มาจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานภายในวัด

๑) วิหาร เป็นศิลปะไทลื้อ เดิมทีมุงด้วยใบตองตึง มาบูรณะเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินขอ ในสมัยครุบาศรีวิชัยสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ โดยมีสลา (ช่าง) เป็นชาวพม่า ซึ่งล้วนเป็นลูกศิษย์ของครุบาเทิ้ม วัดแสนฝาง และ ครุบาสิทธิ วัดท่าสะอาด (ดูจากหลักฐานชื่อที่ติดอยู่ที่เสาวิหาร) ด้านหน้าบันวิหารแกะสลักเป็นรูปนกยูงสัญลักษณ์ของพม่า ส่วนด้านหลังแกะเป็นรูปกระต่าย อันเป็นปีเกิดของครุบาเทิ้ม แต่นัยหนึ่งนั้นคือเป็นเป็นการสร้างโดยชาวไทลื้อ พุทธศิลปะจึงค่อนข้างไปทางนากูญ กระต่าย แต่พญาลิไทผู้แต่คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงอาจจะสื่อสารให้เห็นว่าพระพุทธรูปองค์คือศูนย์กลางของจักรวาล นั่งอยู่ท่ามกลางพระอาทิตย์ (นากูญ) และพระจันทร์ (กระต่าย)

๒) เจดีย์ เป็นศิลปะพม่า น่าจะเป็นช่างกลุ่มเดียวกับที่สร้างวิหารวัดมหาวัน ถนนท่าแพ เชียงใหม่ (ผู้เขียน) แต่สภาพปัจจุบันถูกขุดเจาะเอาของไปตั้งแต่สมัยสงครามโลก และสมัยหลังสงคราม จนเป็นเหตุให้ยอดเจดีย์พังลงมา องค์เจดีย์กลวงเป็นรูใหญ่ ได้บูรณะโดยศิลปากรในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ต่อยอดให้สมบูรณ์ในปี พ.ศ.๒๕๔๕

๓) บ่อน้ำ บ้างบอกว่าเป็นบ่อน้ำทิพย์บ้าง บ่อฤๅษีบ้าง น้ำบ่อเต่าบ้าง หากสังเกตจะทำให้ทราบว่ามีารสร้างทับขึ้นหลายครั้ง

๓.๒.๕ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๙๒๙ ในสมัยพญาเกือนา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งอาณาจักรล้านนา ราชวงศ์มังราย พระองค์ทรงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุองค์ใหญ่ ที่ได้ทรงเก็บไว้สักการบูชาส่วนพระองค์ถึง ๑๓ ปี มาบรรจุไว้ที่นี่ ด้วยการทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคลเพื่อเสี่ยงทายสถานที่ประดิษฐาน พอช้างมงคลเดินมาถึงยอดดอยสุเทพ มันก็ร้องสามครั้ง พร้อมกับทำประทักษิณสามรอบ แล้วล้มลง พระองค์จึงโปรดเกล้าฯให้ขุดดินลึก ๘ ศอก กว้าง ๖ วา ๓ ศอก หาแท่นหินใหญ่ ๖ แท่น มาวางเป็นรูปหีบใหญ่ในหลุม แล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงประดิษฐานไว้ จากนั้นถมด้วยหิน แล้วก่อพระเจดีย์สูง ๕ วา ครอบบนนั้น ด้วยเหตุนี้จึงห้ามพุทธศาสนิกชนที่ไปนมัสการสวมรองเท้าใน บริเวณพระธาตุ และมีให้สตรีเข้าไปบริเวณนั้น ในปี พ.ศ. ๒๐๘๑ สมัยพระเมืองเกษเกล้า กษัตริย์องค์ที่ ๑๒ ได้โปรดฯ ให้เสริมพระเจดีย์ให้สูงกว่าเดิม เป็นกว้าง ๖ วา สูง ๑๑ ศอก พร้อมทั้งให้ช่างนำทองคำทำเป็นรูปดอกบัวทองใส่บนยอดเจดีย์ และต่อมาเจ้าท้าวทรายคำ ราชโอรสได้ทรงให้ตีทองคำเป็นแผ่นติดที่พระบรมธาตุ

ในปี พ.ศ. ๒๑๐๐ พระมหาญาณมงคลโพธิ์ วัดโศการาม เมืองลำพูนได้สร้างบันไดนาคหลวง ทั้ง ๒ ข้าง เพื่อให้ประชาชนขึ้นไปสักการะได้สะดวกขึ้น และกระทั่งถึงสมัยครุบาศรีวิชัย ท่านได้สร้างถนนขึ้นไป โดยถนนที่สร้างนี้มีความยาวถึง ๑๑.๕๓ กิโลเมตร

๓.๓ เชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก

ที่ประชุมเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อสนับสนุนเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก (ครั้งที่ ๑) วันที่ ๒๙ ต.ค. ๒๕๕๙ ณ หอศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พอที่จะสรุปความคิดเห็นจาก (ข้อสรุปตอนที่ ๒) คำถามพื้นฐานว่าด้วยการผลักดันเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก คำถามที่ ๑ อะไรที่ควรค่าแก่การเป็นมรดกโลก – ในกลุ่มผู้เข้าร่วมระดมความคิดเห็นได้เสนอความคิดเห็นไว้ดังนี้^{๗๐}

๓.๓.๑ มรดกทางธรรมชาติ

- ๑) พื้นที่ป่าใกล้เมือง อย่างดอยสุเทพ-ปุย ซึ่งกรมป่าไม้จังหวัดตั้งเป็นกรมป่าไม้สยามแห่งแรก
- ๒) เส้นทางเดินเท้าขึ้นดอยสุเทพ (กลางเวียง-สวนดอก-วัดศาลาด-วัดพระธาตุฯ) แสดงถึงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม และดอยสุเทพฯ
- ๓) ทางน้ำโบราณ ซึ่งในปัจจุบันส่วนใหญ่จะถูกปิดทับด้วยอาคาร ผู้คนได้หลงลืม และไม่เห็นคุณค่า
- ๔) ถนนต้นยางเชียงใหม่ – สารภี
- ๕) คูเมือง/แจ่ง ต้นไม้หามายเมือง
- ๖) ต้นไม้หามายเมือง และไม้หามายทาง

๓.๓.๒ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (ประวัติศาสตร์ ความทรงจำ องค์ความรู้ จารีต

ประเพณี ภาษา ศาสนา และความเชื่อ)

- ๑) องค์ความรู้ และผลงานหัตถกรรม และงานช่างพื้นถิ่น เป็นทั้งภูมิปัญญาและขับเคลื่อนเศรษฐกิจงานช่างฝีมือ เครื่องเงิน เครื่องเงิน ข้าวตอก ดอกไม้คำ งานไม้ งานปั้น สล้าพื้นบ้าน
- ๒) องค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมด้านทัศนศิลป์ สถาปัตยกรรม การแสดง และดนตรีพื้นเมืองเป็นศิลปะพื้นบ้าน
- ๓) จิตรกรรมฝาผนังในหอพระธรรม/ โคมล้านนา/ ภาษาล้านนา/ ตุงแบบต่างๆ
- ๔) พิธีกรรม ประเพณี ความเชื่อที่ทำให้เมืองมีชีวิต ประเพณีที่ทำในเมือง และชุมชนงานปีใหม่เมือง กิจกรรมรดน้ำดำหัว ประเพณียี่เป็ง การจุดผางปะทัด ประเพณีเข้าอินทขิล ใส่ขันดอก
- ๕) อักษรล้านนา ตัวธรรมเป็นอักษรต้นแบบของอักษรลาว
- ๖) วิถีชีวิตของคนเมือง ที่ผูกพันกับวัด บ้าน ชุมชน และเมือง ผ่านความเชื่อ และกิจกรรมตามความเชื่อ

^{๗๐} Chiangmaiworldheritage, สรุปความคิดเห็นจากที่ประชุม เวทีระดมความคิดเห็น, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.Chiangmaiworldheritage.net/detail_show.php?id=๑๐๐&lang=th [๔ ส.ค. ๒๕๖๐].

๗) วัฒนธรรมอาหารการกิน
๘) จิตวิญญาณ และความเป็นคนเชียงใหม่ ที่มีจิตใจเยือกเย็น มีน้ำใจ นอบน้อม และ
เอื้อเฟื้อ

๓.๓.๓ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (งานสถาปัตยกรรม และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่า)

- ๑) รูปแบบ คติความเชื่อ องค์ความรู้ในการสร้างงานสถาปัตยกรรมของวัดล้านนา ทั้งตัว
อาคาร และการวางผัง
- ๒) หลักฐานของการเป็นชุมชนมาตั้งแต่โบราณ ภูมิปัญญาในการสร้างเมือง
- ๓) แนวกำแพงเมืองโดยรอบ และแจ้งเมืองที่ใช้แสดงพื้นที่เขตเมืองเก่า
- ๔) เวียงดั้งเดิม เวียงสวนดอก/ เวียงเจ็ดลิน/ เวียงกุมกาม/ เวียงบัว หลักฐานของการ
เป็นชุมชนมาตั้งแต่โบราณ
- ๕) วัดพระธาตุดอยสุเทพฯ และดอยสุเทพ
- ๖) ดอยคำและพิธีเลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะ
- ๗) พื้นที่ย่านเก่า เช่น ย่านวัดเกตที่มีความผสมผสานหลายศาสนาทั้งพุทธ อิสลามและ
คริสต์ มีอาคารเก่าโดยรอบที่ยังคงงาม ทั้งตลอดแนวแม่น้ำปิง โรงเรียนปรินส์ฯ โรงเรียนดาราฯ
- ๘) อาคารโคโลเนียล เช่น อาคารภายในโรงเรียนปรินส์ฯ โรงเรียนดารา โรงพยาบาล
แมคคอร์มิคฯ โรงพยาบาลแมคเคน
- ๙) เจดีย์พระธาตุกิตติในโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ เพราะเป็นเจดีย์ทรงระฆังคว่ำที่
สมบูรณ์และมีขนาดใหญ่ สร้างในราชวงศ์มังราย มีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายหรือใกล้เคียงแต่มีขนาดใหญ่
กว่า
- ๑๐) เรือนจำหญิงเชียงใหม่ และพื้นที่เวียงแก้ว
- ๑๑) วัดเจดีย์หลวง เนื่องจากเคยเป็นที่ประทับของพระแก้วมรกต
- ๑๒) วัดสำคัญที่สร้างขึ้นในราชวงศ์มังราย
- ๑๓) ศาลพญามังราย
- ๑๔) แหล่งโบราณสถานที่สำคัญนอกเมือง เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ/ วัดเจ็ดยอด/ วัด
ป่าแดงหลวง/ วัดอุโมงค์

๓.๓.๔ คำถามที่ ๒ เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยกับ คุณค่าอันโดดเด่นเป็นสากล ที่คณะทำงานได้
นำเสนอมา

- ๑) เห็นด้วย เพราะจะได้เกิดการสืบทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรม จิตวิญญาณทำให้เมืองมี
ชีวิตไว้ และจะช่วยทำให้เกิดการสืบทอด ส่งต่อไปให้กับผู้คนในท้องถิ่นชุมชนนั้นได้ดูแลจัดการด้วยตัวเอง
ต่อไป

๒) เห็นด้วยกับคุณค่าของเมืองที่มีความโดดเด่นเป็นสากล/ ต้องประชาสัมพันธ์เพื่อสร้าง กระแสตอบรับอย่างมีส่วนร่วม

๓) เห็นด้วย เพราะจะเป็นวิธีการที่ช่วยสร้างอัตลักษณ์ที่ชัดเจนของเมืองเชียงใหม่

๔) เห็นด้วย กับข้อเสนอให้รวม เขตเมืองเก่า ประตู แจ่ง และวัดสำคัญๆ ในสมัย ราชวงศ์มังราย เพื่อความชัดเจนด้านอัตลักษณ์ และการฟื้นฟู

๕) เห็นด้วย กับดอยสุเทพเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ควรได้รับการจดทะเบียน

๖) เห็นด้วย และอยากให้เพิ่มวัดอุโมงค์ รวมถึงพื้นที่เชิงดอยสุเทพเข้าไปด้วย

๗) เห็นด้วยเพราะอยากให้พื้นที่ได้รับการดูแลและรักษาสมาคมของพื้นที่ไว้

๘) เห็นด้วย และอยากเสนอให้รวมเอากำแพงดินเข้าไปด้วย เพราะมีลักษณะพิเศษ

๙) เห็นด้วย และอยากให้รวมขาดพื้นที่ดอยคำ ซึ่งมีคุณค่าเชื่อมโยงการเปลี่ยนผ่านทาง ความเชื่อ ศาสนา

๑๐) เห็นด้วยบางส่วน ในพื้นที่โดยรวม แต่เห็นว่าพื้นที่ที่เสนอ ยังไม่ครบถ้วนทั้งวัดที่มี พระจำพรรษาและวัดร้าง

๑๑) เห็นด้วยบางส่วน ขาดอาคารโคโลเนียล ๖ หลังในคูหาญิง

๑๒) เห็นด้วยบางส่วน แต่ไม่แน่ใจว่าโรงเรียนยุพราชจะโดดเด่นเป็นสากล

๑๓) เห็นด้วยบางส่วน แต่อยากให้รวมพื้นที่อื่นๆ เช่น ถนนเส้นลำพูน คลองแม่ข้า เส้นทางโบราณวัดอุโมงค์ วัดดอยคำ

๑๔) เห็นด้วยบางส่วน แต่อยากได้ความชัดเจนด้านข้อมูล และการรวมพื้นที่เวียงแก้ว ว่า จะเป็นคูหรือคุ่มเจ้า

๑๕) เห็นด้วยบางส่วน แต่ยังขาดพื้นที่ที่ประทับของกษัตริย์ล้านนา

๑๖) เห็นด้วยบางส่วน แต่อาจจะต้องอธิบายเพิ่มเติมเรื่องสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ที่ ถูกสร้างขึ้นใหม่ เช่น ประตูท่าแพถูกสร้างใหม่ว่ามีคุณค่าอย่างไร

๑๗) เห็นด้วยบางส่วน ช่วยพิจารณาวัดต้นเกว๋นและวัดพระธาตุศรีจอมทอง ที่มีความ เชื่อมโยงกับเส้นทางอัญเชิญพระบรมธาตุ

๑๘) อยากให้มีความชัดเจนในการคัดเลือกตัวสถาปัตยกรรม

๓.๓.๕ คำถามที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

๑) ไม่เห็นด้วย หากจะมีการรวมเอาอาคารโคโลเนียลในเรือนจำหญิง ไว้เป็นอาคารที่ขึ้น ทะเบียน

๒) ประตูสวนปรุงถือว่าเป็นประตูผีสำหรับแห่ศพไปเผา ควรรื้อฟื้นการปิดประตู แล้ว สร้างสะพานสำหรับกลับรถแทน

๓) ไม่เห็นด้วยกับทางเดินขึ้นดอยสุเทพ

๔) อยากให้ Core Zone ครอบคลุมถึงกำแพงเมืองชั้นนอก

๕) ควรพิจารณาเพิ่มเติมเรื่องการรักษามุมมองไปยังพระธาตุคุดอยสุเทพ ซึ่งมีความหมายต่อคนในเมือง

๖) อยากให้มีความชัดเจนในการคัดเลือกอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม

๗) อยากให้เพิ่มเติมเรื่องความชัดเจนของเวียงแก้ว

๘) อยากให้เพิ่มสำคัญของพื้นที่ระหว่างเวียงชั้นนอกและเวียงชั้นใน

๙) น้ำแม่เข้าและแนวกำแพงดินต้องฟื้นฟูอย่างมาก และเน้นการมีส่วนร่วม

๑๐) Buffer Zone ควรครอบคลุมพื้นที่ทางตะวันออก ตะวันตก และทางเหนือของเมือง

๓.๔ วัฒนธรรมกับการเชื่อมโยงวิถีล้านนา

Feilden และ Jokilehto^{๗๑} (๑๙๙๘) ได้กล่าวถึง ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ว่าเป็นงานของมนุษย์หรืองานที่รวมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์, สุนทรียศาสตร์, ชาติพันธุ์วิทยา หรือ มานุษยวิทยา

นอกจากนี้ Feilden^{๗๒} ยังกล่าวถึง Cultural Landscape ดังนี้

“พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม เกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลายๆ อย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคารรวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่างและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งไม่ควรจะละเลย พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย”

จากการประชุมที่จัดขึ้นในโรม โดย ICCROM (International Center for the Study of the Preservation and the Restoration of Cultural Property) และ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) ภายใต้การสนับสนุนของ Cultural Heritage Division of UNESCO ในเดือนเมษายนปี ค.ศ.๑๙๘๓ ได้กำหนดลักษณะของ Cultural Landscape ที่สามารถรับการเสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑. เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape Design) ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน(Park land)

๒. เป็นภูมิทัศน์ (Landscape) ที่เป็นผลมาจากสังคม, เศรษฐกิจ, และความเสื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape)

^{๗๑} Feilden and Jokilehto, (๑๙๙๘), หน้า ๘, อ้างถึงใน วิวรรณ สีหนาท, “การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง กรณีสึกษา: คลองอ้อมนนท์และคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี”, หน้า ๘.

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

๓. เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จากความเชื่อมโยงในศาสนา, ศิลปะ, หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

อาณาจักรล้านนาหรือดินแดนล้านนา ในปัจจุบันประกอบด้วยแปดจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และ เชียงใหม่ เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมสั่งสมมาช้านานและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จะมีระเบียบแบบแผนตลอดจนการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบของตนเองควรค่าแก่การศึกษา

กษัตริย์ผู้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา คือ พญาเม็งราย “ประสูติที่เมืองเงินยาง ประมาณ พ.ศ. ๑๗๘๒ เป็นโอรสของพญาลาวเม็งและนางอวมิ่งจอมเมือง (นางเทพคำข้าย) ธิธาทำวรวง์แก่นชาย เมืองเชียงรุ่ง ครองราชย์ พ.ศ. ๑๘๐๓, สร้างเชียงราย พ.ศ. ๑๘๐๕ ยึดครองเมืองเชียงของ พ.ศ. ๑๘๑๒ สร้างเมืองฝาง พ.ศ. ๑๘๑๖ ทำสัญญาเป็นมิตรไมตรีกับพญาเจ้าเมือง และพ่อขุนรามคำแหง พ.ศ. ๑๘๓๐ ยึดครองหริภุญไชย พ.ศ. ๑๘๓๕ สร้างเวียงกุมกาม พ.ศ. ๑๘๓๗ และ สร้างเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๑๘๓๙ สวรรคต พ.ศ. ๑๘๕๔ พระชนมายุรวม ๗๒ ปี”^{๗๓}

การที่พญาเม็งรายเลือกก่อตั้งเชียงใหม่หรือนครพิงค์เชียงใหม่ ด้วยทรงพบว่า “บริเวณระหว่างดอยสุเทพกับแม่น้ำปิง มีความเหมาะสมกับการตั้งศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา เพราะนอกจากจะเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์แล้ว ยังอยู่ระหว่างเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกกทางตอนบนและเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เชียงใหม่จะสามารถควบคุมทั้งสองเขตได้ดี และเข้าใจว่าเป็นบริเวณที่น้ำท่วมไม่ถึงอีกด้วย”^{๗๔}

ผู้ที่ช่วยร่วมพิจารณาทำเลที่ตั้งและดูแลการสร้างเมือง พระราชินิเวศน์มณฑล และขุดคูเวียง คือ พญาเจ้าเมือง (เจ้าเมืองพะเยา) และพ่อขุนรามคำแหง (กษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย) ทั้งนี้เพราะกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ทรงเป็นพระสหายที่รักและนับถือซึ่งกันและกัน

เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่สมัย พ.ศ. ๑๘๓๙ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงเสียเอกราชแก่พม่า มีกษัตริย์ราชวงศ์เม็งรายปกครอง รวม ๑๘ รัชกาล ภายหลังพระเจ้าบรมราชาธิเบติ (เจ้ากาวิละแห่งเมืองลำปาง) ทรงกอบกู้อิสรภาพสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๒๔ และสถาปนาราชวงศ์ปกครองสืบต่อมา รวม ๘ รัชกาล

อาณาจักรล้านนา ยังมีความสัมพันธ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมกับราชอาณาจักรไทยหลายประการ ดังจะกล่าวโดยลำดับ ต่อไปนี้^{๗๕}

^{๗๓} สรัสวดี อ๋องสกุล, **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, (เชียงใหม่: ศูนย์ทูลเกล้าฯ ถวาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๘), หน้า ๒๐.

^{๗๔} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๒.

^{๗๕} เอมอร ชิตตะโสภณ, **ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมล้านนากับวรรณกรรมประจำชาติ**, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า ๒.

๓.๔.๑ วัฒนธรรมทางศาสนา

ในปี พ.ศ.๒๐๒๐ ความเจริญสุดยอดทางอักษรศาสตร์ก็เกิดขึ้นเมื่อพระสงฆ์ได้สังคายนาพระไตรปิฎกเป็นระยะเวลา ๑ ปี ที่วัดเจ็ดยอดหลังจากนั้นก็คงจะจารึก พระไตรปิฎกส่งไปให้อาณาจักรล้านนาทั้งหมด^{๗๖} ต่อมาพระสงฆ์ก็หันมาเขียนวรรณกรรมภาษาบาลี

อนึ่ง การนับถือศาสนาพุทธของชาวล้านนาไทย มีพื้นฐานมาจากไสยศาสตร์นับเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์แล้วมารับเอาพุทธศาสนาจากที่ต่างๆ จึงเกิดการผสมผสานจนแนบแน่น การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาจึงปนเปกันหมด ระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์^{๗๗}

ความเชื่อทางศาสนาของคนล้านนาจึงเป็นไปในทำนองเดียวกันกับคนไทยโดยทั่วไป กล่าวคือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อาณิสสผลบุญอันเป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง และเชื่อในไสยศาสตร์ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามคตินิยมของ พวกพราหมณ์

๓.๔.๒ วัฒนธรรมทางวรรณกรรม

ลักษณะของคนภาคเหนือก็เหมือนกับคนไทยทั่วไป คือมีจิตใจชอบกาพย์กลอน ชอบคำพูดที่มีเสียงคล้องจองกัน มีสัมผัสสระ มีคำประพันธ์ชนิดต่างๆ เช่น โคร่ง กาพย์ คำว และขอ ชอบการอุปมาอุปไมยโดยการเอาธรรมชาติหรือสิ่งที่ปรากฏทางรูปธรรมมาเปรียบเทียบกับความรู้สึกนึกคิดที่เป็นนามธรรม^{๗๘}

ในชั้นแรกวรรณกรรมก็ปรากฏเช่นเดียวกับภาคกลาง กล่าวคือ เป็นไปในลักษณะที่เรียกว่า “วรรณกรรมมุขปาฐะ” คือเป็นพวกเพลงชาวบ้าน คำหยอก คำคติ คำปริศนา คำครวญ นิทาน ต่อมาจึงกลายรูปเป็นชาดกนิทาน หรือ “ธรรมคำว” ขึ้น ซึ่งมีลักษณะการแต่ง คือ “มีการตั้งคาถาบาลีแล้วขยายความเป็นบรรยาย พรรณนา หรือเทศนาโวหารแล้วแต่กรณี อาจแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายยาวหรือบางที่แต่งเป็นร้อยแก้ว”^{๗๙}

๓.๔.๓ แนวคิดด้านวัฒนธรรมล้านนา

พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่อกลุ่มคนในสังคมล้านนาทุกกลุ่มตั้งแต่ระดับล่างสุดจนถึงสูงสุด พุทธศาสนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีซึ่งหมายถึงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมล้านนา ดังนั้นพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลสูงต่อแนวความคิด พฤติกรรมและวิถีชีวิตของชาวล้านนาและสิ่งเหล่านี้ได้

^{๗๖} อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, “ความรู้พื้นฐานด้านล้านนาคดี : ประวัติศาสตร์” วรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๓๗.

^{๗๗} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือน ล้านนาไทย, (เชียงใหม่: โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙), หน้า ๔.

^{๗๘} ประคอง นิมนานเหมินท์, ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๗), หน้า ๗.

^{๗๙} ฉัตรยุพา สวัสดิพงษ์, วรรณกรรมท้องถิ่น, (เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๒), หน้า ๙.

ปรากฏออกมาในรูปแบบของวัฒนธรรมประเพณีที่สังคมล้านนายอมรับว่าเป็นสิ่งที่ดีงามและถ่ายทอดแนวทางการประพฤติให้แก่คนรุ่นต่อไป ดังนี้

๓.๔.๔ ลักษณะเด่นกิจกรรมทางวัฒนธรรม

เชียงใหม่เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่ปรากฏเป็นรูปธรรมอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ในอดีต “ล้านนา” หรือเชียงใหม่เป็นอาณาจักรที่มีความสำคัญมาก่อนที่จะมาหลอมรวมกับกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งแม้จะผ่านช่วงพัฒนาการที่ยาวนานทั้งการเป็นอาณาจักรที่เป็นอิสระปกครองโดยราชวงศ์มังรายที่มีทั้งความเจริญรุ่งเรืองและความเสื่อมสลายจนต่อมาต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าและสยาม อาณาจักรล้านนาก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนภายใต้ระบบความเชื่อแบบผสมผสานทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี โดยสะท้อนให้เห็นจากมรดกวัฒนธรรม อาทิ ศาสนสถาน โบราณสถาน โบราณวัตถุและเอกสารโบราณต่างๆ เช่น คัมภีร์ใบลาน พับสา สมุดไทยและจารึกล้านนาที่มีเป็นจำนวนมาก

ปัจจุบันพบว่าชาวบ้านในชุมชนของวัดและชุมชนนอกวัดจะนิยมเข้าวัดทุกวันพระและทูลงานประเพณีของเชียงใหม่ โดยความเป็นชาวพุทธและนับถือศาสนาพุทธสมัยก่อนจึงมีการเป็นข้าวัดหรือข้าพระ^{๕๐} ชาวเชียงใหม่มีความเชื่อในคำสอนทางพุทธศาสนาจึงพากันเข้าวัดฟังธรรมจนเกิดมีประเพณีต่างๆ หมายมายและในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะประเพณีที่มีลักษณะเด่น น่าสนใจและมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในชุมชนวัดในปัจจุบัน เช่น

๑) ประเพณีการสืบทอดอายุ ประเพณีการสืบทอดอายุเป็นพิธีกรรมที่นิยมทำเพื่อต่อดวงชะตาของตนเองให้ยืนยาวต่อไปพิธีนี้เพื่อสืบทอดแก่ผู้ที่เป็นเป็นฆราวาส สำหรับภิกษุอาจเป็นผู้สืบทอดให้แก่หมู่บ้าน

๒) ประเพณีปอยหลวง ประเพณีปอยหลวงเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานาน กล่าวคือเมื่อทางวัดมีการบูรณปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่ใดๆ ทางศาสนาเสร็จจุล่งดีแล้ว ฝ่ายสงฆ์และฆราวาสจะได้จัดงานเฉลิมฉลองขึ้นเพื่อเป็นการร่วมกันแสดงความยินดีที่ได้ร่วม สละกำลังกาย กำลังใจและกำลังทรัพย์สินเพื่อสร้างสาธารณะสมบัติให้กับวัด

๓) การทานข้าวสลากการทานข้าวสลาก ภาษาถิ่นภาคเหนือ เรียกว่า “กินก๋วยสลาก” หมายถึง การจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ทั้งอุปโภคและบริโภคแต่พระภิกษุสงฆ์เพื่อถวายให้แก่ผู้เสียชีวิต โดยเริ่มในราววันเพ็ญ เดือน ๑๒ เหนือ (ประมาณเดือนกันยายน)

๔) ประเพณีเข้าอินทขิล ประเพณีเข้าอินทขิลเป็นการสักการบูชาเสาหลักเมือง อินทขิล หมายถึง เสาหลักเมือง ซึ่งเสาหลักของเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันตั้งอยู่ในวัดเจติยหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

^{๕๐} ข้าพระ หมายถึง การถวายคนให้เป็นผู้ดูแลพระสงฆ์รวมทั้งดูแลวัดและผลประโยชน์ของวัดจึงต้องมีข้าวัดหรือข้าพระคอยดูแลและถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง

๕) ประเพณีตรุษสงกรานต์ ประเพณีตรุษสงกรานต์เป็นประเพณีที่ชาวล้านนาถือว่าเป็น “วันขึ้นปีใหม่” โดยนับเริ่มตั้งแต่วันที่พระอาทิตย์ย่างเข้าสู่ราศีเมษ ในเดือนเมษายน ส่วนการดำหัวเป็นการนำเอาลูกหลานญาติพี่น้องไปแสดงความเคารพและความกตัญญูต่อญาติผู้ใหญ่

สรุปว่า ในช่วงของเทศกาลประเพณีเหล่านี้วัดจะให้ใช้พื้นที่ทั้งในเขตพุทธาวาส และเขตบริการสาธารณะรองรับศรัทธา บางวัดจะใช้พื้นที่ ด้านหน้า ด้านข้าง ด้านหลัง และในพระวิหารในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมีร้านค้าเร่ ประชาชน นักท่องเที่ยวทั่วไป เข้ามาใช้พื้นที่ภายในวัดเป็นจำนวนมาก

๓.๔.๕ สถานที่ในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

วัดจะใช้สถานที่ในเขตพุทธาวาสเป็นที่จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์หอระฆัง ศาลา ซึ่งสถานที่เหล่านี้เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ละสถานที่จะเป็นสถานที่ประกอบพิธีหรือการใช้ประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) พระเจดีย์ เป็น อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด ประชาชนนิยมเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒) พระอุโบสถ เป็น อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม

๓) พระวิหาร เป็น อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส

๔) พระเจดีย์ เป็นอาคารที่ใช้บรรจุอัฐิเมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีประชาชนจะเข้ามาเวียนเทียนรอบพระเจดีย์พระอุโบสถ พระวิหาร หรือพระพุทธรูปเพื่อระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยในวันสำคัญ

๕) หอระฆัง เป็นหอที่แขวนระฆัง ใช้ตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์ลงทำวัตรและประกอบกิจทางศาสนา

๖) ศาลา หรือ ศาลาราย ประชาชนชาวเชียงใหม่ นิยมใช้นั่งสำหรับงานประเพณีต่างๆ และประเพณีทางทางศาสนาต่างๆ เช่น งานบวช งานปอยหลวง ปอยน้อย สลากภัต ใส่ขันข้าวตอกดอกไม้ เป็นต้น

สำหรับ พระอุโบสถและพระวิหารมักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร ทั้งนี้เนื่องเพราะอาคารทั้ง ๓ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพระอุโบสถหรือพระวิหารจึงมักวางทางด้านหน้าของพระเจดีย์เสมอ เพื่อว่าเวลาประกอบพิธีกรรม ประชาชนจึงเชื่อว่า ณ ที่นั้นจะได้หันหน้าไปยังพระพุทธรูป

สรุปได้ว่า วัดมีสถานที่ในการกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสถานที่ที่ประชาชนและพระสงฆ์ เข้ามาประกอบศาสนกิจร่วมกัน แต่จะใช้สถานที่ที่แตกต่างกันในเรื่องของกิจกรรมนั้นๆ สำหรับรูปแบบลักษณะของอาคารจะเน้นความสวยงามเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป ศาลาการเปรียญจะเป็น

ศาลาที่ใช้มีการใช้สอยมาก มีกิจกรรมตลอดเวลาวัดจึงมีการออกแบบที่เน้นความใหญ่โตเพื่อบริการประชาชนให้นั่งอย่างทั่วถึง

๓.๔.๖ ผู้สืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสืบทอดกันมานานโดยสายเลือด ปัจจุบันสังคมล้านนามีการเปลี่ยนแปลงเข้าในยุคโลกาภิวัตน์ จึงทำให้วัฒนธรรมอันดีงามของล้านนาเริ่มที่จะสูญหายไป ดังนั้นผู้สืบทอดทางกิจกรรมจึงจำเป็นต้องเข้ามามีบทบาทในการสร้างค่านิยมและปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นมีจิตสำนึกในมรดกทางวัฒนธรรมประเพณี อนุรักษ์ สืบสานและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน บุคคลที่จะต้องมีส่วนร่วมในการสืบทอดวัฒนธรรมล้านนาประกอบด้วย พระภิกษุสงฆ์ ปู่จ่าน (มัคทายก) ครู ภูมิปัญญาท้องถิ่น เด็กและเยาวชน ดังนี้

๑) พระภิกษุสงฆ์ พระภิกษุสงฆ์เป็นบุคคลที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าท่านเป็นผู้มีความรู้มากกว่าฆราวาส เป็นผู้ทรงศีล ย่อมพูดแต่สิ่งที่ดีจริง และเป็นครูบาอาจารย์ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่มีต่อวัด ดังนั้นวัดกับชุมชนจึงผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของทุกคนนับแต่เกิดจนตาย คำสั่งสอนจึงได้รับความเชื่อถืออย่างไม่มีความคลางแคลงใจ ดังนั้น พระสงฆ์จึงกลายเป็นที่พึ่งทางใจของสังคมในทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม การแสดงพระธรรมเทศนา การฝึกปฏิบัติธรรมและสมาธิ

๒) ปู่จ่าน^{๔๑} (มัคทายก) บุคคลที่มีความรู้ทางด้านพุทธศาสนาและพุทธศาสนพิธีเป็นผู้นำในการไหว้พระ รับศีล หรือการประกอบพิธีต่างๆ ทั้งการประกอบพิธีในวัดและในบ้านซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ปู่จ่านทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่จะประสานหรือทำความเข้าใจระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์และ ศาสนพิธี

๓) ครู มีหน้าที่สืบทอดทางวัฒนธรรมประเพณี ในด้านการอบรมสั่งสอนเด็กให้รักในวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่นและนำเด็กร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนตามความเหมาะสมพร้อมบอกถึงเหตุผลที่เราปฏิบัติกิจกรรมเหล่านั้น เช่น การร่วมประเพณีลอยกระทง การแห่เทียนพรรษา การตักบาตรเทโว วันสงกรานต์โปรดนํ้าผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นต้น ซึ่งหัวใจของประเพณีดังกล่าวคือการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนได้แสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณและคงรักษาซึ่งวัฒนธรรมประเพณี

๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีสรรพวิชาความรู้ที่ชุมชนในท้องถิ่นใช้แก้ปัญหาหรือจรรโลงชีวิตไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่มีการสั่งสมมานานมีการประยุกต์ใช้มาอย่างยาวนานโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี การทำมาหากินและพิธีกรรมต่างๆ และมีการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งในท้องถิ่นเพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

๕) เด็กและเยาวชนเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีการพึ่งพาอาศัยกัน มีความซื่อสัตย์ต่อกัน และมีวัฒนธรรมประเพณีเดียวกัน สิ่งเหล่านี้คือพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ดีงามเมื่อเด็กหรือเยาวชนได้รับการขัดเกลาในสถาบันการศึกษาเขาก็จะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมให้แก่ชุมชนต่อไป เช่น การถูกอบรมสั่งสอนให้ความประพฤติดี มีความรักถิ่น ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีร่วมกับวัด เด็กและ

^{๔๑} ปู่จ่าน (มัคทายก) ผู้ที่จะเป็นปู่จ่านได้นั้นได้กำหนดไว้ว่าจะต้องเป็นหนาน หรือผู้ลาสิกขาบทในขณะที่เป็นพระสงฆ์มาก่อน

เยาวชนก็จะมีประสบการณ์ มีความรู้มีความดีงามเมื่อเด็กศรัทธาตามคำสั่งสอน เขาจะบอกเล่าต่อและจะซึมซับในข้อปฏิบัติที่ผู้ใหญ่ปฏิบัติแล้วนำมาปฏิบัติต่อสังคมต่อไป

๖) เด็กวัดหรือชาวล้านนาเรียกว่า “ชะโยม” เด็กวัดจะเป็นผู้เรียนรู้ขนบธรรมเนียมของวัดและรับใช้พระ เมื่อเด็กวัดบวชเป็นสามเณรจะมีการฝึกจารใบลาน สวดมนต์ และฝึกเทศน์ เมื่อครบอายุ ๒๐ ปี ก็จะได้รับ การอุปสมบทเป็นพระภิกษุหัดแสดงธรรมเทศนา สั่งสอน เรียนภาษาบาลีและอาชีวศึกษา วิชาการด้านอื่นๆ เช่น ตัดตุง ก่อสร้าง วัด ทำอาหาร เป็นต้น เมื่อลาสิกขาบวชออกมาแล้ว น้อย”หรือ “หนาน” ก็จะทำหน้าที่สืบทอดวัฒนธรรมต่อไปในดินแดนล้านนา

๓.๔.๗ วิธีการสืบทอดกิจกรรมล้านนา

วัดควรมีโครงการสนับสนุนผู้สืบทอดกิจกรรมล้านนาเพื่อเป็นการสนับสนุนให้บุคคลในชุมชนวัดได้เชื่อมโยงเครือข่ายในการร่วมกันสืบสานผู้สืบทอดกิจกรรมทางล้านนาและภูมิปัญญาในท้องถิ่น โดยการรวมกลุ่ม ระหว่าง ผู้สูงอายุ ชุมชนวัด หน่วยงาน เด็กและเยาวชน โดยให้ตระหนักถึงความสำคัญ มีความเข้าใจรากเหง้าในความเป็นวัฒนธรรม ที่มีมาช้านานบนพื้นฐานของธรรมชาติที่เกี่ยวพันสอดคล้องกัน กับวิถีชีวิตชุมชนและเขาจะมีความรู้สึกรักหวงแหนและร่วมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้คงอยู่สืบไป ชั่วลูกชั่วหลาน กลุ่มประชาชน ผู้รู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น นักเรียน ผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน ที่อาศัยในพื้นที่รอบๆ วัดและหน่วยงานในเขตพื้นที่ของวัดได้ร่วมกันสืบสานประเพณีของท้องถิ่นตามขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมของชาวล้านนาเพื่อสร้างโอกาสให้คนจากท้องถิ่นอื่นหรือนักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเรียนรู้ประวัติศาสตร์วิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น ตลอดจนนักเรียน นักศึกษา และนักท่องเที่ยวได้ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวล้านนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหน และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมล้านนาให้คงอยู่สืบไปชั่วลูกชั่วหลาน

๓.๕ ความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่

ประเพณีการเดินขึ้นดอยสุเทพนั้น เชื่อว่าคงจะมีการเริ่มกันตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมสารีริกธาตุ วัดสวนดอกแยกออกเป็น ๒ องค์ ทำให้พระเจ้ากือนา กษัตริย์ผู้ครองราชย์สมัยนั้น คิดหาสถานที่ที่จะสร้างวัดขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอีกองค์หนึ่ง จึงทรงทำการเสี่ยงทายในวันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือน ๖ ของปีนั้น ทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคล ถ้าช้างไปหยุด ณ จุดใด ก็จะใช้สถานที่นั้น เป็นที่สร้างวัดเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ช้างเสี่ยงทายเริ่มเดินออกจากวัดสวนดอก บ่ายหน้าขึ้นสู่ดอยสุเทพไปจนถึงยอดชั้นที่ ๑ ชื่อดอยหมากขุนน หรือดอยช้างนูน และขึ้นต่อไปถึงยอดชั้นที่ ๒ ชื่อดอยสนามยอด หรือดอยสามยอด ระหว่างทางช้างเกิดสั่นและหยุดพักช่วงหนึ่ง พระเจ้ากือนาจึงโปรดให้สร้างวัดขึ้น ณ จุดที่ช้างพัก ปัจจุบันคือ วัดผาตลาด เมื่อช้างหายเหนื่อยก็ลุกเดินต่อมุ่งหน้าไปจนถึงชั้นที่ ๓ ชื่อว่า ดอยสุเทพ ซึ่งขณะนั้นมีฤาษีวาสุเทพนั่งบำเพ็ญเพียรอยู่ในถ้ำ ช้างก็ไปหยุดและตายที่นั่น พระเจ้ากือนาจึงทรงให้สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพขึ้นตรงจุดนั้น และเป็นທີ່ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุเจดีย์ และในปัจจุบันมีการปั้นรูปช้างอยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย

จากจุดที่ข้างเดินจากวัดสวนดอกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดเส้นทางที่เรียกว่า ด่านช้าง ภายหลังจากที่สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนาก็ทรงใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เดินขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จนกลายมาเป็นประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพสืบต่อมา ด้วยเชื่อว่าจะทำบุญให้ได้กุศลแรงจะต้องเดินขึ้นไปทำบุญที่วัด ประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เรื่อยไปจนถึงเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นประเพณีที่ชาวเชียงใหม่ถือปฏิบัติสืบมาเป็นประจำทุกปี เป็นสิ่งที่ดำรง เป็นเอกลักษณ์พิเศษของชาวล้านนา

ต่อมาจุดเปลี่ยนแปลงของประเพณีเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๗ เมื่อพระครูบาศรีวิชัยร่วมกับชาวล้านนาสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ เพราะเส้นทางเดิมที่ใช้เดินขึ้นดอยระยะทางประมาณ ๑๔ กิโลเมตร ลักษณะเป็นทางเดินเท้า ทั้งสูงชันและคับแคบ ดังนั้นเมื่อเดินทางไปก็ต้องพักแรมอยู่นมัสการอบรมสมโภชเป็นเวลาหลายวันถึงจะเดินทางกลับบ้าน เส้นทางที่ครูบาศรีวิชัยสร้างขึ้นนั้นได้ชื่อว่า “ถนนศรีวิชัย” ซึ่งในตอนแรกที่ทำถนนเป็นถนนดินลูกรัง ต่อมามีการปรับปรุงเป็นถนนลาดยางในปี พ.ศ.๒๕๒๔ เมื่อพระธาตุดอยสุเทพเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ^{๘๒}

ตามเส้นทางถนนศรีวิชัย ไปยังวัดพระธาตุดอยสุเทพ พระครูบาศรีวิชัยและชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นอีก ๓ วัด คือ วัดโสดาบรรณ ปัจจุบันคือวัดศรีโสดา วัดสภินาคามี ปัจจุบันคือวัดผาลาด และวัดอนาคามี โดยวัดอนาคามีได้กลายเป็นวัดร้างในปัจจุบันพระครูบาศรีวิชัย ได้เปรียบเทียบการเดินทางขึ้นวัดพระธาตุดอยสุเทพไว้ว่าเป็นเสมือนการเดินทางไปสู่การ ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ของพระพุทธเจ้า โดยเปรียบเทียบวัดพระธาตุดอยสุเทพ คือ วัดอรหันต์ ลักษณะการเดินทางจะเดินด้วยเท้า ถือประทีป ฐูป เทียน เป็นริ้วขบวนประกอบด้วย พระสงฆ์เดินนำหน้าสวดมนต์ และประชาชนเดินตามหลัง โดยเริ่มขบวน ณ วัดศรีโสดา และนมัสการวัดสภินาคามี และวัดอนาคามี และเดินทางขึ้นไปนมัสการวัดพระธาตุดอยสุเทพ หลังจากนั้นก็บำเพ็ญศีลวิปัสสนา ทำบุญตักบาตรในเช้าวันรุ่งขึ้น แล้วจึงเดินทางกลับ จึงถือว่าได้อานิสงส์แรง หรือได้ทำบุญมาก ประเพณีการเดินขึ้นดอยในยุคหลังครูบาศรีวิชัย นำสร้างถนนขึ้นสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ นอกจากจะเป็นการเดินทางขึ้นไปปฏิบัติธรรม สักการะองค์พระบรมธาตุดอยสุเทพแล้ว ยังเป็นการรำลึกถึงพระคุณแห่งครูบาศรีวิชัย ที่ได้เป็นผู้นำในการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพนี้อีกด้วย

ประเพณีเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในล้านนา เช่น การสรงน้ำพระธาตุ สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์ของ “พระธาตุ” ที่สะท้อนถึงความเป็นสิริมงคล ความศรัทธาซึ่งเป็นนามธรรมที่อยู่ในจิตใจของคนล้านนา ที่ได้สะท้อนเป็นรูปธรรมผ่านพฤติกรรมการทำบุญ การสร้างถาวรวัตถุในวัดล้านนา ช่วงหลัง พ.ศ.๒๕๐๐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการเปลี่ยนแปลงพระธาตุเจดีย์ในการประดับตกแต่งอาคารสถานที่ ที่มีใช้ศาสนสถาน สร้างคำถามและความคิดที่ขัดแย้งกันในสังคมพุทธศาสนา กระบวนการศึกษาพระธาตุล้านนาด้วยการเชื่อมโยงศาสตร์ที่หลากหลายทั้งประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา

^{๘๒} noomyai-mashin, **ความเป็นมาของประเพณีเดินขึ้นดอยสุเทพ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.facebook.com/notes/noomyai-mashin//10150169594834861/ [๑๘ เม.ย.๒๕๖๑].

วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศิลปกรรม จะเกิดเป็นความรู้ที่มีพระธาตุเป็นสื่อกลางในการศึกษาเชื่อมโยงมุมมองด้านวิชาการที่หลากหลาย

การเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในสังคมโลกาภิวัตน์กับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม การสื่อความหมายผ่านพระธาตุล้านนาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสร้างเรื่องราวจากตำนานภายใต้กระบวนการทำให้ประเพณี พิธีกรรมกลายเป็นสินค้า เปลี่ยนวัตถุประสงคจากการใช้เฉพาะในพิธีกรรมมาสู่การจัดแสดง การประกวด เพื่อตอบสนองต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแนวคิดในการศึกษา

ส่วนพระธาตุกับการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงหลังทศวรรษ ๒๕๐๐ เมื่อเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๐๔ เป็นต้นมาถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในยุคโลกาภิวัตน์ในล้านนา ทำให้พระธาตุมีบทบาทหน้าที่ใหม่ต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ปรากฏการณ์การท่องเที่ยวที่ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าสำหรับนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว เป็นการสร้างมูลค่าทางการท่องเที่ยว ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากอดีต โดยถือว่าพระธาตุสำคัญเป็นสมบัติของชาติ ในปัจจุบันจึงมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การดูแลโดยตรง ภายใต้กรอบความคิดของมรดกโลก และมรดกชาติ

กล่าวได้ว่า เมื่อมีการสร้างบ้านเมืองรวมกันเป็นชุมชนขึ้นก็เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องมีพระสงฆ์ไว้เป็นที่พึ่งทางใจ ดังนั้นวัดในพระพุทธศาสนาของคนไทยจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์กลางของสังคมอันเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชุมชนทุกขนาด คือ เป็นทุกอย่างของชุมชนและพระสงฆ์มีฐานะเป็นผู้นำทางจิตใจและสังคมได้รับความนับถือบูชาเป็นที่เชื่อถืออย่างสูงสุด

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ในบทนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ มีประเด็นในการศึกษาดังนี้

๔.๑ องค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา

๔.๒ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่

๔.๓ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในจังหวัดเชียงใหม่

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ องค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็มีอาณาจักรหริภุญไชยรุ่งเรืองขึ้นมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว^{๘๓} ทั้งนี้ ปรากฏการก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาจำนวนมากในพื้นที่เมืองลำพูน ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางการปกครองและศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ตัวอย่างเช่น เจดีย์-กู่กุด ซึ่งมีลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีผังสี่เหลี่ยมในลักษณะของปราสาทซ้อนชั้น ทั้งนี้มีข้อสันนิษฐานว่าเจดีย์แบบกู่กุดนี้อาจเป็นการสร้างสรรค์ของช่างโบราณที่พยายามจะออกแบบสร้างสรรค์พระเจดีย์ที่มีความหมายถึงวิหารมหาโพธิ์ที่พุทธคยา หากแต่ช่างพื้นเมืองนั้นคงได้รับแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จากพระพิมพ์ที่สร้างกันแพร่หลายที่เป็นรูปพระพุทธรูปประทับนั่ง เบื้องหลังเป็นรูปเรือนยอดของวิหารมหาโพธิ์จึงนำรูปของเรือนยอดดังกล่าวมาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์เจดีย์แบบกู่กุดก็อาจเป็นไปได้ นอกจากนี้ยังมี รัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม ซึ่งลักษณะของเจดีย์ทั้งสององค์นี้ก่อขึ้นมีความหมายเชื่อมโยงไปถึงเจดีย์ทรงปราสาท^{๘๔} คือมีขุมจะนำประดิษฐานพระพุทธรูปนั่นเอง

นอกจากนี้ในเมืองลำพูนยังพบหลักฐานเจดีย์ทรงปราสาท ๕ ยอดอีก คือ เจดีย์วัดเชียงยืน (หรือ เรียกว่า เชียงยืน) อยู่ในวัดพระธาตุหริภุญชัย (อำเภอเมืองลำพูน) และเจดีย์ทรงลอมฟาง หรือเจดีย์กู่

^{๘๓} สุรพล ดำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

^{๘๔} ปราสาท หมายถึง เป็นทรงสี่เหลี่ยมตั้งซ้อนกันลดขนาดเป็นลำดับขึ้นไป ๕ ชั้นแต่ละชั้นมีเจดีย์ประดับทิศทั้งสี่ และด้านทั้งสี่ของแต่ละชั้นมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ในขุมจะนำและยอดแหลมที่หักหายคงเป็นกรวยเหลี่ยม

ช่างซึ่งเจดียน์ี่ลำพูนได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยพุกาม และในเขตป่าซางก็มีวัดหนองคู่ซึ่งเจดียน์ี่ได้ใช้เทคนิคการก่อโดยใช้เสารับน้ำหนักส่วนยอดกลางอันเป็นรูปแบบและเทคนิคที่นิยมอยู่ในสถาปัตยกรรมแบบพม่าสมัยพุกาม

จากหลักฐานทางสถาปัตยกรรมสมัยทวารวดีหรือทวารวดีซึ่งตั้งกล่าวข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องกับรูปแบบทรงปราสาทอันเป็นหลักฐานที่หลงเหลือมาในปัจจุบันเพราะสถาปัตยกรรมเจดียน์ี่ในสมัยนี้ได้ใช้วัสดุที่เป็นอิฐหรือศิลาแลงซึ่งเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมแบบทวารวดีและศิลปะพม่าแบบพุกาม ซึ่งถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของงานช่างพื้นถิ่นในช่วงก่อนการตั้งอาณาจักรล้านนาและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อไปอีกด้วย

ทั้งนี้การสร้าง “เจดียน์ี่” ในล้านนานิยมซึ่งนิยมเรียกว่า “กู๋” แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปจะเรียกว่า “พระธาตุ” สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด มี ๕ รูปแบบ คือ

ก) เจดียน์ี่แบบทรงกลม (ทรงระฆัง) เช่น เจดียน์ี่วัดกิตติ ต.พระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เจดียน์ี่อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ซึ่งถือได้ว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุดของศิลปะล้านนา (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง อยู่ข้างโรงเรียนอนุบาลเชียงใหม่ อ.เมือง จ.เชียงใหม่) ลักษณะเด่นของเจดียน์ี่วัดกิตติ คือ มีฐานกลมซ้อนกัน ๓ ชั้น อยู่บนฐานสี่เหลี่ยมยอดเกี๋ยง และยอดของเจดียน์ี่จะหุ้มด้วยทองจังโก

ข) แบบเจดียน์ี่ทรงปราสาท เช่น เจดียน์ี่วัดป่าตาล ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นเจดียน์ี่ทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๑ ลักษณะเด่นของเจดียน์ี่ทรงปราสาท คือ ตอนกลางมีฐานเป็นอาคารทรงสี่เหลี่ยม เรียกว่า “เรือนธาตุ” มีซุ้ม จระนำ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และในส่วนยอดนิยมสร้างมี ๕ ยอด แต่หลังพุทธศตวรรษที่ ๒๑ นิยมมียอดเดียว

ค) เจดียน์ี่ช้างล้อม ได้แก่ วัดเชียงมั่น วัดเจดียน์ี่หลวง จังหวัดเชียงใหม่ วัดช้างค้ำ จังหวัดน่าน บางวัดช้างล้อมเหลือเป็นบางส่วน เหลือเป็นบางส่วน เช่น วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ วัดช้างค้ำ อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ หรือหายไปหมด เช่น วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

ง) เจดียน์ี่ปล่อง เป็นเจดียน์ี่ที่ได้รับอิทธิพลมาจากอาณาจักรเพื่อนบ้าน ได้แก่ เจดียน์ี่ปล่อง วัดพวงหงส์ วัดร้างเปิง วัดเชียงโถมที่น่าจะได้รับอิทธิพลจากพระเจดียน์ี่แบบละของจีน เจดียน์ี่ย้อมุมไม้สิบสองแบบอยุธยาที่วัดหมื่นตุม เชียงใหม่ เจดียน์ี่แบบยอดดอกบัวตูมของสุโขทัยที่วัดแสนเสา (ร้าง) ใกล้กับวัดธาตุคำ เชียงใหม่ และเจดียน์ี่แบบพม่าหรือมอญที่สร้างขึ้นในยุคพ่อค้าไม้ชาวพม่าโดยตั้งหลักฐานครอบครัวในล้านนา เช่น เจดียน์ี่วัดบุพพาราม วัดมหาวัน วัดแสนฝางในเชียงใหม่ วัดศรีจอมเรือง พะเยา และวัดต่างๆ ในจังหวัดลำพูน ลำปาง แพร่ และจังหวัดน่าน เป็นต้น

จ) เจดียน์ี่เหลี่ยม ซึ่งได้รับอิทธิพลเจดียน์ี่เหลี่ยมแบบทวารวดี เช่น เจดียน์ี่วัดเจดียน์ี่เหลี่ยม อำเภอสารภี ที่เลียนแบบเจดียน์ี่เหลี่ยมวัดจามเทวี จังหวัดลำพูน ปัจจุบันนี้ที่สร้างแบบนี้ก็คือ เจดียน์ี่เหลี่ยมวัดละโว้ อำเภอหางดงและเจดียน์ี่เหลี่ยม วัดสันติธรรม จังหวัดลำพูน

สำหรับสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่รวมเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาอีกเช่นกัน คือ วิหาร อุโบสถ หอไตร บ้านเรือน ลักษณะการสร้างจะมีโครงหลังคาประกอบด้วยด้วยเครื่องมือซึ่งอาจจะมุงด้วยแป้นเกล็ด^{๕๕} หรือ มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ทั้งนี้ ในปัจจุบันจึงมีการชำรุดเสียหายและไม่หลงเหลือร่องรอยหลักฐานให้ศึกษาอีกต่อไป^{๕๖}

สถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและสมัยปัจจุบัน^{๕๗} แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทเจดีย์ และ ประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก โดยที่ชาวล้านนาเรียกว่าหอธรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การสร้างอาคารไม้ในศิลปะล้านนาเป็นศาสตร์ที่ถ่ายทอดความรู้กันมายาวนาน ถึงกับมี “คัมภีร์แบ่งวิหาร”^{๕๘} หรือ “คัมภีร์สร้างวิหาร” ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่อธิบายการตั้งเสาไม้ การประกอบข้อแป และองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของอาคารไว้อย่างเป็นระบบ

ลักษณะของอาคารไม้ในล้านนาจะมีการเปิดให้เห็นโครงสร้างของข้อและคานตามแบบ “ม้าต่างใหม่” หลังคาเป็นทรงจั่วมีการซ้อนชั้นของหลังคาด้านหน้าสามชั้น ด้านหลังสองชั้นสัมพันธ์กับการยกเก็จของผัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือแป้นเกล็ด สำหรับการสร้างวิหารช่างมักมีการสร้างส่วนประกอบทั้งหมดของโครงสร้างด้านล่างก่อน หลังจากนั้นจึงยกขึ้นประกอบพร้อมกันและยังมีการปิดทองฉลุลายบนพื้นและทาด้วยชาดสีแดงเพื่อสื่อถึงความเป็นทิพย์สภาวะในสวรรค์

ลักษณะเด่นทางด้านโครงสร้างและรูปทรงหลังคาทรงล้านนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สำคัญของวิหารล้านนาที่และมีการถ่ายทอดและพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นักวิชาการจึงสันนิษฐานกันว่ารูปทรงดังกล่าวอาจมีเหตุผลในข้อจำกัดในเรื่อง การใช้วัสดุ เศรษฐกิจและการขาดช่างฝีมือ อีกประการหนึ่งคือวิหารล้านนาจะมีขนาดใหญ่การใช้ใช้โครงสร้างหลังคาที่ทำด้วยไม้ทั้งหมดจึงเป็นไปได้ จึงจำเป็นต้องจัดหาวัสดุอื่นที่มีความยาวพอเหมาะกับขนาดของอาคารมาทดแทนอีกประการหนึ่ง คือ การลดชั้นและซ้อนชั้นของหลังคาเป็นวิธีการแก้ไขปัญหารูปทรงวิหารที่ใหญ่ห่อหุ้มหะดั่งนั้นรูปทรงหลังคาที่มีการซ้อนชั้นจึงทำให้อาคารดูเบาลง สำหรับองค์ประกอบของหลังคาและสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้สร้างขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในแง่ของการตกแต่งและเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างโดยมีคติความเชื่อที่สำคัญแฝงอยู่ ในเรื่องของคติจักรวาล พุทธภูมิ และนิพพาน รวมถึงคติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และกิเลสตัณหา

ภาพที่ ๕ : ภาพสามมิติแสดงวิหารวัดปราสาทที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของวิหารล้านนา
กล่าวคือ เป็นวิหารขนาดไม่ใหญ่โตเกินความจำเป็นในการใช้สอย มีหลังคาซ้อนชั้น
ลดหลั่นกันโดยด้านหน้าจะมีจำนวนชั้นหลังคาซ้อนมากกว่าด้านหลัง และโครงสร้าง
หลังคาเป็นระบบโครงสร้างที่เรียกว่า “ม้าต่างใหม่”

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ได้มีการประดับแบบใหม่เกิดขึ้นในล้านนาอีกคือการนำเครื่อง
ถ้วยเขียนสีจากจีนมาประดับบนปูนปั้น เช่น ในวิหารวัดปราสาท จังหวัดเชียงใหม่ เครื่องถ้วยชุดนี้เป็นของ
เจ้านายล้านนา ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลจากกรุงเทพมหานครซึ่งในขณะนั้นกรุงเทพกำลังนิยมสั่งให้ช่าง
จีนเขียนลายบนเครื่องถ้วยแต่เนื่องจากช่างจีนไม่คุ้นเคยกับศิลปะไทยรูปเทวดาไทยจากที่หอมเพริ้วจึง
กลายเป็นตื้นน้อยอ้วนกลม แต่โครงสร้างหลังคาเครื่องไม้ของวิหารล้านนาเครื่องบนตลอดจนลวดลายในงาน
ศิลปกรรมส่วนใหญ่ที่ยังคงใกล้เคียงกับสภาพดั้งเดิมของรูปแบบล้านนา

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ แบบแผนของเจดีย์แบบภาคกลางได้เริ่มเข้ามาปะปนกับเจดีย์
ล้านนามากขึ้น จนกระทั่งกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕ อิทธิพลของศิลปะแบบพม่าได้เข้ามาสู่ดินแดนล้านนา
พร้อมกับพ่อค้าไม้ชาวพม่าและได้เข้ามาสร้างวัดและปฏิสังขรณ์ศาสนสถานซึ่งทำให้ศิลปะแบบพม่าเข้ามา
ปะปนอยู่มานานพุทธสถานล้านนามากขึ้น โดยเฉพาะเจดีย์แบบพม่าหลายแห่ง เช่น เจดีย์เหลี่ยมในวัดเจดีย์
เหลี่ยม จังหวัดเชียงใหม่ เจดีย์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จังหวัดลำปาง เจดีย์วัดสวนดอก เจดีย์วัด
หม้อคำตวง พระธาตุเจดีย์วัดพระธาตุช่อแฮ ในจังหวัดแพร่^{๘๘} เป็นต้น

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงงานศิลปกรรมใน
ล้านนาด้วย เช่น การประดับหน้าบันซึ่งเดิมมักเป็นรูปตามคติแบบจารีต เช่น นารายณ์ทรงครุฑ ก็ได้
เปลี่ยนแปลงมานิยมนำรูปพานรัฐธรรมนูญมาประดับแทน บางแห่งก็ยังคงรูปนารายณ์ทรงครุฑไว้เช่นเดิม
แต่ได้ลดความสำคัญลงด้วยการให้ทำหน้าที่เทินพานรัฐธรรมนูญให้อยู่สูงสุดแทน เช่น หน้าบันโบสถ์วัดแก้ว

^{๘๘} สุรพล ดำริห์กุล, แผ่นดินล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทยจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๕.

รัตน์ จังหวัดแพร่ สาเหตุที่หันมานิยมประดับรูปพานรัฐธรรมนูญก็เพื่อเสริมส่งอุดมการณ์ของรับที่เชิดชูการปกครองแบบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ^{๙๐}

สรุปว่าแบบแผนสถาปัตยกรรมหรือรูปที่สร้างขึ้นในพื้นที่เมืองลำพูนได้แก่ เจดีย์กู่กุด ซึ่งเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมและรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมในวัดวัดจามเทวีและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อมาด้วย เมื่อพม่าได้เข้ามาสู่ล้านนาในบทบาทพ่อค้าไม้จึงทำให้รูปแบบของศิลปะพม่าและงานศิลปกรรมประดับตกแต่งได้เข้ามาสู่บ้านเมืองต่างๆในล้านนา ทำให้ชาวล้านนานิยมเอารูปแบบพม่ามาใช้ปะปนในพุทธสถานล้านนามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะงานประติมากรรมรูปนรสิงห์และสิงห์ในศิลปะแบบพม่าที่ประดับรอบพุทธสถานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในล้านนา การประดับหน้าบันซึ่งเดิมมักเป็นรูปตามคติแบบจารีต จากการารายณ์ทรงครุฑก็ได้เปลี่ยนแปลงมานิยมนำรูปพานรัฐธรรมนูญมาประดับแทนตามอุดมการณ์ของรับที่เชิดชูการปกครองแบบใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

๔.๒ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมหรือ Cultural Landscape เป็นแนวความคิดในการจำกัดความของมรดกวัฒนธรรมประเภทหนึ่งซึ่งเป็นพัฒนาการของการบูรณาการระหว่างธรรมชาติและวัฒนธรรมสำหรับประเทศไทยแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นที่แพร่หลายอย่างมากในระยะหลายปีที่ผ่านมา

ส่วนความหมายของประติมากรรมนั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรมได้ให้ความหมายของ คำว่า “ประติมากรรม” ดังต่อไปนี้ “สิ่งหนึ่งในการกระทำของมนุษย์มีลักษณะกินเนื้อที่ในอากาศเป็นรูปทรงต่างๆ มีทั้งที่ต้องการเรื่องของปริมาตรและไม่ต้องการ” หรือ “ประติมากรรมเป็นทัศนศิลป์แขนงหนึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์รูปทรงที่มองเห็น มีลักษณะเป็นสามมิติ มีความกว้าง ความยาว และความหนาหรือความสูง” หรือ “ประติมากรรม คือ การปั้นซึ่งเป็นกรรมวิธีก่อขึ้น เพิ่มขึ้นและการแกะสลักอันเป็นกรรมวิธีของการลด สกัด ตัด หรือเลือนออกให้เป็นรูปทรงในลักษณะสามมิติ” หรือ “ประติมากรรมหมายถึง ศิลปะที่มีรูปทรงเป็นสามมิติ งานศิลปะแขนงนี้อาจรวมทั้งงานบางประเภทที่ใช้วัสดุต่างๆ จัดลักษณะรูปทรงแบบสามมิติด้วย”

ภายในบริเวณวัดซึ่งมีกำแพงล้อมไว้โดยรอบนั้น ประกอบด้วยพื้นที่ ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ เขตพุทธาวาสสำหรับใช้เป็นที่ประกอบสังฆกรรมและเป็นที่ตั้งสิ่งปลูกสร้างประเภทปูชนียสถานและศาสนสถานกับ“เขตสังฆาวาส”สำหรับใช้เป็นที่พำนักของภิกษุและสามเณรนอกจากนั้นพื้นที่ของวัดโดยรอบของพุทธาวาสยังเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนในด้านของสังคมและเศรษฐกิจอีกด้วย และวัดได้เอื้อประโยชน์พื้นที่ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่างๆ มานานซึ่งนิยมเรียกกันว่า เขตบริการสาธารณะ

^{๙๐} โดย ASTV ผู้จัดการออนไลน์ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๕๓ เวลา ๑๓.๐๗ [ออนไลน์], แหล่งที่มา :<http://www.manager.co.th/Entertainment/ViewNews.aspx?NewsID=๙๕๓๐๐๐๐๑๑๗๑๖๖> [๓๐ มี.ค. ๕๗].

เช่น ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเป็นพื้นที่สร้างความร่มรื่นให้วัดพักผ่อนหย่อนใจ และใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่นๆ

๔.๒.๑ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง

วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ในบริเวณคูเมืองเชียงใหม่ ถนนสามล้าน ตำบลพระสิงห์อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่มีเนื้อที่ ๒๕ ไร่ ๒ งาน ๒๕ ตารางวา วัดพระสิงห์วรมหาวิหารเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งของเมืองเชียงใหม่เป็นที่ประดิษฐานพระสิงห์ (พระพุทธรูปหล่อสัมฤทธิ์) พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์คู่เมืองเชียงใหม่และแผ่นดินล้านนาซึ่งเป็นศิลปะเชียงแสนชื่อ "เชียงแสนสิงห์หนึ่ง"

เมื่อปี พ.ศ.๑๘๘๘ พญาผายุกษัตริย์เชียงใหม่ในราชวงศ์เม็งรายโปรดเกล้าฯให้สร้างวัดนี้ขึ้น โดยขั้นแรกให้ก่อสร้างเจดีย์สูง ๒๓ วา เพื่อบรรจุพระอัฐิของพญาคำฟูพระราชบิดาต่อมาอีก ๒ ปี จึงได้สร้างพระอาราม เสนาสนวิหาร ศาลาการเปรียญหอไตร และกุฏิสงฆ์ เมื่อเสร็จเรียบร้อยทรงตั้งชื่อว่า "วัดลีเชียงพระ" ในสมัยพระเจ้าแสนเมืองมาขึ้นครองนครเชียงใหม่ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสิงห์ที่นำมาจากเมืองเชียงรายมาประดิษฐานในพระวิหารมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ลักษณะพื้นที่ของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีถนนล้อมรอบสี่ด้าน เขตพุทธาวาสจะอยู่ส่วนกลางของวัด รอบเขตพุทธาวาสเป็นสนามหญ้าและลานคอนกรีต มีไม้ยืนต้นปลูกไว้ริมถนนเพื่อบกป้องถึงการแบ่งเขตว่าเขตนี้เป็นเขตสังฆาวาส เขตสังฆาวาส มีถนนซอยเชื่อมต่อในแต่ละกุฏิ การสร้างกุฏิสงฆ์ จะเรียงกันอย่างเป็นระเบียบ โดยมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมอาคารพระธรรมสิทธิธารจารย์อาคารเฉลิมพระเกียรติฯ อาคารโรงเรียนธรรมราชศึกษาและศาลาการเปรียญตั้งอยู่เขตพุทธาวาสลำดับเจ้าอาวาส^{๙๑}ในวัดพระสิงห์วรมหาวิหารสืบต่อกันมา ดังนี้

รูปที่ ๑ พระอภัยจุลมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๒ สมเด็จพระศรีนันทะ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๓ พระเจ้าจันทรงสิมมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๔ สมเด็จพระเจ้านันทมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๕ ครุบาโพธิ์	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๖ พระกัญจนมหาเถระ	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๗ ครุบาเจ้าคันธา	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๘ ครุบาเจ้าแก้ว	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๙ ครุบาเจ้าศรีวิชัย	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๑๐ ครุบาก่อน	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.

^{๙๑} พระมหาธีระศักดิ์ ธีรบุญโณ, ประวัติวัดในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, ๒๕๔๘), หน้า

รูปที่ ๑๑ พระโพธิ์รังสี (ศรีไม้)	ไม่ปรากฏ ปี พ.ศ.
รูปที่ ๑๒ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อุตตสิว มหาเถระ)	พ.ศ.๒๔๙๕ - ๒๕๑๕
รูปที่ ๑๓ พระธรรมสิทธิธาราจารย์ (หนู ถาวรรมหาเถร)	พ.ศ.๒๕๑๖ - ๒๕๕๒
รูปที่ ๑๔ พระราชสิงหขรรณิ	พ.ศ.๒๕๕๒ - ปัจจุบัน

ศาสนสถานและปูชนียสถาน^{๙๒}

๑) พระวิหารใหญ่ เป็นพระวิหารหลังใหม่ที่สร้างขึ้นภายหลังจากที่วัดได้ชำรุดทรุดโทรมลงจากครั้งตกเป็นเมืองขึ้นพม่า ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๖๗ เจ้าแก้วนารัฐและเจ้าดารารัศมีได้นิมนต์ครูบาศรีวิชัยเพื่อมาบูรณะวัดได้มีการรื้อพระวิหารเก่าที่ชำรุดลงและได้ค้นพบแผ่นทองบริเวณโคนเสา อีกทั้งยังพบโกศบรรจุอัฐิพระยาพิริยวงเจตียองค์เล็กอีกด้วย และภายในพระวิหารใหญ่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นประธาน

๒) พระอุโบสถ เป็นอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขโถงทั้งด้านหน้าด้านหลังลักษณะอาคารและการตกแต่งเป็นแบบศิลปะล้านนา ด้านข้างแลเห็นหน้าต่างขนาดใหญ่เป็นช่องแบบไม้ระแนงแต่ภายในเป็นหน้าต่างจริง มีลายปูนปั้นบริเวณ ชุ่มประตูทางเข้าหน้าบันมีลักษณะวงโค้งสองอันเหนือทางเข้าประกบกัน เรียกว่า คิ้วโค้งเหนือคิ้วโค้งเป็นวงกลมสองวงคล้ายดวงตาที่เสาและส่วนอื่นๆ มีปูนปั้นนูนมีรักปั้นปิดทองจิตรพิสดารมาก

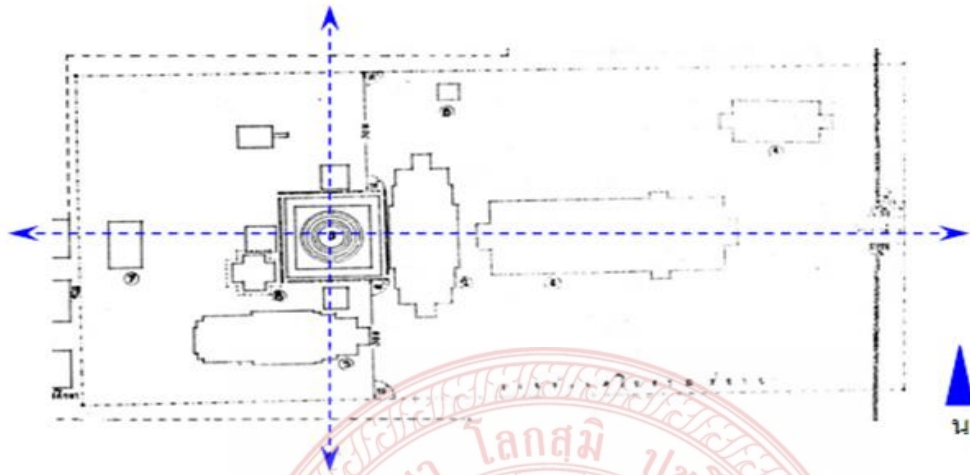
๓) หอธรรม สร้างเป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ผนังด้านนอกประดับด้วยทวยเทพปูนปั้นทำเป็นรูปเทพพนมยืนบ้างก็เหาะประดับอยู่โดยรอบเป็นฝีมือช่างสมัยพระเมืองแก้ว ในปี พ.ศ.๒๔๗๖ เจ้าแก้วนารัฐได้ซ่อมแซมขึ้นใหม่ที่ฐานหอไตรบันเป็นลายลูกฟักลวดบัว ภายในประดับด้วยรูปสัตว์ หิมพานต์ เช่น นางเงือกมีปีกคอห่านมีปีก กิเลน เป็นต้นและมีลายประจำยาลักษณะคล้ายลายสมัยราชวงศ์หมิงของจีน

๔) วิหารลายคำ เป็นพระวิหารขนาดเล็กศิลปะล้านนาสร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้วเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๖๑ วิหารลายคำนี้มีลวดลายปูนปั้นที่สวยงามประณีตบรรจงมากแสดงให้เห็นถึงฝีมือของช่างในยุคนั้นว่าเจริญถึงที่สุด ตัววิหารลายคำสร้างตามแบบศิลปกรรมของภาคเหนือมีรูปปั้นพญานาค ๒ ตัวอยู่บันไดหน้าและใกล้ๆ พญานาคมียูบปั้นสิงห์ ๒ ตัว บริเวณภายในเป็นที่ประดิษฐาน“พระพุทธรูปสี่องค์”บนผนังด้านหลังพระประธาน เสาหลวง (เสากลม) เสากระเปียง (เสาสี่เหลี่ยม) มีภาพลายทองพื้นแดงเป็นลวดลายต่างๆ ด้านหลังพระประธานยังมีรูปปราสาทแวดล้อมด้วยมังกรและหงส์มีความงดงามน่าชมผนังวิหารด้านเหนือมีภาพจิตรกรรมเขียนเรื่อง สังข์ทอง ด้านใต้เรื่องสุวรรณหงส์

๕) เจดีย์ประธาน ตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงระฆังตั้งอยู่บนฐานหน้ากระดานรูปสี่เหลี่ยมยกสูงด้านข้างมีเจดีย์รายอยู่สามองค์

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖ - ๗.

พื้นที่ภายในเขตพุทธาวาสจึงเป็นเสมือนหนึ่งเป็นพื้นที่ที่บริสุทธิ์หรือสวรรค์ตามความศรัทธาในพระพุทธศาสนาประชาชนจึงให้ความเคารพต่อศาสนสถานและเชื่อว่าการเข้าสู่เขตพุทธาวาสเป็นการเข้าสู่พื้นที่บริสุทธิ์เข้าใกล้สภาวะของการนิพพานนั่นเองดังภาพ

เปรียบเสมือนแกนกลางของจักรวาลที่จำลองเป็นเขาพระสุเมรุมาจัดวางเป็นผังวัด

ภาพที่ ๑๖ แสดงคติจักรวาลกับการวางผังวัดในล้านนา

ที่มา : นายชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การวางผังวัดแบบจักรวาลคติ คือ รูปแบบการวางอาคารศาสนสถานที่มีการจัดวางเรื่องทิศและตำแหน่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องจักรวาลของแต่ละชุมชน พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางจักรวาลจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมและเป็นศูนย์รวม ความเชื่อมั่นของคนในชุมชน ดังนั้นการวางตำแหน่งเจดีย์ในเขตพุทธาวาสจึงเป็นตำแหน่งศูนย์กลางของจักรวาลและมีเจดีย์บริวารตั้งตามทิศสำคัญ

การวางอาคารศาสนสถานที่มีการจัดวางเรื่องทิศและตำแหน่งสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องจักรวาลของแต่ละกลุ่มชน เพราะเขาเชื่อว่าศูนย์กลางจักรวาลคือเขาพระสุเมรุที่ล้อมรอบไปด้วยภูเขาสัตตบริภัณฑ์^{๔๓} พื้นที่ของจักรวาลเป็นพื้นน้ำที่มีแผ่นดินอันเป็นทวีปใหญ่ทั้ง ๔ ตั้งอยู่คือ ชมพูทวีป ซึ่งเป็นดินแดนที่เชื่อมต่อถึงเขาพระสุเมรุได้โดยป่าหิมพานต์ บพวิเทหทวีป อมรโคยานทวีป และ อุตระทวีปมีทวีปเล็กอยู่ ๒,๐๐๐ ทวีปแต่งงานศิลปะไทยหลายแขนงไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรมหรือจิตรกรรม เมื่อครูช่างต้องการจำลองภาพทวีปทั้งสี่คราวใดจึงมักมุ่งเน้นให้ความสำคัญต่อชมพูทวีปมากเป็นพิเศษยิ่งกว่าทวีปอื่น

๔.๒.๒ วัดสวนดอก พระอารามหลวง

เจดีย์ทรงกลมนี้เป็นเจดีย์ที่มีเรือนธาตุเป็นรูปทรงกลมคล้ายองค์ระฆังคว่ำมีต้นกำเนิดมาจากเจดีย์สาญจีประเทศอินเดียซึ่งในประเทศอินเดียเรียกว่าเจดีย์รูปครึ่งวงกลมซึ่งหมายถึงศูนย์กลางจักรวาลสอดคล้องกับคติความเชื่อในเรื่องจักรวาลและเขาพระสุเมรุ รูปแบบเจดีย์ดังกล่าวนี้นักวิชาการ^{๔๔}วิเคราะห์ตรงกันว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกาผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพญากือนา

องค์ประกอบที่สำคัญของเจดีย์ทรงระฆังล้านนาในรูปลักษณะนี้ตั้งอยู่ในวัดสวนดอกพระอารามหลวง จากรูปลักษณะจะแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ ส่วนฐาน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด สำหรับส่วนฐานทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนชั้น ๒ - ๓ ชั้น เรียกว่า “ฐานเขียง” ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนบนของอาคารเหนือจากฐานเขียง เรียกว่า “ฐานบัว” มีลักษณะเป็นฐานสี่เหลี่ยมที่ออกแบบคล้ายรูปดอกบัวสี่เหลี่ยมที่มีกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วซ้อนชั้นกันขึ้นไปสามชั้นซึ่งออกแบบเป็นรูปดอกบัวทรงกลมเช่นเดียวกันถัดจากช่วงฐานจะเป็นส่วนองค์ระฆังหรือส่วนเรือนธาตุของเจดีย์จะออกแบบเป็นรูปทรงกลมคล้ายรูประฆังคว่ำบางแห่งมีการประดับด้วยลวดลายรูปกระจังสำหรับส่วนยอดนั้นจะเริ่มต้นด้วยบัลลังก์ซึ่งทำเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กวางเหนือองค์ระฆังถัดขึ้นไปทำเป็นปล้องไฉนปลียอด และมีदन้าค้ำในส่วนปลายสุด

สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างเจดีย์จะก่อด้วยอิฐฉาบปูนทั้งองค์ตกแต่งตัวองค์เจดีย์ด้วยแผ่นโลหะที่มีส่วนผสมระหว่าง ดีบุก ตะกั่วและทองแดง ซึ่งภาษาช่างล้านนา เรียกว่า ทองจังโก^{๔๕} จากการสัมภาษณ์พ่อหนานเบญจมิน สุตา ท่านกล่าวว่าเจดีย์ของล้านนาส่วนใหญ่มักนิยมเจดีย์ด้วยหุ้มด้วยจังโกทั้ง

^{๔๓} ภูเขาสัตตบริภัณฑ์มีลักษณะกลมทั้ง ๗ ลูก คือ ยุคนธร อสิเนธร กรวิก สุทศนะ เนมินธร วินตกะและอัสกัน

^{๔๔} สันติ เล็กสุขุม, *หริภุญชัยล้านนา*, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๕๕), หน้า ๗๒.

^{๔๕} การหุ้มทองจังโก ตามตำนานมูลศาสนากล่าวว่าเจดีย์หุ้มทองจังโกที่เห็นในปัจจุบัน เป็นทองที่หุ้มใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๙. สัมภาษณ์ พ่อหนานเบญจมิน สุตา, สลาล้านนา, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๗.

องค์และปิดด้วยทองคำเปลวอีกชั้นหนึ่ง บริเวณตัวองค์ระฆังบางครั้งนิยมดุนเป็นลวดลายหรือจารึกต่างๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าหรือผู้สร้าง^{๙๖}

๔.๒.๓ วัดศรีโสดา พระอารามหลวง

ประวัติการสร้างวัดศรีโสดา มีความผูกพันกับการสร้างถนนขึ้นสู่วัดดอยสุเทพ ซึ่งมีสาเหตุที่แตกต่างกันในปี พ.ศ.๒๔๗๗ หลวงศรีประกาศ นายกเทศมนตรีนครเชียงใหม่ และผู้แทนราษฎรจังหวัดเชียงใหม่ จะนำไฟฟ้าขึ้นไปติดตั้งใช้บนวัดพระธาตุดอยสุเทพ เพื่อประดับองค์พระธาตุดอยสุเทพให้สว่างไสวสวยงาม แต่ไม่มีงบประมาณ จึงได้ขอพึ่งบุญบารมีของท่าน

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

ครูบาศรีวิชัย สิริวิชัย เป็นผู้ที่ประชาชนเลื่อมใสให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก โดยขออาราธนาท่านพระครูบาศรีวิชัย เป็นประธานในการจัดการนำไฟฟ้าขึ้นยังวัดพระธาตุดอยสุเทพ ท่านพระครูบาเจ้าได้เห็นชอบด้วย แต่ขออธิษฐานดูก่อนว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ ท่านพระครูบาจึงได้อธิษฐานถึง ๒ ครั้ง ผลปรากฏว่าเป็นไปได้ยาก แต่การสร้างถนนให้รถวิ่งเป็นไปได้ง่ายกว่าและสำเร็จกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ตกลงดำเนินการสร้างถนนขึ้นไปยังวัดพระธาตุดอยสุเทพโดยมี เจ้าแก้วนวรรฐ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย เป็นผู้ลงจอบแรกเป็นปฐมฤกษ์ ในวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๗ ในระหว่างการสร้างถนนขึ้นไปยังวัดพระครูบาได้สร้างวัดควบคู่ไปด้วย จำนวน ๔ วัด วัดแรกที่สร้างคือ วัดโสดาบัน ต่อไปอีก ๔ กิโลเมตร สร้างอีกวัดหนึ่งเรียกว่า วัดสกทาคามีวัดที่สามชื่อว่า วัดอนาคามี สุดท้ายบนยอดดอยสุเทพสร้าง วัดอรหันต์ วัดทั้ง ๔ ที่ตั้ง มีชื่อเกี่ยวกับลำดับขั้นการปฏิบัติธรรมต่อมาวัดสกทาคามีและวัดอนาคามีได้ร้างไป เหลือวัดโสดาบันและวัดอรหันต์ วัดโสดาบันได้เปลี่ยนชื่อเป็น วัดศรีโสดา น่าจะอยู่ในช่วง พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๐๙ ขณะที่ท่านพระครูบาเสาร์ นารโท เป็นเจ้าอาวาส และสาเหตุที่มีคำว่า ศรี เต็มเข้ามาเพราะการนำชื่อของท่านพระครูบาศรีวิชัยมา เพื่อเป็นการยกย่องและเชิดชูเกียรติของท่านที่ได้สร้างวัดขึ้นมาวัดศรีโสดา เป็นวัดราษฎร์ สังกัดมหานิกาย กระทรวงศึกษาธิการประกาศตั้งเป็นวัด พ.ศ.๒๕๗๗

๔.๒.๔ วัดผาลาด

วัดผาลาด “รมณีสถานแห่งการบำเพ็ญธรรม”

๑. สถานที่ตั้งวัดวัดผาลาดตั้งอยู่เลขที่ ๑๐๑ บ้านห้วยผาลาด หมู่ ๑ ตำบลสุเทพอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ที่ดินของวัดมีทั้งหมด ๒๓๗ ไร่ตามที่แจ้งไว้ในใบกรอกประวัติวัดมีภูมิลำเนาอยู่ ๙ หลัง

๒. อาณาเขตของวัดทิศเหนือ ประมาณ ๗๐๐ เมตรจรดเขตอุทยานทิศใต้ประมาณ ๓๐๐ เมตรจรดเขตอุทยานแห่งชาติทิศตะวันออกประมาณ ๔๕๐ เมตรจรดเขตอุทยานแห่งชาติทิศตะวันตกประมาณ ๔๕๐ เมตร จรดถนนศรีวิชัย

๓. ความเป็นมาวัดผาลาดในตำนานในตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก กล่าวถึงสถานที่แห่งนี้ว่า “ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จมาประทับที่ผาลาดแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพระฤาษี ชาวฉวระ ที่ใกล้ต้นบุณนาค (ก่าก่อ) ยังหมู่ฤาษี เทวบุตร เทวดา และชาวฉวระทั้งหลายเกิดปีติยินดีมากนักตลอดทั้งคืน พอรุ่งสว่างดีแล้ว เสด็จไปทางทิศบูรพา ทรงเห็นลานหินในลำธารงดงามยิ่ง ทรงประทับนั่งทอดพระเนตรไปทางทิศตะวันออกแล้วทรงรำพึงว่า “สถานที่นี้ ต่อไปภายหน้าจักเป็นมหานครใหญ่ จักเป็นที่อยู่ของกษัตริย์ และคนทั้งหลาย ศาสนาของตถาคตจะมอดำรงมั่นคงอยู่ในเมืองนี้ เป็นที่รุ่งเรืองยิ่ง จักปรากฏชื่อเสียงลือชาไปทั่วทิศ” แล้วพระองค์ก็เสด็จลุกขึ้น ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้บนหินก้อนหนึ่งแล้วมอบหื้อเทวดา นำไปเก็บรักษาไว้ในถ้ำตรัสว่าหื้อท่านทั้งหลายหมั่นไว้สาเมื่อถึงกาลอันควรรอยบาทแห่งนี้จักปรากฏออกมาหื้อมหาชนทั้งหลายทั่วไปแล” พระบุตรของพญายักษ์จิก้าและนางยักษ์ตาเขียว ขอลาสิกขา มาถือเพศเป็นฤาษี พระพุทธองค์ทรงอนุญาต พร้อมให้นามว่า “สุเทวฤาษี” หรือ เทพฤาษี ปฏิบัติธรรมอยู่บนดอยแห่งนี้มาโดยตลอด ในตำนานการสร้างเวียงเจ็ดลิน เวียงสวนดอก ได้กล่าวว่า ฤาษีจากผาลาดหลวงเป็นผู้มาชี้สถานที่ และช่วยเป็นที่ปรึกษาการสร้างเมืองเจ็ดลิน เมืองหริภุญไชย เป็นต้นในรัชสมัยพระเจ้ากือนา แห่ง

ราชวงศ์เม็งราย ทรงสร้างขึ้นเป็นวัด เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการเสียดาย แสวงหาสถานที่ประดิษฐานพระบรมธาตุ ตามตำนานสร้างพระธาตุดอยสุเทพพญาคชสารที่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุนั้นได้เดินทางมุ่งไปทางดอยอ้อยช้าง พระเจ้ากือนาพร้อมทั้งพญาไทจากเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัยและเหล่าเสนาอำมาตย์ก็แห่ขบวน กลองตามหลังช้างไปเมื่อไปถึงยอดดอยแห่งหนึ่งช้างก็หยุดและย่อเข่าลงพระเจ้ากือนาและบริวารต่างเห็นพร้อมกันว่าควรประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ณ ที่นั้นขณะที่ทุกคนกำลังสนทนากันอยู่นั้นช้างก็ลุกขึ้นเดิน และหยุดย่อเข่าลงอีก (ภาษาเหนือเรียกอาการของช้างว่า “ยอบลง”) ทำกริยาอย่างนี้ ๓ ครั้งแล้วเดินต่อไปเมื่อไปถึงผาลาดหรือห้วยผีบ้า (เรียกตามชื่อพระมหาเถรจันทร์ฯ อ่านรายละเอียดในประวัติวัดอุโมงค์) ข้างธารน้ำตกมีอาศรมที่พักของพระฤษีนักบวช มีบริเวณกว้างพอสมควรจึงหยุดพักอยู่ชั่วระยะหนึ่ง แล้วเดินทางต่อไปกระทั่งถึงดอยอ้อยช้าง และอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุบรรจุ ณ สถานที่นั้นคือวัดพระธาตุดอยสุเทพ ปัจจุบันหลังจากสร้างพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้วพระเจ้ากือนา ทรงมีพระราชดำริให้สร้างวัดตามรายทางอัญเชิญเพื่อเป็นอนุสรณ์ขึ้นอีก ๓ แห่งคือ

๑) วัดโสดาปิ่นนาราม หรือสามยอบ (เรียกตามอาการของช้างที่ย่อเข่าลง ๓ ครั้ง) ปัจจุบันเป็นวัดร้างในบริเวณของวัดผาลาดอยู่ห่างจากสถานีโทรทัศน์ช่อง ๗ มาประมาณ ๑ กิโลเมตร

๒) วัดสภิกขาคามีวนาราม หรือผาลาด (เรียกตามลักษณะของผาน้ำตกที่ลาดชัน บางคนเดินมาขึ้นล้นก็เรียกเป็นวัดผะเล็ด เพราะคนที่เดินตามช้างมาตามธารน้ำตกลื่นหกล้มกันหลายคนบ้างก็ว่าช้างก็ลื่นเหมือนกัน จึงให้ชื่อว่าวัดผะเล็ด ต่อมาเรียกเป็นผาลาด ตามชื่อ ผาน้ำตก)

๓) วัดอนาคามีวนาราม หรือม่อนพญาหงส์ ปัจจุบันคือเนินเขาเล็กๆ เข้าไปทางขวามือ ตรงข้ามหอดูดาวสิรินธร (สันนิษฐานว่า บริเวณดังกล่าวน่ามีหงส์หรือนกยูงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและน่าจะสร้างมาตั้งแต่สมัยขอม หรือ ละโว้ เรื่องอำนาจโดยท่านสุเทพฤาษีก่อนสร้างเมืองหริภุญชัย)

๔) วัดพระธาตุดอยสุเทพ เป็นวัดอรหันต์หลังจากทำบุญปอยหลวง (ฉลองสมโภช) วัดทั้งสี่แห่งแล้วมอบให้ชาวบ้านขึ้นไปเป็นผู้ดูแลวัดทั้ง ๔ แห่ง

กาลต่อมา พ.ศ.๒๔๗๓ ครูบาศรีวิชัยได้นำพาศรัทธา ประชาชน และสาธุศิษย์ร่วมมือร่วมใจกันสร้างทางขึ้นดอยสุเทพสายใหม่ เมื่อสร้างเสร็จแล้วก็สร้างที่วัดขึ้นอีกสามแห่ง ให้เป็นที่พักของญาติโยมในระหว่างการเดินทาง และเป็นสื่อสารให้ผู้ที่ได้เดินทางขึ้นดอยสุเทพ เป็นดังการเดินทางไปบนเส้นทางแห่งอริยมรรค เริ่มตั้งแต่ วัดโสดา ภายหลังเมื่อครูบาศรีวิชัยมรณภาพ จึงได้นำชื่อของท่านมาเติมไว้ข้างหน้าเพื่อเป็นกตัญญูตานุสรณ์ให้แก่ท่าน จึงได้ชื่อว่า “วัดศรีโสดามาจนถึงปัจจุบัน

โบราณสถานภายในวัด

๑) วิหาร เป็นศิลปะไทลื้อ เดิมทีมุงด้วยใบตองตึง มาบูรณะเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินขอ ในสมัยครูบาศรีวิชัยสร้างทางขึ้นดอยสุเทพโดยมีสลา (ช่าง) เป็นชาวพม่า ซึ่งล้วนเป็นลูกศิษย์ของครูบาเทิ้ม วัดแสนปาง และ ครูบาสิทธิวัดท่าสะอาด (ดูจากหลักฐานชื่อที่ติดอยู่ที่เสาวิหาร) ด้านหน้าบันวิหารแกะสลักเป็นรูปนกยูงสัญลักษณ์ของพม่าส่วนด้านหลังแกะเป็นรูปกระต่ายอันเป็นปีเกิดของครูบาเทิ้ม แต่นัยหนึ่งนั้นคือเป็นเป็นการสร้างโดยชาวไทลื้อ พุทธศิลปะจึงค่อนข้างไปทางนากอง กระต่าย แต่พญาไทผู้แต่คัมภีร์ไตร

ภูมิพระร่วงอาจจะสื่อสารให้เห็นว่าพระพุทธรูปองค์คือศูนย์กลางของจักรวาล นั่งอยู่ท่ามกลางพระอาทิตย์ (นกกยูง) และพระจันทร์ (กระต่าย)

๒) เจดีย์เป็นศิลปะพม่า น่าจะเป็นช่างกลุ่มเดียวกับที่สร้างวิหารวัดมหาวันถนนท่าแพเชียงใหม่ (ผู้เขียน) แต่สภาพปัจจุบันถูกขุดเจาะเอาของไปตั้งแต่สมัยสงครามโลกและสมัยหลังสงครามจนเป็นเหตุให้ยอดเจดีย์พังลงมาองค์เจดีย์กลวงเป็นรูใหญ่ ได้บูรณะโดยศิลปากรในปี พ.ศ.๒๕๔๔ ต่อยอดให้สมบูรณ์ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ บ่อน้ำข้างบอกว่า เป็นบ่อน้ำทิพย์บ้าง บ่อฤาษีบ้าง น้ำบ่อเต้าบ้าง หากสังเกตจะทำให้ทราบว่ามีการสร้างทับขึ้นหลายครั้ง

๔.๒.๕ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๑๙๒๙ ในสมัยพญาเกือนา กษัตริย์องค์ที่ ๖ แห่งอาณาจักรล้านนา ราชวงศ์มังราย พระองค์ทรงได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุองค์ใหญ่ ที่ได้ทรงเก็บไว้สักการบูชาส่วนพระองค์ถึง ๑๓ ปี มาบรรจุไว้ที่นี่ ด้วยการทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคลเพื่อเสี่ยงทายสถานที่ประดิษฐาน พอช้างมงคลเดินมาถึงยอดดอยสุเทพ มันก็ร้องสามครั้ง พร้อมกับทำประทักษิณสามรอบ แล้วล้มลง พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดดินลึก ๘ ศอก กว้าง ๖ วา ๓ ศอก หาแท่นหินใหญ่ ๖ แท่น มาวางเป็นรูปหีบใหญ่ในหลุม แล้วอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุลงประดิษฐานไว้ จากนั้นถนอมด้วยหิน แล้วก่อพระเจดีย์สูง ๕ วา ครอบบนนั้น ด้วยเหตุนี้จึงห้ามพุทธศาสนิกชนที่ไปนมัสการสวมรองเท้าในบริเวณพระธาตุ และมีให้สตรีเข้าไปบริเวณนั้น ในปี พ.ศ. ๒๐๘๑ สมัยพระเมืองเกษเกล้า กษัตริย์องค์ที่ ๑๒ ได้โปรดฯ ให้เสริมพระเจดีย์ให้สูงกว่าเดิม เป็นกว้าง ๖ วา สูง ๑๑ศอก พร้อมทั้งให้ช่างนำทองคำทำเป็นรูปดอกบัวทองใส่บนยอดเจดีย์ และต่อมาเจ้าท้าวทรายคำ ราชโอรสได้ทรงให้ตีทองคำเป็นแผ่นติดที่พระบรมธาตุ

ในปี พ.ศ. ๒๑๐๐ พระมหาญาณมงคลโพธิ์ วัดโคกการาม เมืองลำพูนได้สร้างบันไดนาคนลวง ทั้ง ๒ ข้าง เพื่อให้ประชาชนขึ้นไปสักการะได้สะดวกขึ้น และกระทั่งถึงสมัยครูบาศรีวิชัย ท่านได้สร้างถนนขึ้นไป โดยถนนที่สร้างนี้มีความยาวถึง ๑๑.๕๓ กิโลเมตร

๔.๓ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

อาณาจักรล้านนาหรือดินแดนล้านนา ในปัจจุบันประกอบด้วยแปดจังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และ เชียงใหม่ เป็นดินแดนที่มีวัฒนธรรมสั่งสมมาช้านานและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน จะมีระเบียบแบบแผนตลอดจนการดำเนินชีวิตที่เป็นแบบของตนเองควรค่าแก่การศึกษา

พุทธสถาปัตยกรรม หมายถึง งานสถาปัตยกรรมใดๆ ที่สร้างขึ้น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ มีการคำนึงถึงสุนทรียภาพ และประโยชน์ใช้สอย ภายใต้กระบวนการความคิดและปรัชญา

ทางด้านพุทธศาสนา พุทธสถาปัตยกรรม อาจหมายถึง วัด ศาสนสถาน สิ่งก่อสร้าง อาคาร หรือพื้นที่ใดๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยหรือประโยชน์ในเชิงสัญลักษณ์อย่างใด อย่างหนึ่ง^{๙๗}

พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา หมายถึง งานสถาปัตยกรรมตามความหมายข้างต้น สร้างสรรค์ขึ้นภายใต้มนต์ศรัทธา ค่านิยม ความเข้าใจ รวมถึงการปฏิบัติของผู้คนที่อยู่ในขอบเขตวัฒนธรรมล้านนา โดยกระบวนการสร้างสรรค์นี้ได้ก่อรูปขึ้นจนกลายเป็นแบบแผน เฉพาะตัว เป็นเอกลักษณ์ แตกต่างจากวัฒนธรรมอื่น เรียกว่า พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่สมัย พ.ศ. ๑๘๓๙ จนถึง พ.ศ. ๒๑๐๑ จึงเสียเอกราชแก่พม่า มีกษัตริย์ราชวงศ์เม็งรายปกครอง รวม ๑๘ รัชกาล ภายหลังพระเจ้าบรมราชาธิบดี (เจ้ากาวิละแห่งเมืองลำปาง) ทรงกอบกู้อิสรภาพสำเร็จใน พ.ศ. ๒๓๒๔ และสถาปนาราชวงศ์ปกครองสืบต่อมา รวม ๘ รัชกาล

การสร้างพุทธสถาปัตยกรรมในยุคแรก เป็นการสร้างด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการทำกิจกรรมเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด การสร้างศาสนสถาน การพระพิมพ์ เป็นต้น แต่ภายหลังคติการสร้างมีลักษณะผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติ แม้จะมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย แต่ก็ยังมีคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ โดยเชื่อว่าพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์กว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้ในการเอาชนะข้าศึกศัตรู โดยไม่ได้มุ่งสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธรูป แม้การสร้างวิหารก็สร้างเพื่อให้เป็นที่สถิตสำราญของพระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่ได้มีเจตนาสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด

๔.๓.๑ บทบาทหน้าที่ของวัดในล้านนา

วัฒนธรรมล้านนาในอดีต วัดเปรียบเสมือนศูนย์รวมจิตใจของผู้คน มีบทบาทสำคัญภายใต้องค์ประกอบและโครงสร้างของสังคม ประกอบไปด้วยบทบาทหน้าที่ทั้งด้านกายภาพและบทบาทหน้าที่เชิงสัญลักษณ์ซึ่งสามารถกล่าวได้ดังนี้

๑) **วัด ในมิติทางด้านสังคมวัฒนธรรม** วัดเป็นศูนย์กลางในการปกครอง เป็นสถาบันที่อยู่ระหว่างชุมชนกับสถาบันกษัตริย์ กษัตริย์และการปกครองได้ใช้วัดเพื่อสร้างความเป็นชอบธรรมในการบริหารจัดการ ผ่านกลไกที่สำคัญ คือแนวคิดเรื่องทศพิธราชธรรม ซึ่งสัมพันธ์โดยตรง พิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อความศรัทธา และมนต์ศรัทธาของประชาชน พระสงฆ์เป็นผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์ กับประชาชนเข้าด้วยกัน สถาบันสงฆ์ที่มีความเข้มแข็งมาก ๆ บางช่วงสมัยในประวัติศาสตร์ล้านนา สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลง ทางด้านการปกครองของล้านนาได้เช่นกัน ตัวอย่าง เช่น ในสมัยพระยาเกี๋ยนา และสมัยพระยาติโลกราช สถาบันสงฆ์ถูกแบ่งแยกออกเป็นสอง

^{๙๗} ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา: วัด ผังวัด และงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง, คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ฝ่าย ความเปลี่ยนแปลงนี้มีนัยยะที่เกี่ยวพันถึงการเมืองการปกครองและฐานอำนาจของสถาบันกษัตริย์ ที่สนับสนุน เป็นต้น

๒) วัด ในมิติทางด้านกายภาพ ในแง่บทบาทและหน้าที่ด้านกายภาพ วัดถือเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนมีหน้าที่ ครอบคลุมในหลายมิติ หลายกิจกรรม เกี่ยวพันกับวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ได้แก่

๓) วัดในฐานะที่เป็น โรงเรียนหรือแหล่งเรียนรู้

ในวัฒนธรรมล้านนา วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ผู้ชายมีสิทธิอันชอบธรรมที่จะได้รับการศึกษา เด็กผู้ชาย เมื่อมีอายุถึงเกณฑ์ ครอบครัวจะส่งตัวเข้าไปบวชเป็นพระสงฆ์สามเณร เพื่อศึกษาเรียนรู้ ให้สามารถอ่านออกเขียนได้ มีวุฒิภาวะพอที่จะออกไปประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว วัดจึงเปรียบเสมือนห้องเรียนและห้องฝึกปฏิบัติการของผู้ชาย ซึ่งเนื้อหาในการเรียน จะประกอบไปด้วย สรรพความรู้ต่างๆ ทั้งความรู้ด้านปรัชญาพุทธศาสนาและความรู้ทางโลกที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพ เช่น ความรู้ด้านภาษา วรรณกรรม ดนตรี ความรู้ด้านการช่าง การงานอาชีพ รวมไปถึงความรู้ด้านการเมืองการปกครอง เป็นต้น

๔) วัดในฐานะที่เป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและพิธีกรรมอันเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์

พิธีกรรมที่สำคัญอันเกี่ยวเนื่องกับ พระราชพิธีต่างๆ ของกษัตริย์ และเจ้านาย เช่น การถือน้ำพิพัฒน์สัตยาในพระราชพิธีราชาภิเษก พิธีถือน้ำมุรภิเษก รวมถึงพิธีกรรมทางศาสนาอื่นๆ ที่สำคัญมักใช้วัดและวิหารหลวงในการประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรมสำคัญเหล่านี้ จะต้องใช้พระเถระชั้นผู้ใหญ่ ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งในประวัติศาสตร์เมืองเชียงใหม่ ปรากฏหลักฐาน กล่าวถึงวัดสำคัญๆ หลายแห่ง ที่ถูกระบุว่าการใช้ประกอบพิธีกรรมสำคัญ เช่น วัดปราสาท วัดผ้าขาว วัดหนองเจ็ดริน เป็นต้น วัดดังกล่าวทั้งหมดนี้ล้วนเกี่ยวข้องกับพิธีราชาภิเษก และถือน้ำ มุรภิเษก ทั้งสิ้น และมักเป็นวัดหลวงที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์

สำหรับวัดราษฎร์ จะมีบทบาทเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับ วัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้าน เป็นสำคัญ นอกเหนือจากการเป็นสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมศาสนา ในวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านต่างๆ แล้ว วัดยังถูกใช้เป็นพื้นที่สาธารณะในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ในชุมชนต่างๆ ผ่านงานบุญและประเพณีที่สำคัญในรอบปีต่างๆ กิจกรรมของชุมชนเหล่านี้ จะถูกจัดขึ้นโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรม เช่น งานยี่เป็ง ตั้งธรรมหลวง งานตานก๋วยสลาก หรือสลากภัต งานปอยหลวง งานสงกรานต์ เป็นต้น วัดจะผูก ความสามัคคีของผู้คนในชุมชน การปฏิสัมพันธ์รวมถึงการเล่น ต่างๆ จะเกิดขึ้นผ่านกระบวนการดังกล่าวนี้

๕) วัดในฐานะที่เป็น ที่พำนัก

ในวัฒนธรรมล้านนา นอกจากวัดจะทำหน้าที่ในฐานะที่เป็นที่อยู่ ที่พำนักของสงฆ์ สามเณร และฆราวาสที่เป็นโยมอุปฐาก หรือเป็นข้ารับใช้วัดแล้ว วัดยังอาจใช้เป็นสถานที่พำนักให้แก่คนเดินทาง เนื่องจากในสมัยโบราณ การเดินทางไม่สะดวกสบายเช่นปัจจุบัน การเดินทางในระยะไกล ข้ามเมือง วัดจึง

เปรียบเสมือนโรงแรม เพื่อให้ผู้เดินทาง ได้ใช้พำนัก ซึ่งปลอดภัยจากโจร ผู้ร้าย และภัยธรรมชาติต่างๆ วัดส่วนใหญ่จึงมักมีพื้นที่อเนกประสงค์ด้านหน้าวัด เรียกว่าช่วงวัด ที่สามารถรองรับผู้คนจำนวนมาก ใช้เป็นที่แวะพักขบวนคาราวาน ต่างๆ บริเวณนี้จึงมักปลูกต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงา รวมถึงมักมีบ่อน้ำ เพื่ออำนวยความสะดวก

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระเทพสิงหราชจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ท่านกล่าวว่า “ในครั้งพุทธกาลยังไม่มีวัดยังไม่มีกุฏิยังไม่มีวิหาร พระสงฆ์อาศัยอยู่โคนต้นไม้เป็นที่ปฏิบัติธรรม ต่อมาเมื่อมีผู้บริจาคเป็นสวนก็ดีเป็นที่ดินก็ดีสำหรับเป็นวัดก็เพื่อจะอำนวยความสะดวกให้กับพระสงฆ์ได้อยู่เพื่อประพฤติปฏิบัติธรรมและทำกิจวัตรได้สะดวกขึ้น นี่คือการ (คือสาระที่แท้จริง) ของการสร้างวัดก็คืออำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์ปฏิบัติศาสนกิจและทำกิจวัตรอันนี้เป็นหลักการสร้างวัดสมัยพุทธกาลจริงๆ อาจจะยังไม่เจิดจรัส ไม่มีวิหารใหญ่โต อาจเป็นสถานที่เล็กๆ สำหรับเป็นที่พึ่งธรรม ที่สันทนาการ เป็นสวน ไร่ สวนมะม่วง เป็นต้น ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ก็มีการสร้างศาสนสถานแทนพระพุทธเจ้า เช่นการสร้างพระธาตุเจดีย์ สร้างวิหาร ประดิษฐานพระพุทธรูป และมีการแบ่งแยกเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส ความจริงการสร้างวัดก็เพื่อให้พระสงฆ์ได้รับความสะดวกในการปฏิบัติศาสนกิจ มีการไหว้พระ สวดมนต์ เจริญจิตภาวนา ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรมนั่นเอง เดิมคงไม่ได้นึกถึงส่วนศิลปะ รายละเอียดต่างๆ (มากนัก) ต่อมาคนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ด้วยความศรัทธาประกอบกับมีความคิดที่จะสร้างสรรค์ในส่วนที่เป็นศิลปะทางพระพุทธศาสนาให้เกิดความงดงามแล้วนี้ คนสมัยก่อนเวลาสร้างงานศิลปะ เขาจะสร้างเขาจะเอาจิตใส่เข้าไปในงานด้วย เขาจะสร้างด้วยความละเอียด ใส่ใจในเรื่องของการสร้าง วิธีการ ขั้นตอนต่างๆ ใช้เวลานาน เพราะการสร้างวัดสมัยก่อนอาจจะไม่ใช่เรื่องของธุรกิจ แต่สร้างด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ในขณะที่เดียวกันพระเดชพระคุณท่านยังได้ให้ข้อสรุปสำคัญประการหนึ่งคือ วัดคือศูนย์กลางของการสร้างงานพุทธศิลป์ของคนสมัยก่อน จึงกลายมาเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ วัดเป็นครู ศิลป์ ของศิลปินในยุคปัจจุบันว่า เดียวนี้ถ้าเราไปอยากจะทำศิลปะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นจิตรกรรม สถาปัตยกรรม หรือรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณีเราต้องไปดูที่วัด เพราะสิ่งเหล่านี้ ช่างฝีมือด้านต่างๆ เมื่อก่อนเวลาเขาจะฝากฝีมืออะไรไว้เขาจะต้องทำในที่วัด ดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะเกิดจากความเชื่อ ความเลื่อมใส ความศรัทธา หรือแรงบันดาลใจ อันนี้เป็นส่วนหนึ่งที่วัดมีบทบาทในการรักษาศิลปะต่างๆ ไว้ได้ ทำให้คนได้มาเห็นและเกิดความภูมิใจประทับใจชื่นชอบ และวัดมีบทบาทสำคัญที่จะอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้ ปัจจุบันนี้ หากเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์บางรูป ท่านก็ไม่เข้าใจไม่ได้ผ่านการเรียนรู้การอบรมก็อาจจะทำศิลปะต่างๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงไปได้ ในประเด็นที่ถามถึงคุณค่าของงานพุทธศิลป์ ท่านได้สรุปว่า ...ควรรักษารูปแบบดั้งเดิมไว้เพราะเป็นภูมิปัญญา เป็นความคิด เป็นจิตวิญญาณ คนสมัยก่อนที่ท่านได้สร้างสรรค์เอาไว้” ดังเช่น วิหารลายคำ กรมศิลปากรได้มาสำรวจและขึ้นทะเบียน โบราณสถานไว้เรียบร้อยแล้ว จึงกลายเป็นสมบัติของชาติ ไม่ใช่ของใครคนใดคนหนึ่ง สำหรับทางวัดสามารถช่วยดูแลได้เพียงในเรื่องการรักษาทำความสะอาดอย่างถูกต้องตามนั้น แม้วัดจะได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางแห่งงานพุทธศิลปกรรมที่มีรศกสำคัญของชุมชน ของท้องถิ่น แต่ปัจจุบันเรากลับพบว่าชุมชนหลายแห่งได้ทำลายสิ่งเก่าๆ ของตนไป และสร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาทดแทน ด้านหนึ่งก็มองว่าดี แข็งแรง

งดงาม แต่สิ่งเหล่านั้นกลับไม่ได้ทรงคุณค่าดังสมัยก่อน และที่สำคัญการสร้างงานศิลปะของวัดบางวัด นอกจากจะไม่นับว่าทรงคุณค่าทางพุทธศิลปกรรมแล้ว ยังหนีออกห่างจากหัวใจของความเป็นวัดของ ล้านนาไปอย่างสิ้นเชิง”^{๙๘}

๔.๓.๒ ประเภทของวัดในวัฒนธรรมล้านนา

ในอดีตสามารถแบ่งประเภทของวัดตามแนวปฏิบัติของสงฆ์ ได้เป็น ๒ ประเภท คือ วัดที่อยู่ใน เมืองเรียกว่า “วัดฝ่ายคามวาสี” มุ่งเน้นการศึกษาในทางคัมภีร์ อันหมายถึง การมุ่งศึกษา เพื่อให้รู้ถึงพระ พุทธพจน์ พระธรรมวินัย รวมถึงพระอภิธรรมต่างๆ และอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า “วัดฝ่ายอรัญวาสี” เป็น วัดที่มักจะอยู่นอกเมืองโดยในพระธรรมวินัยกำหนดว่าให้อยู่ในระยะประมาณ ๕๐๐ ชั่วคันธนู หรือ ประมาณ ๑ กิโลเมตร ไม่ไกลจากชุมชนนัก เป็นวัดที่พระสงฆ์จะเน้นการปฏิบัติทางด้านวิปัสสนาธุระ หรือ มุ่งเน้นในการปฏิบัติและพัฒนาจิตให้สงบ รู้แจ้ง นำจิตไปสู่พระนิพพาน

รูปแบบสถาปัตยกรรมและลักษณะอาคาร รวมไปถึงที่ตั้ง และสิ่งปลูกสร้างของวัดทั้งสอง ประเภทก็แตกต่างกัน วัดฝ่ายอรัญวาสี จะสร้างอยู่นอกเมืองใกล้บริเวณป่าเขา อย่างไรก็ตามก็ไม่ไกลจาก ชุมชนมากนัก มีอาคารหรือองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไม่มาก ให้ความสำคัญกับกุฏิ ศาลาอเนกประ สงฆ์ มากกว่าอาคารสำคัญหลัก ประเภทวิหารหรือเจดีย์ อย่างไรก็ตาม หากจะมีการสร้าง อาคารเหล่านี้ มักมีแนวคิดเกี่ยวเนื่องกับการปฏิบัติ เช่น วัดอุโมงค์เถรจันทร์ วัดป่าแดง วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น วัดเหล่านี้มีคตินิยมคล้ายกันกับ วัดในเขตอรัญวาสี ในสมัยสุโขทัยซึ่งมีคติในการสร้างวิหารพระสี่ อริยาบถ สอดคล้องกับแนวคิดในการปฏิบัติของพระสงฆ์สายวิปัสสนากรรมฐาน บางครั้งเราเรียกวัด ประเภทนี้ว่า “วัดสายป่า”

สำหรับวัดฝ่ายคามวาสี เป็นวัดที่สร้างในเมืองหรือที่อยู่ร่วมกับชุมชน กิจกรรมหลักของ พระสงฆ์สายนี้ จะเน้นการปฏิบัติด้านพิธีกรรมทางศาสนา พระสงฆ์จะใกล้ชิดกับชุมชน ทำหน้าที่หลักใน การถ่ายทอดสรรพวิชา ด้านธรรมะ รวมถึงศาสตร์ความรู้ต่างๆ แก่ประชาชน พระสงฆ์ในกลุ่มนี้จึงมีความรู้ แรกฉานทั้งทางด้านภาษาและปรัชญาศาสนา ในประวัติศาสตร์ ปรากฏชื่อของพระสงฆ์ที่มีความรู้สูง ด้าน ภาษาจำนวนมาก อาทิ พระโพธิ์รังสีเถระ ผู้แต่ง ตำนานจามเทวีวงศ์ พระสิริมังคลาจารย์ ผู้แต่ง จักรกภาพ ธิปนี หรือพระรัตนปัญญาเถระ ผู้รจนาหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น การปฏิบัติของพระสงฆ์สายนี้จะ ใช้แนวทางในการปล่อยวางควบคู่กับการศึกษา

ในวัฒนธรรมล้านนา วัด มีกลไกการบริหารจัดการ ที่น่าสนใจ ประการหนึ่ง ได้แก่ ระบบหัว หมดอุโบสถ หรือบางที่เรียกว่าหัวหมดวัด หมายถึงเครือข่ายของวัดที่มีการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในส่วน ของพระสงฆ์และฆราวาส การรวมกลุ่มกันของหัวหมดวัดแต่ละวัด จะคำนึงถึงวัดที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกัน วัด เหล่านี้จะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อใช้อุโบสถในการทำสังฆกรรมบวรร่วมกัน เป็นความสำคัญอันดับแรก ด้วย เหตุผลนี้ในวัฒนธรรมล้านนาจึงไม่นิยมสร้างโบสถ์ในทุกๆวัด นอกจากนั้น หัวหมดวัดแต่ละวัด มักจะมี

^{๙๘} สัมภาษณ์ พระเทพสิงหพรจารย์, เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, ๗ เมษายน ๒๕๖๑.

การรวมกลุ่มกัน เพื่อทำกิจกรรม รวมถึงวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน แสดงถึงการเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชน ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันของเครือข่าย ก่อเกิดความสัมพันธ์สามัคคีกันในสังคม หัวหมวดอุโบสถ แต่ละหมวดมักจะประกอบไปด้วยวัดต่างๆ จำนวนตั้งแต่ ๘ ถึง ๑๐ วัดขึ้นไปจนถึง ๓๐ วัดในบางหมวด ตัวอย่างเช่น หัวหมวดอุโบสถ วัดพระสิงห์ ประกอบไปด้วยวัดที่อยู่ใกล้เคียง จำนวน ๑๕ วัด เช่น วัดพระสิงห์ วัดปราสาท วัดทุ่งยู วัดชัยพระเกียรติ วัดพันเตา วัดเจดีย์หลวง วัดดวงดี ฯลฯ เป็นต้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง^{๙๙} ได้ให้ทัศนะนัยของวัดและงานพุทธศิลป์ไว้ว่า “ในแผ่นดินล้านนา เราพบว่าถ้าเทียบสมัยเด็กๆ กับปัจจุบัน วัดมีพัฒนาการที่เปลี่ยนไป..จากอดีตมากมาย วัดได้มุ่งพัฒนาการไปตามโลก แต่ในความเป็นจริงเราจะพบว่าวัดในล้านนานั้นควรมีเอกลักษณ์ ๓ ประการคือ สง่า สงบ เรียบง่าย สง่า ก็คือวัด เวลาเราเข้าไปจะกลายเป็นคนตัวเล็ก เวลาเข้าไปวิหารจะต้องโน้มหรือก้มตัวลงไปเพื่อที่จะเคารพองค์พระประธาน สงบ คือ วัดที่ค่อนข้างเงียบ ๆ มีความรู้สึกเราอบอุ่นใจเราไปถึงแล้วเรามีความสุข เรียบง่าย นี่สำคัญที่สุด คือ ไม่มีสิ่งปลูกสร้างอะไรที่เกินความจำเป็น แต่ว่าในปัจจุบันนี้ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไป อันนี้ไม่พูดถึงคนอยู่วัด หมายถึง ศาสนสถานทั้งหลายนี้ดูเหมือนว่าในทัศนะ ไม่มีความสง่า ไม่มีความสงบ ไม่เรียบง่าย (ไม่มีการจัดวางแบบแปลนแผนผัง) เขตพุทธาวาส สังฆาวาส ไม่มีการกำหนด พอไม่เป็นอย่างนั้นความงามที่ที่เราคิดว่ามันสง่า ก็ไม่สง่า วัดก็เลยเป็นที่รวมของปลอม ใครอยากจะได้อะไรก็ใส่เข้าไป ทำให้เกิดความรกมากกว่า จนไม่มีที่สายตามองไปแล้วจะว่าง แล้วจะสง่า ทั้งๆ ที่วัดพื้นที่เท่าเดิมแต่เราสร้างสิ่งปลูกสร้างที่จะอำนวยความสะดวกมากกว่าที่สมาชิกของวัดหรือศรัทธาวัดจะเข้าไปใช้ คนเข้าวัดเดี๋ยวนี้ไม่ได้เข้าไปด้วยความศรัทธา ไม่ได้ปรารถนาที่จะหาความสงบ เรียบง่ายอย่างปรัชญาของความเป็นล้านนา พอเข้าไปถึงวัดกลายเป็นสถานที่ที่แออัด ทำให้ขาดความสง่า ขาดความสงบ และขาดความเรียบง่าย และเดี๋ยวนี้เราต้องเติมความสะดวกเข้าไปด้วย วัดแทนที่จะเป็นศาสนสถานที่ทำให้เราศึกษาพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เข้าใจโดยถือว่าเป็นครูที่พูดไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้เราจะปรับเปลี่ยนไป สิ่งสำคัญที่สุดที่ผมคิดว่าการสร้างศาสนสถานเกินความจำเป็น การสะท้อนศิลปะของทั้งผู้สร้างและผู้ให้สร้างชัดเจนที่สุด เราพบว่าคนไม่เข้าวัดแต่เราก็สร้างอาคารที่กว้างใหญ่ไพศาล ทั้ง ๆ ที่ปีหนึ่งๆอาจจะได้ใช้ไม่กี่ครั้ง ซึ่งอันนี้ก็แปลกใจมาก วัดที่บอกว่าของปลอมทั้งหลายนี้เพราะอะไรที่มันปลอมๆก็เติมเข้าไป เรามีน้ำตกปลอม เรามีบ่อเลี้ยงปลาปลอม ซึ่งมันอาจจะไม่เหมาะสมกับโครงสร้างหรือว่าแปลนของความเป็นวัด ดังนั้น เราจะหาวัดที่สง่า สงบ และก็เรียบง่าย โดยเฉพาะวงเล็บใหญ่ สะอาดด้วยในสังคมเมืองค่อนข้างที่จะหาได้ยาก ถ้าเราจะหาวัดที่งดงาม สงบจริงๆ กับต้องไปตามหาบางแห่งที่อยู่ในชนบท และต้องเป็นชนบทจริงๆ สิ่งที่คุณโบราณเขาสร้างไว้ ซึ่งค่อนข้างจะลงตัว อันนี้สำคัญมาก อยากเห็นวัดที่มีศาสนสถานทีพอเพียงแก่สังฆะหรือแก่การปฏิบัติธรรมในชุมชน ดูแลให้สะอาดก่อน วัดก็จะดูเป็นวัดขึ้น และสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ วัดคือการแสวงหาความงามงามของจิตวิญญาณพระธรรมคำสอน และวัดที่จะเกิดขึ้นในอนาคตควรจะเป็นครูที่พูดไม่ได้ หมายความว่าภาพที่ปรากฏนั้นก็

^{๙๙} สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

คือครูสำหรับคนที่เข้าไปเยี่ยมเยียนวัด แต่นั่นเองความเป็นล้านนาก็จะขึ้น ตามปรัชญาเดิมก็จะเกิดขึ้นที่ว่า สง่า สงบ และก็เรียบง่าย”

๔.๓.๓ เมืองและภูมิทัศน์วัฒนธรรมล้านนา

ด้านภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จากคำกล่าวที่ว่า “พื้นที่ประวัติศาสตร์ และสิ่งแวดล้อม เกิดจากการหล่อหลอมองค์ประกอบหลายอย่าง ซึ่งรวมถึงกิจกรรมของมนุษย์ที่มีความสำคัญเท่ากับตัวอาคาร รวมทั้งองค์ประกอบทางที่ว่าง และสิ่งแวดล้อมโดยรอบ สิ่งเหล่านี้มีความสำคัญในการสัมพันธ์กับองค์ประกอบทั้งหมด ซึ่งไม่ควรจะละเลย พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ทั้งหมด ไม่ควรพิจารณาเพียงความสัมพันธ์กับงานสถาปัตยกรรม ควรจะรวมเอาคุณค่าของมนุษย์ที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจด้วย”

Cultural Heritage Division of UNESCO ในเดือนเมษายนปี ค.ศ.๑๙๘๓ ได้กำหนดลักษณะของ Cultural Landscapeที่สามารถรับการเสนอชื่อเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ดังนี้

๑. เป็นการออกแบบภูมิทัศน์ (Landscape Design) ที่สร้างขึ้นโดยความตั้งใจของมนุษย์ เช่น สวน (Park land)

๒. เป็นภูมิทัศน์ (Landscape) ที่เป็นผลมาจากสังคม, เศรษฐกิจ, และความเลื่อมใสในศาสนา รวมถึงซากสัตว์โบราณ (Fossil Landscape)

๓. เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural Landscape) จากความเลื่อมใสในศาสนา, ศิลปะ, หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติเป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ (Historical Integrity) ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

ล้านนาในมิติของที่ตั้งภูมิศาสตร์หมายถึงชุมชนที่กระจายตัวอยู่บนพื้นที่ราบระหว่างภูเขา ชัยภูมิและที่ตั้งของเมืองส่วนใหญ่อยู่บริเวณแอ่งที่ราบลุ่ม ล้อมรอบด้วยภูเขาและมีแม่น้ำสายหลักเป็นแหล่งน้ำหล่อเลี้ยงผู้คนเกี่ยวพันไปถึงเรื่องของอุดมสมบูรณ์ ความมั่นคงและความผาสุกของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนภูมิปัญญาล้านนาในการเลือกชัยภูมิที่ดีในการสร้างเมือง ซึ่งชาวล้านได้มีภูมิรู้ร่วมกันและได้สืบสานแนวคิดนี้มาใช้ไม่ว่าจะเป็นเมืองเชียงราย เมืองพะเยา หรือเมืองเชียงใหม่

แนวคิดในการเลือกที่ตั้งดังกล่าวเชื่อว่า ส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดในการเลือกที่ตั้งเป็นมงคลตามคัมภีร์โบราณในศาสนาพราหมณ์ของอินเดีย ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวน่าจะมาจาก ฤาษี ซึ่งถือว่าเป็นผู้ที่ที่น่านจะมีความรู้สูงที่สุดในอดีต ดังปรากฏในหลักฐานจากตำนานต่างๆ กล่าวถึงเรื่องดังกล่าว เช่น ฤาษีวาสุเทพ ผู้สร้างเมืองหริภุญไชย สุพรหมฤาษีผู้สร้างเมืองลำปาง เป็นต้น ภายหลังแนวคิดดังกล่าวคงผสมผสานกับแนวคิดอื่นๆ เช่น แนวคิดเรื่องทักขิเมือง ปรากฏในคัมภีร์หาทักขา แนวคิดเรื่องคติจักรวาลซึ่งผ่านเขมรและสุโขทัย รวมไปถึงศาสตร์ฮวงจุ้ยของจีน เป็นต้น

ประเพณีเข้าอินทขิลและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ การปลูกไม้ หมายถึง เมือง การสร้าง แจ่งเมือง ประตุมืองที่ยังคงหลงเหลือหลักฐานในปัจจุบัน ถือว่าเป็นตัวแทนสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่ง แสดงให้เห็น

แนวคิดและโลกทัศน์ของล้านนาในการให้ความสำคัญถึงเรื่องของเมืองที่มีชีวิต และสภาพแวดล้อมของเมืองซึ่งล้วนเกี่ยวพันไปถึงเรื่องวิถีชีวิต และความสมบูรณ์ของเมืองตลอดจนถึงผู้คนที่ย้ายอยู่ในเมืองเป็นการอุปมาเรื่อง สุขภาพกายที่ดีของมนุษย์กับความผาสุกและเจริญงอกงามของเมืองในมิติเดียวกัน ซึ่งสามารถเชื่อมไปถึงความสมดุลหรือดุลยภาพระหว่างคน ธรรมชาติ และเมือง

องค์ประกอบของเมืองในอดีต จะมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนล้อมรอบด้วย เรือนของชาวบ้าน สถาปัตยกรรมที่เป็นที่หมายตาของเมือง มีความสูงกว่าอาคารอื่นๆ ซึ่งล้อมรอบพื้นที่สีเขียวและที่ราบมีไม้หมายเมือง เช่น ต้นยางนา หรือ ต้นไทร บริเวณแจ้งเมือง หรือ ประตูเมือง นอกจากนั้นเมืองใหญ่ๆ มีวัดที่สำคัญตั้งอยู่บนพื้นที่สูงเพื่อเป็นที่หมายตาของเมือง เป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนและอาจเกี่ยวพันไปถึงเรื่องความมั่นคงของเมือง

ในส่วนหน้าวัดมักมีช่วงวัดไว้ด้านหน้า มีการปลูกต้นไม้ใหญ่เพื่อใช้เป็นร่มเงา ต้นไม้ใหญ่มักเป็นต้นโพธิ์หรือไทร ซึ่งเกี่ยวกับพุทธศาสนา นอกจากนั้นอาจมีต้นยาง ต้นลาน เพื่อประโยชน์ใช้สอยด้านอื่นๆ เป็นต้น นอกจากนั้นบริเวณด้านหน้าวัดมักมีบ่อน้ำเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงคนเดินทางที่แวะพักได้ใช้ประโยชน์

๔.๓.๔ การวางผังวัดในวัฒนธรรมล้านนา

ในแง่ของการจัดการพื้นที่ภายในวัด วัดในล้านนาอาจแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม ได้แก่ วัดหลวงและวัดราษฎร์ วัดหลวง คือ วัดสำคัญของเมือง มักสร้างและอุปถัมภ์โดยกษัตริย์หรือเจ้านายชั้นสูง ส่วนวัดราษฎร์คือวัดที่สร้างโดยชาวบ้านเป็นวัดศูนย์กลางของชุมชน วัดหลวงส่วนใหญ่สร้างโดยช่างฝีมือชั้นครู บางครั้งเรียกว่าช่างหลวง อาคาร และสิ่งก่อสร้าง จะถูกออกแบบและก่อสร้างด้วยความประณีต มีการประดับตกแต่งอย่างวิจิตร มีการสืบทอดแบบแผนที่เคร่งครัด ตามสกุลช่าง แตกต่างจากวัดราษฎร์ ซึ่งมักสร้างด้วยช่างพื้นบ้าน ตามความนิยมของแต่ละชุมชน งานสถาปัตยกรรมในกลุ่มนี้ มีความงามที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละพื้นที่ สำหรับการแบ่งพื้นที่ใช้งาน วัดทั้งสองกลุ่ม มักมีพื้นที่ใช้งานออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ โดยที่ วัดราษฎร์อาจมีความเข้มงวดในการกำหนดความชัดเจนในขอบเขต ของการใช้พื้นที่น้อยกว่าวัดหลวง

เขตพุทธาวาส หมายถึง ขอบเขตที่ประทับของพระพุทธเจ้า (พุทธะ+าวาส) ได้แก่ พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับสัญลักษณ์แห่งองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบไปด้วย อาคารประเภท สถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ศาลาบาตร เป็นต้น พื้นที่ดังกล่าวมักใช้ทำกิจกรรมทางศาสนา และเป็นพื้นที่ที่เสมือนหนึ่งพระพุทธเจ้าเป็นองค์ประธานเพื่อรับรู้ถึงกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในวัด

เขตสังฆาวาส เป็นพื้นที่ของพระสงฆ์ เป็นที่ตั้งกุฏิ หอฉัน หอกลอง เป็นต้น เขตสังฆาวาสจะแยกออกจากพื้นที่ประกอบพิธีกรรม ในเขตพุทธาวาสอย่างสิ้นเชิง ในวัดหลวงที่มีความสำคัญ โดยจะมีการสร้างกำแพงและประตูเชื่อมถึงกัน กุฏิหรือที่พำนักของสงฆ์ นิยมสร้างอย่างง่าย พอเหมาะกับการปฏิบัติ

สำหรับเขตรณีสงฆ์ เป็นพื้นที่สาธารณะของวัด ไม่มีสิ่งปลูกสร้าง แต่มักใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมอื่นๆ เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น เป็นช่วงหรือลานวัด ใช้ทำกิจกรรมในพิธีกรรม ตามแบบแผนประเพณีต่างๆ ของชุมชน เป็นพื้นที่ว่าง อนุเคราะห์สงฆ์ ในการทำกิจกรรมในงานบุญ เป็นตลาด เป็นที่เผาศพ หรือป่าช้า รวมถึงที่พำนักของนักเดินทาง เป็นต้น

อาจารย์อดุลย์ เจริญญะ กรรมการสถาปนิกลำนนา^{๑๐๐} กล่าวไว้น่าสนใจว่า “มีข้อพึงระวังก็คือหลายวัด สร้างใหญ่โต เกินจำนวนผู้ใช้ การสร้างเรียนแบบกัน จนลืมนึกถึงที่ตั้งวัดของตน ไม่พิจารณาถึงภูมิประเทศ บรรยากาศ สิ่งแวดล้อมวัดที่เราเห็นว่าสวยงามอีกทีหนึ่ง พอมาตั้งอีกทีหนึ่งอาจไม่งาม ไม่เหมาะสมก็ได้การสร้างวัด ต้องคำนึงพื้นที่ความต้องการพฤติกรรมของผู้ใช้บวกกับงานสถาปัตยกรรมพื้นที่นั้น จะทำให้สอดคล้องประสานกันได้อย่างลงตัว”

๔.๓.๕ คติจักรวาลกับการวางผังวัดในวัฒนธรรมลำนนา

วัดหลวงมักมีการออกแบบผังที่ยึดระเบียบแบบแผนที่เคร่งครัด โดยเชื่อว่าคติจักรวาล ถือเป็นแนวคิดหลักที่ถูกถ่ายทอดลงไปในารออกแบบวางผังของวัดสำคัญๆ ทว่าอาณาจักรลำนนา แนวคิดนี้สันนิษฐานว่าลำนนาได้รับอิทธิพลมาจาก คติจักรวาลของอินเดียและเขมร โดยผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัย เป็นเบื้องต้น และมีความเข้มข้น มากขึ้น ในช่วงรุ่งเรืองของอาณาจักรลำนนา

สำหรับ คติจักรวาลนั้น ในศาสนาฮินดู มีความเชื่อว่าโลกมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลที่มีศูนย์กลาง โลกมนุษย์จะหมุนเคลื่อนที่ไป รอบแกนจักรวาลนั้น ซึ่ง ณ บริเวณศูนย์กลางของจักรวาลดังกล่าว เป็นที่ตั้งของเขาวงกตสุเมรุ ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพสูงสุดล้อมรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ ๗ ชั้น สลับด้วยทะเลสี่พันนคร ถัดจากทะเลสี่พันนครมีกำแพงจักรวาลล้อมรอบอีกชั้นหนึ่งทั้งสี่ด้าน

แนวคิดเรื่องจักรวาล เป้าการอธิบายเรื่องความสมดุลระหว่างจักรวาลใหญ่และจุลจักรวาล ซึ่งหมายถึง โลกมนุษย์ (Earth) กับจักรวาล (Cosmos) โดยเชื่อว่าหากทำให้ทั้งจักรวาลใหญ่และจุลจักรวาลนี้มีความสมดุลต่อกัน ก็จะเกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้นในโลกมนุษย์ ผู้คนจะมีความเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นคติจักรวาลจึงเป็นตัวแปรสำคัญในการกำหนดแนวคิด และปรัชญาในการออกแบบงานสถาปัตยกรรม ในศาสนา พราหมณ์ ฮินดู และถ่ายทอดมาจนถึง วัดในพุทธศาสนา การออกแบบอาคาร รวมถึงการวางผังเมือง การวางผังวัด โดยใช้รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส จึงหมายถึงความสมดุล ระหว่างโลกและสรรพสิ่ง ศาสนสถานของเขมรจึงนิยมสร้างผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพื่อก่อให้เกิดความสมดุลกันทั้งสองข้าง ตามแนวคิดข้างต้น

วัดสำคัญในวัฒนธรรมลำนนา เช่น วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุหริภุญไชย วัดพระธาตุแช่แห้ง มีระเบียบในการวางผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมเป็นการออกแบบผัง โดยคำนึงถึงแนวคิดเรื่องคติจักรวาลตามปรัชญาและวิถีคิดซึ่งเชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจาก เขมรข้างต้น โดยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่างๆ แสดงให้เห็นว่ามีการออกแบบโดยคำนึงถึง คติความเชื่อดังกล่าว เช่น มีกำแพง

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ อาจารย์อดุลย์ เจริญญะ, กรรมการสถาปนิกลำนนา, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ล้อมรอบเขตพุทธาวาสเป็นตัวแทนของ กำแพงจักรวาล มีพื้นทราย เป็นตัวแทนของ ทะเลสีทันดร มีเจดีย์ เป็นตัวแทนของเขาวพระสุเมรุ รวมถึง อาคาร ต่างๆ เทียบเคียงได้กับทวีปต่างๆ เป็นต้น

นอกเหนือจากองค์ประกอบที่แสดงออกมาให้รูปแบบการวางผังข้างต้นแล้ว คติจักรวาล ยังปรากฏในการออกแบบองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ อีกด้วย เช่น ชุมโฆแทนป่าหิมพานต์ สัตตภัณฑ์ และปราสาทเพ็ญแทนเขาสัตตภัณฑ์ เป็นต้น ซึ่งองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดังกล่าวนี้ เป็นการแสดงความหมายของจุลจักรวาลไปด้วยในเวลาเดียวกัน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ช่างโบราณหยิบยกเอาแนวคิดในเรื่องคติจักรวาลมาจำลองและถ่ายทอดเป็นงานออกแบบอุดมคติและความหมายเชิงซ้อน เรียกว่า การออกแบบจักรวาลซ้อนจักรวาล เพื่อให้เกิดความสมดุล และความอุดมสมบูรณ์นั่นเอง

นอกเหนือจากคติความเชื่อเรื่องจักรวาลแล้ว ในวัฒนธรรมล้านนายังพบว่า มีการผนวกเอาเรื่องเทวราชา และสมมติเทพ ซึ่งสันนิษฐานว่ารับมาจากอาณาจักรเขมร โดยผ่าน สุโขทัยและอยุธยา เขมรได้สอดแทรกความเชื่อในเรื่องการออกแบบงานสถาปัตยกรรมด้วย โดยกษัตริย์ ถือว่าเป็นมहाปิตร ผู้มีศัพิตราชธรรม เป็นธรรมราชา ที่มีความชอบธรรมในเรื่องการปกครอง แนวคิดดังกล่าวเชื่อว่า ได้รับอิทธิพลมาจากคติเทวราชาของเขมรเช่นเดียวกัน ซึ่งเชื่อว่ากษัตริย์เปรียบเสมือนอวตารหนึ่งของเทพสูงสุด เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต วิญญาณของพระองค์ก็จะไปรวมกับเทพสูงสุดนั้นๆ ดังนั้น งานสถาปัตยกรรมจึงมักจะสร้างเพื่อถวายให้เป็นที่อยู่ของเทพสูงสุดองค์ใดองค์หนึ่งตามความเชื่อและแทนพระองค์เป็นอวตารหนึ่งของเทพเจ้า เช่น พระศิวะ พระนารายณ์ เป็นต้น ซึ่งวิธีการนี้เป็นกระบวนการในการจัดระเบียบสังคม และสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้ถูกถ่ายทอดต่อมาในสมัยพระพุทธเจ้า และเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองด้วยอาณาจักรด้วย

แนวคิดนี้เชื่อว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต กษัตริย์เป็นทั้งมหาราชและธรรมราชาในเวลาเดียวกัน ดังจะเห็นได้ใน สมัยพระยาดีโลกราช พระองค์ทรงทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเจติยหลวงที่มีขนาดใหญ่เป็นตัวแทนของเขาวพระสุเมรุ ศูนย์กลางของเมืองเชียงใหม่ ตามความเชื่อเรื่องจักรวาล ทรงสถาปนาชื่อของพระองค์ว่า ดีโลกราช หมายถึง มหาราชผู้เป็นใหญ่ทั้งสามโลก คือ โลกมนุษย์ สวรรค์ นรก เช่นเดียวกัน พระบรมไตรโลกนาถของอยุธยา

๔.๓.๖ คติจักรวาลล้านนาและแนวคิดเรื่องไตรภูมิ

ความเชื่อจักรวาลและไตรภูมิในวัฒนธรรมล้านนานั้น มีการกล่าวถึงในหนังสือเรื่องจักรวาลทิปนิรจนาโดยพระสิริมังคลาจารย์ ซึ่งได้อธิบายเนื้อหาในลักษณะของการจำลองมณฑลจักรวาลลงมาไว้บนพื้นโลกเช่นเดียวกันกับของเขมร อย่างไรก็ตามการอธิบายนั้น ได้นำเสนอเรื่องราวของ จักรวาลแบบล้านนานั้นซึ่งได้ผนวกเอาคติความเชื่อเรื่องไตรภูมิ และเรื่องของพระพุทธภูมิเอาไว้ด้วยกัน แนวคิดดังกล่าวมีผลต่อการออกแบบสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก ปรากฏทั้งแนวคิดในการวางผัง รูปทรงเจดีย์ รวมถึงองค์ประกอบและลักษณะทางด้านสุนทรียภาพบางประการของอาคารต่างๆ ในเขตพุทธาวาส ซึ่งอุปมาได้กับพุทธภูมิ ภูมิของพระพุทธเจ้าผู้ที่ตรัสรู้ นิพพานแล้ว ซึ่งเป็นเสมือนแก่นแท้ของพระพุทธศาสนานั้นเอง

ในส่วนของเจดีย์ การออกแบบเจดีย์ทรงกลม ในรูปแบบที่มียอดแหลมเพรียว อุปมาได้กับการจำลอง เรื่องไตรภูมิ อันได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ ตามแนวคิดดังกล่าวนั่นเอง

๑) ลักษณะการออกแบบผังและการหันทิศทาง

ผังวัดในวัฒนธรรมล้านนา จะให้ความสำคัญกับการวางแผนผังอาคารในเขตพุทธาวาสเป็นหลักในเอกสารตำนานต่างๆ อาคารเสนาสนะต่างๆ ที่มีกล่าวถึงเมื่อมีการสร้างวัด จะหมายถึงการสร้างเจดีย์และวิหาร เพราะทั้ง ๒ สิ่งถือเป็นเสมือนตัวแทนแห่งการระลึกถึงพระพุทธองค์ พระเจดีย์ถือเป็นเสมือนสิ่งแทนพระองค์ของพระพุทธเจ้า ส่วนวิหารเป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปมานั่งประทับเป็นประธาน เมื่อมีการประชุมสงฆ์ในกิจพิธีต่างๆ และเป็นสถานที่ชุมนุมของพุทธบริษัท การเน้นย้ำความสำคัญของพุทธสถานทั้งสอง จึงถูกกำหนดให้ตั้งอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลางของผังวัดในลักษณะที่สัมพันธ์กันในแนวแกนตะวันตก ตะวันออก โดยวิหารจะตั้งอยู่ทางด้านหน้าของพระเจดีย์ซึ่งเป็นอาคารประธาน ซึ่งลักษณะการวางแผนผังเช่นนี้เป็นแบบแผนที่นิยมในล้านนาจนมาถึงปัจจุบัน แต่ถ้าเป็นวัดที่มีขนาดเล็ก ไม่มีพุทธทรัพย์มากพอ ไม่ก่อสร้างพระเจดีย์วิหารก็จะเป็นอาคารประธานของผังวัดนั้นโดยตรง

การหันทิศของแผนผังวัด และวิหาร นิยมหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เนื่องจากความเชื่อที่ว่าเป็นทิศแห่งการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ของพระพุทธองค์ เมื่อพุทธศาสนิกชนเข้าไปถวายสักการะพระประธานในวิหาร ก็จะได้สักการะ ทั้งองค์เจดีย์และทิศที่พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรินิพพาน ไปพร้อมกัน แต่อย่างไรพบว่าบางวัดหันด้านหน้าวิหารไปในทิศทางอื่น สัมพันธ์กับแม่น้ำ หรือทางเดิน ซึ่งเชื่อกันว่าจะเป็นเหตุผลเรื่องการสัญจร

วัดจะใช้สถานที่ในเขตพุทธาวาสเป็นที่จัดกิจกรรมทางพุทธศาสนา ได้แก่ พระเจดีย์ พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์หอรระฆัง ศาลา ซึ่งสถานที่เหล่านี้เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ละสถานที่จะเป็นสถานที่ประกอบพิธีหรือการใช้ประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) พระเจดีย์ เป็น อาคารที่สร้างเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด ประชาชนนิยมเวียนเทียนรอบพระเจดีย์ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๒) พระอุโบสถ เป็น อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม

๓) พระวิหาร เป็น อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส

๔) พระเจดีย์ เป็นอาคารที่ใช้บรรจุอัฐิเมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมีประชาชนจะเข้ามาเวียนเทียนรอบพระเจดีย์พระอุโบสถ พระวิหาร หรือพระพุทธรูปเพื่อระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัยในวันสำคัญ

๕) หอรระฆัง เป็นหอที่แขวนระฆัง ใช้ตีบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์ลงทำวัตรและประกอบกิจทางศาสนา

๖) ศาลา หรือ ศาลาราย ประชาชนชาวเชียงใหม่ นิยมใช้นั่งสำหรับงานประเพณีต่างๆ และประเพณีทางศาสนาต่างๆ เช่น งานบวช งานปอยหลวง ปอยน้อย สลากภัต ใส่ขันข้าวตอกดอกไม้ เป็นต้น

สำหรับพระอุโบสถและพระวิหารมักใช้ประกอบคู่กันกับพระเจดีย์เสมอ หรืออาจใช้ประกอบร่วมกันทั้ง ๓ ประเภท คือ พระอุโบสถ พระเจดีย์ และพระวิหาร ทั้งนี้เนื่องเพราะอาคารทั้ง ๓ ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพระอุโบสถหรือพระวิหาร จึงมีแนวทางด้านหน้าของพระเจดีย์เสมอ เพื่อว่าเวลาประกอบพิธีกรรม ประชาชนจึงเชื่อว่า ณ ที่นั้นจะได้หันหน้าไปยังพระพุทธรูป

สรุปได้ว่า วัดมีสถานที่ในการกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสถานที่ที่ประชาชนและพระสงฆ์ เข้ามาประกอบศาสนกิจร่วมกัน แต่จะใช้สถานที่ที่แตกต่างกันในเรื่องของกิจกรรมนั้นๆ สำหรับรูปแบบลักษณะของอาคารจะเน้นความสวยงามเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป ศาลาการเปรียญจะเป็นศาลาที่ใช้มีการใช้สอยมาก มีกิจกรรมตลอดเวลาวัดจึงมีการออกแบบที่เน้นความใหญ่โตเพื่อบริการประชาชนให้นั่งอย่างทั่วถึง

วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย พระธาตุเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่สร้างความเท่าเทียมกันของชนชั้นในสังคม จากความแตกต่างทางชาติพันธุ์เมื่อร่วมในกันบำเพ็ญบุญบารมีเพื่ออุทิศถวายแก่พระธาตุได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้จากกรณีที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนาเป็นระยะเวลานานถึง ๒๑๖ ปี (พ.ศ. ๒๑๐๑ - ๒๓๑๗) ยังมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและพระธาตุในล้านนา เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกวัดเชียงมั่นกล่าวถึงพระเจ้าบุเรงนองก่อเจดีย์ วิหาร อุโบสถ และเสนาสนะ^{๑๐๑} และช่วงพม่าเข้ามาทำการสัมปทานป่าไม้ในล้านนาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ให้มีลักษณะเป็นศิลปะพม่า เช่น เจดีย์ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม มีการบูรณะให้มีรูปแบบซุ้มพระและพระพุทธรูปตามอย่างศิลปะพม่า ซึ่งยังคงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

เมื่อมีการสร้างวัดมากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนาและยังสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของล้านนาในยุคเรืองอำนาจนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อแคว้นล้านนาเคยเป็นที่กระทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๘ ของโลกที่วัดมหาโพธารามหรือวัดเจ็ดยอด ปัจจุบันจึงปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างอันเนื่องในพุทธศาสนามากมายทั้งที่เป็น พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอดเป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน^{๑๐๒}

เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ล้านนา กลุ่มบ้านเมืองกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กันทั้งในทางการเมือง เชื้อชาติ ศาสนา ประเพณีและศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครองและกลุ่มบ้านเมืองเหล่านี้จะอยู่กระจัดกระจายตามที่ราบลุ่มแม่น้ำสายต่างๆ จึงเกิดเป็นลักษณะแคว้นเล็กๆ แต่ละแคว้นเป็นอิสระต่อกันแต่ส่วนมากจะมีความสัมพันธ์กันลักษณะเครือญาติและทางการค้า จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงหลักฐานความเป็นมาของโบราณสถาน โบราณวัตถุที่เกิดขึ้นในแคว้นต่างๆ ในล้านนาในขณะนั้น

^{๑๐๑} สรัสวดี อ๋องสกุล, ๒๕๕๕, หน้า ๒๙๐.

^{๑๐๒} สุรพล คำวิสุทธิกุล, ประวัติบ้านเมืองล้านนาและโบราณสถานที่สำคัญของล้านนา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการส่งเสริมหนังสือตามแนวพระราชดำริ, ๒๕๒๘), หน้า ๙๗ - ๙๘.

๔.๓.๗ พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

งานพุทธสถาปัตยกรรมของล้านนา เป็นงานที่ผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อและตำนานท้องถิ่น^{๑๐๓} โดยมีมีแนวทางการทำที่สืบทอดกันมาหรือมีความผูกพันกับคำสั่งสอนในพุทธศาสนาเป็นหลัก สิ่งสำคัญของสถาปัตยกรรมคือ “องค์ประกอบ” ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่

งานพุทธสถาปัตยกรรมถือได้ว่าเป็น “มรดกทางวัฒนธรรม” ที่สามารถจับต้องได้ สามารถจำแนกได้หลากหลายประเภท ที่ล้วนแล้วแต่มีคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวล้านนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เป็นผลมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา ซึ่งแสดงออกผ่านความหมายขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมต่างๆ ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ได้ถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดาย ทั้งนี้ด้วยการขาดความรู้รวมถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ล้วนแล้วแต่ทำให้มรดกทางวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจนี้ลุดบอบหายไปอย่างน่าเสียดาย

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมล้านนากลุ่มวิหารซึ่งมีองค์ประกอบที่เป็นหลักและนำชื่อองค์ประกอบเหล่านั้นมาใช้ในการเรียกชื่อ องค์ประกอบของอุโบสถ หอไตร เช่นเดียวกัน เพียงแต่รูปแบบอาจแตกต่างกันไปบ้างตามชนิดของสถาปัตยกรรม

การประดับตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมและลายคำ

ภายในวิหารมักมีการตกแต่งด้วยภาพคติสัญลักษณ์ของพระอดีตพุทธเจ้า และลวดลายแห่งความอุดมสมบูรณ์และสติปัญญา อีกทั้งยังพบการนิยมเขียนภาพจิตรกรรมมาตั้งแต่การสร้างวิหารในพุทธศตวรรษที่ ๒๑

การประดับด้วยลายทองตามชื่อคาน โครงสร้างมาต่างใหม่นั้น เชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งของปาฏิหาริย์ หลังจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ดังปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาของล้านนา^{๑๐๔} ที่ว่า

“...อันว่ากองเทพดาทั้งหลายในอากาศแลชั้นฟ้า อันไผ่บ่ตอยบ่คตคิหากวางยังเสียงอันม่วน เพราะคัมภีแล หุ่นกนิณนราทั้งหลายเขาขันคิพ้อน มีเสียงอันม่วนเพราะนักร หมู่เทพดาแลผีเสื้อทั้งหลาย เขาคิขบคิพ้อนบูชาโพธิสัตเจ้าแล ไผ่กาสะลองคิเป้นดอก บานงามแล้วคิตกลงมาบูชาโพธิสัตเจ้าแล พระยาอินทคิเป่าหอยสังข์บูชา บ่เท่าแต่เท่านั้น อันฮัสสจันทั้งหลาย เปนอันต่างๆคิเกิดมามากนักร เปนต้นว่า หมู่ไม้ทั้งหลายอันควรเป้นดอกคิออกดอกบานงาม มีในหมิ่นโลกจักรวาลนี้ ต้นไม้อันเป้นลูกคิเป้นลูกชู่แห่งแล ดอกบัวทั้งหลายอันมีในไม้ชื้อสาขापทุมมา ดอกบัวอันเกิดมีในกิ่งไม้ทั้งหลายแลยอดอันชื้อว่ามูลปทุมมา ดอกบัวอันเกิดในเครือเขาชื้อว่าวัลลียปทุมมา ดอกบัวอันเกิดในเก้าไม้ชื้อว่ามูลปทุมมา ดอกบัวอันงามห้อยย้อยอยู่ในอากาศชื้ออากาศปทุมมา ดอกบัวอันม้างแผ่นดินชื้อว่า เสลปทุมมแล ดอกบัวอันมีกลีบได้ ๗ ชั้น ๘

^{๑๐๓} วรัญญจก์ บุญยสุรัตน์, **พุทธสถาปัตยกรรมล้านนา: องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหัวหน้าภาควิชาศิลปะไทย, คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

^{๑๐๔} พบหลักฐานการจารในล้านนา ก่อนฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส

ชั้น ร้อยชั้นเป็นต้นมีก้านอันยาวแล้วชื่อว่ามัสสพทุมาแล เปนอันดาสะเต็มไปด้วยดอกบัวมีวิณะ ๕ จำพวกแล แม่นว่าดอกนิลอุบลทั้งหลายก็มีมากนักละ ป่าไม้อันมีในหิมวันตาเป็นอันบานงาม มีวิณะต่างๆ สรรเสริญโทษทั้งหลายก็ดาสะเต็มไปด้วยดอกกุหลาบ^{๑๐๕}”

จะเห็นได้ว่าวิหารล้านนานั้นมีองค์ประกอบ ๒ ส่วนใหญ่ คือ

๑. องค์ประกอบทางโครงสร้างสถาปัตยกรรม ได้แก่ เสา คาน ผนัง ฯลฯ มีหน้าที่ทางโครงสร้างอาคารในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่รองรับการประดับตกแต่ง ไม่ว่าจะเป็นแกะสลัก งานลงรักปิดทอง หรือจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งช่างได้ออกแบบอย่างแยบยลทั้งลักษณะวิหาร แผนผัง มุมมองต่างๆ ที่ผสมผสานกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม

๒. องค์ประกอบทางศิลปกรรม เช่น ช่อฟ้า ป้านลม หน้าแหบ นาคทนต์ ทำหน้าที่เสริมโครงสร้างและเพิ่มความหมายสัญลักษณ์ในวิหารสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในการสร้างวิหารล้านนาองค์ประกอบทั้งสองนี้ได้รับการออกแบบให้ผสมกลมกลืนจนแทบจะแยกออกจากกันได้ยาก เพื่อเสริมความหมายของวิหารให้แสดงถึงการเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งพุทธองค์ การเป็นทิพย์และการเป็นสิริมงคลของวิหารล้านนา

การสร้างวิหารพื้นเมืองล้านนานั้น เป็นการออกแบบที่ผสมผสานรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างจากหลายแห่ง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้สึกศรัทธาในศาสนา โดยที่ไม่รู้สึกอึดอัดหรือถูกจำกัดด้วยขนาดของวิหารที่มีขนาดเล็ก สิ่งที่น่าสนใจในการสร้างวิหารคือ “การสร้างความรู้สึก” ให้แก่ศรัทธาผู้เข้ามาทำบุญ ในการศึกษาพบว่า “การสร้างความรู้สึกทางสายตา” โดยเน้นในเรื่องการลื่นไหลของสายตาไปตามมุมเปิดต่างๆ ของโครงสร้างหลังคาและผนังที่เปิดปิดให้เห็นสัจธรรมของโครงสร้าง หรือ การสร้างมุมมองทางสายตาโดยการวางตำแหน่งเสาให้เข้าไปสู่พระประธาน โดยแก้มุมบีบหากเสาวิหารตั้งอยู่ในแนวเดียวกันทั้งหมดเป็นเรื่องที่สละได้แสดงภูมิปัญญาในการออกแบบวิหารออกมาอย่างมาก ทั้งนี้ยังรวมไปถึงลวดลายที่ใช้ประดับตกแต่ง ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างสรรค์ที่นำความเด่นในแต่ละเรื่องมาร้อยเรียงรวมกันเพื่อสร้างความศรัทธา ตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาได้อย่างแยบยล

๔.๓.๘ พัฒนาการสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย

สถาปัตยกรรมที่จะต้องทำความเข้าใจอีกกลุ่มหนึ่ง คือ สถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์ คือ สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยนำสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีมาก่อนนำมาประยุกต์ใหม่ การประยุกต์นั้นเกิดจากความจำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบันด้วยสาเหตุด้านต่างๆ เช่น สภาพสังคม ค่านิยม วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนไปจากอดีตอย่างมากมาย ฐานะทางสังคมที่มีเสรีภาพมากขึ้นไม่ยึดกับฐานานุศักดิ์มีเสรีภาพในการใช้ชีวิต ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีทำให้สามารถมีกำลังซื้อตามพอใจของตนเองได้มากขึ้น เทคโนโลยีวัสดุก่อสร้างใหม่ๆ ทดแทนของเดิมที่ไม่เพียงพอ สิ่งอำนวยความสะดวกสบายของมนุษย์ที่ไม่เคยมีมาก่อนทั้งเครื่องใช้ไฟฟ้า ยานพาหนะ การติดต่อสื่อสารที่ทันสมัยและรวดเร็วทำให้เกิด

^{๑๐๕} บำเพ็ญ ะวิน (ปริวรรต), ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา, (เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมตำราและเอกสารทางวิชาการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๕๗.

การแลกเปลี่ยนถ่ายเทวัฒนธรรมจากอีกซีกโลกได้ง่ายขึ้น ส่งผลทำให้ต้องปรับสถาปัตยกรรมล้านนาที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิมให้เข้ากับความต้องการปัจจุบัน โดยมีสาระสำคัญคือ การคงอยู่ของอัตลักษณ์ของตนเอง และสังคมเริ่มจะพรวนเลือนไป จึงมีความจำเป็นต้องรักษาตัวตนและพื้นที่ทางสังคมของตนให้รับรู้และได้รับการยอมรับในโลกปัจจุบัน ทั้งนี้รูปแบบของสถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์ถูกจัดเข้าในหมวดหมู่งานสถาปัตยกรรมร่วมสมัยไปด้วย เพราะตัวสถาปัตยกรรมจะต้องมีการออกแบบให้เหมาะสมกับสังคมตามช่วงเวลาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นสถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์ที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาของสังคมปัจจุบันมีความหมายเดียวกับสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย โดยมีกรอบช่วงเวลาปัจจุบันหรือย้อนหลังไปไม่เกิน ๕๐ ปีควบคุมอยู่^{๑๐๖}

ในช่วงเวลาหลังจากที่ดินแดนล้านนาถูกผนวกเข้าสู่ประเทศสยามแล้วนั้น ทำให้กระแสของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกและสถาปัตยกรรมไทยแบบภาคกลางเริ่มเข้ามามีบทบาทมากกว่าอดีตที่ผ่านมาประกอบกับการเติบโตของภาคเศรษฐกิจการค้าขาย ผ่านเส้นทางคมนาคมขนส่งทางรถไฟ ทั้ง ๒ ปัจจัยนี้ทำให้เกิดแรงผลักดันให้งานสถาปัตยกรรมในล้านนาเข้าสู่รูปแบบของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture) มากยิ่งขึ้น ทั้งในส่วนงานออกแบบของภาครัฐที่ผสมผสานสถาปัตยกรรมตะวันตกสถาปัตยกรรมไทยแบบภาคกลาง หรือในภาคเอกชนมุ่งตอบการใช้ตามยุคสมัย ประหยัดต้นทุน ทำให้งานสถาปัตยกรรมล้านนาซบเซาลงไป ส่งผลให้พัฒนาการต่อยอดทางสถาปัตยกรรมจึงน้อยลง คงเหลือแต่ระดับชาวบ้านในชนบทที่ใช้รูปแบบเรือนพื้นถิ่นที่ถ่ายทอดกันมา และอาคารทางศาสนาที่ยังคงยึดตามแบบแผนสถาปัตยกรรมประเพณีล้านนา และเป็นภาวการณ์เช่นนี้มากขึ้นเมื่อกระแสของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ถูกยอมรับมากขึ้นไปเรื่อยๆ ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมา รวมไปถึงงานพื้นถิ่นระดับชาวบ้านยิ่งลดน้อยลงไปอีกเนื่องจากถูกที่พักอาศัยแบบบ้านจัดสรรที่เริ่มเติบโตขึ้นมาแทนที่การปลูกสร้างบ้านเรือน

สถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยที่กล่าวถึงส่วนใหญ่จะอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาตั้งแต่ก่อนและยังคงเป็นเมืองศูนย์กลางสำคัญของภาคเหนือในปัจจุบัน ดังนั้นถ้าจะพูดถึงการเปลี่ยนแปลงจากสถาปัตยกรรมจึงมองได้ชัดเจนในพื้นที่แห่งนี้ ซึ่งเมืองเชียงใหม่ก็เป็นไปตามประวัติศาสตร์พัฒนาการของสถาปัตยกรรมในช่วง พ.ศ.๒๕๐๐ เป็นต้นมาสถาปัตยกรรมเมืองเชียงใหม่จะเน้นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งให้บรรยากาศของการเจริญเติบโตเช่นเดียวกับเมืองหลวงของประเทศเพียงแต่ขนาดเล็กพื้นที่กว่า สภาพเช่นนี้ได้ส่งกระทบต่อบริบทพื้นที่วัฒนธรรมล้านนา โดยเฉพาะเขตเมืองเชียงใหม่ ดังนั้น ในปี พ.ศ.๒๕๓๑ เทศบาลได้ออกเทศบัญญัติควบคุมเขตห้ามสร้างในบริเวณภายในพื้นที่เขตคูเมืองเชียงใหม่ให้มีการรักษาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมล้านนา แต่การออกกฎดังกล่าวได้ทำเป็นที่มาของอาคารห้องแถวที่มีการประดับด้วยกาแลเกิดขึ้นมากมาย เพราะเป็นสื่อสารได้ชัดเจนว่านำความเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาเข้ามาประยุกต์กับอาคารรูปแบบตะวันตกแล้ว เป็น

^{๑๐๖} ทวีศักดิ์ เกียรติวิรัตน์, พัฒนาการสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย, อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยที่เกิดขึ้นจากกฎหมาย และรูปแบบดังกล่าวได้แพร่หลายกระจายไปทั่วภาคเหนือ แต่ในมุมมองของสถาปนิกกลับเห็นว่าเป็นการออกแบบที่ไม่ใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย ส่งผลต่อการออกแบบของสถาปนิกที่จะพยายามหลีกเลี่ยงการนำกาแลมาประดับสถาปัตยกรรมอยู่ระยะเวลาหนึ่ง แต่มีการนำกาแลมาใช้ที่สมควรกล่าวถึงคือ ที่ทำการธนาคารแห่งหนึ่งที่สถาปนิกนำโครงร่างเส้นสายของกาแลมาประยุกต์ โดยนำมาซ้อนทับกันสร้างเป็นจุดสนใจด้านหน้าอาคาร ได้อย่างเหมาะสมกับรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (Modern Architecture)

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๕ - ๒๕๔๐ ภาครัฐเริ่มให้ความสนใจกับวัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้น เพราะเริ่มจะมองเห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว และส่งเสริมความเข้มแข็งของท้องถิ่นจึงมีการส่งเสริมให้แต่ละท้องถิ่นไม่ต้องสร้างอาคารที่นำรูปแบบมาตรฐานมาจากหน่วยงานส่วนกลางอีกต่อไป เปิดกว้างให้ใช้วิธีประกวดแบบได้มากขึ้น ทำให้เกิดการสร้างงานสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยในหน่วยงานรัฐ ตัวอย่างเช่น การประกวดแบบธนาคารแห่งประเทศไทย สาขาภาคเหนือ สถาปนิกที่ชนะประกวดแบบเลือกเรือนยั้งข้าวที่เรียกว่า หล่องข้าว มาประยุกต์รูปทรงให้สื่อถึงสถาปัตยกรรมล้านนา แสดงบริบทของพื้นที่ ซึ่งมีทั้งกระแสนิยมรับและไม่ยอมรับการนำ หล่องข้าวมาใช้ในการประยุกต์ แสดงถึงการเปลี่ยนแนวคิดของอาคารที่ทำการภาครัฐที่เดิมเน้นอยู่ ๒ ทางคือ การใช้แบบสำเร็จจากส่วนกลางที่มีความเป็นสถาปัตยกรรมแบบภาคกลางประยุกต์เข้ากับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ หรือเลือกที่จะออกแบบสากลคือเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่อย่างเต็มรูปแบบ กลายมาเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย

แต่อย่างไรก็ตามยังมีสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยอีกกลุ่มที่สร้างขึ้นบนรากฐานและแบบประเพณีอย่างเข้มข้น แต่เลือกที่จะประยุกต์ใช้วัสดุใหม่ ที่สามารถทดแทนของเดิม การจัดวางพื้นที่อาคารใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับทฤษฎีทางตะวันตกมากขึ้น ตัวอย่างเช่น หอค้าในอุทยานราชพลักษ์ ที่ยังคงรักษารูปแบบวิหารล้านนา ด้วยภาษาสถาปัตยกรรมชัดเจนไม่ต้องตีความ แต่ซ่อนโครงสร้างด้วยวิธีก่อสร้างแบบใหม่การยกอาคารลอยสูงในแกนหลักของผังแม่บทแบบตะวันตก จึงเป็นงานสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยทั้งในความหมายของเวลาปัจจุบันและการประยุกต์โดยคงลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมล้านนา ประเพณีได้อย่างครบถ้วน หอค้าในไร่แม่ฟ้าหลวง ได้ใช้วิธีการออกแบบเช่นเดียวกันกับหอค้าที่อุทยานราชพลักษ์รูปลักษณะภายนอกของหอค้าได้แสดงออกถึงความเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาแบบพื้นถิ่นอย่างสมบูรณ์รวมถึงการใช้วัสดุพื้นถิ่นที่เป็นไม้ทั้งอาคาร ภายในกลับใช้เทคโนโลยีโครงสร้างหลังคาช่วงยาวแบบไม่มีเสารับด้านในเพื่อเปิดพื้นที่ภายในให้โล่งใช้ในการจัดแสดงโบราณวัตถุ แนวทางประยุกต์โดยคงรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาเป็นสำคัญดังกล่าวนี้นิยมนำมาใช้กับงานศาสนสถานที่เกิดขึ้นใหม่อีกหลายผลงาน เนื่องจากจะรักษาศรัทธาของคนรุ่นเก่าและสร้างแรงจูงใจแก่คนรุ่นใหม่ควบคู่กันไป บนเทคโนโลยีและวัสดุที่เป็นปัจจุบัน

ในภาคเอกชนนั้นแรงผลักดันของกระแสงานสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยกลับแตกต่างกัน เนื่องจากไม่จำเป็นต้องเน้นถึงเอกลักษณ์ของชาติหรืออำนาจอธิปไตยของรัฐ แต่เกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญร่วมกันคือกระแสของสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (Post Modern Architecture) ที่เข้ามามีอิทธิพล

สถาปนิกเข้าใจหลักการ เป็นยอมรับการออกแบบในแวดวงวิชาชีพสถาปัตยกรรมและสังคมส่วนรวม สถาปนิกจึงพยายามสร้างสรรค์งานสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (Post Modern Architecture) ที่อิงของบริบทประเทศไทยรวมไปถึงดินแดนล้านนาเป็นสำคัญ ดังเช่น ศูนย์การค้ากาตสวนแก้วที่เลือกใช้กระเบื้องดินเผากรุภายนอกอาคาร ศูนย์การค้าโรบินสันแอร์พอร์ตใช้รูปทรงหลังคา และการประดับตกแต่งที่นำองค์ประกอบต่างๆ มาใช้ เช่น ค้ายัน เสาตุง ศูนย์การค้าเซ็นทรัลเฟสติวัล เลือกที่จะใช้สัญลักษณ์โคลอย โครงการบ้านจัดสรรเริ่มมีการนำสถาปัตยกรรมล้านนาประยุกต์เข้ามาใช้บ้างที่ควรกล่าวถึง คือ หมู่บ้านริมใต้สายธารมีการประยุกต์ความเป็นเรือนพื้นถิ่นกับรูปทรงปัจจุบันและการใช้งานแบบร่วมสมัยได้อย่างกลมกลืน และส่งผลต่อความคิดแพร่หลายไปสู่โครงการหมู่บ้านจัดสรรอื่นๆ รวมถึงการออกแบบที่พักอาศัยของส่วนบุคคล อาคารพาณิชย์กรรมย่านนิมมานเหมินท์ที่มีการนำวัสดุไม้มาใช้เป็นระแนงเพื่อสะท้อนความเป็นสถาปัตยกรรมเขตร้อน รวมถึงการใช้สีสันทันดินแบบ (Earth Tone) ซึ่งเป็นสีที่พบได้ในสถาปัตยกรรมล้านนา อาคารสำนักงานการบินไทยในเขตสีหะลิยมคูเมืองเชียงใหม่ที่ต้องนำรูปทรงสถาปัตยกรรมล้านนามาประยุกต์กับความทันสมัยของธุรกิจการบิน จะเห็นได้ว่าทั้งหมดล้วนเกิดจากพัฒนาการของกระแสการออกแบบสถาปัตยกรรมหลังสมัยใหม่ (Post Modern Architecture) และการแสดงอัตลักษณ์ที่ต้องชัดเจนในสังคมปัจจุบันที่มีแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ (Post Modern)

ในอีกภาคธุรกิจหนึ่งที่นิยมใช้สถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยคือ กลุ่มโรงแรม รีสอร์ทและสปา เนื่องจากการบริการนักท่องเที่ยวที่ต้องการประสบการณ์แปลกใหม่ในวัฒนธรรมของล้านนา จึงมีการนำสถาปัตยกรรมล้านนาประเภทต่างๆ ทั้งที่พักอาศัยและศาสนสถานมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับการใช้งานและงานบริการของโรงแรมในช่วงแรกอย่างเช่น โรงแรมเชียงใหม่ฮิลล์ที่นำวัสดุกระเบื้องดินเผา มาประดับอาคารและเน้นหลังคาห้องจัดเลี้ยงในรูปทรงล้านนาประดับด้วยกาแล ต่อมาเมื่อมีกระแสของการออกแบบโรงแรมแนวเกาะบาหลี่เข้ามาแพร่หลายในประเทศไทย และเจ้าของมองว่าเป็นสิ่งที่ลูกค้าต้องการ สถาปนิกจึงมีแนวคิดที่จะนำความเป็นวัฒนธรรมล้านนาเข้ามาใช้ในรูปแบบเดียวกับที่เกาะบาหลี่ สถาปัตยกรรมล้านนาที่นำมาประยุกต์กับโรงแรมสไตล์รีสอร์ทที่ประสบความสำเร็จแห่งแรกๆ คือ โรงแรมโพธิ์ชัย แมริม ที่สามารถนำสถาปัตยกรรมล้านนาและบริบทของสภาพแวดล้อมมาใช้อย่างกลมกลืนจนเป็นต้นแบบให้ที่อื่นๆ สร้างสรรค์ต่อมา หลากหลายแห่งที่สร้างบรรยากาศแตกต่างกันอยู่คือการประยุกต์สถาปัตยกรรมตามแต่สถาปนิกจะเลือกใช้ เช่น วีรันดา สปาแอนด์รีสอร์ท สถาปนิกเลือกรูปทรงของกุบหลังช้างมาประยุกต์ บ้างวิมานยังคงประยุกต์สถาปัตยกรรมล้านนา รวมถึงสปาที่มีกลิ่นอายของวัฒนธรรมล้านนาก็ต้องการสถาปัตยกรรมล้านนาช่วยเสริมบรรยากาศภายใต้การใช้งานแบบตะวันตก โรงแรมและสปาที่กล่าวมาส่วนใหญ่อยู่บนฐานของการประยุกต์โดยอาศัยรูปทรง วัสดุ และการตกแต่งแบบล้านนาเข้ามาผสมผสานกับแนวความคิดตะวันตกเพื่อเสริมการใช้งานให้เหมาะสม แต่สามารถสื่อถึงวัฒนธรรมล้านนาแก่แขกผู้เข้าพักได้ดี ซึ่งแตกต่างจากโรงแรมแมนดาริน โอเรียนเต็ล ดาราเทวี ที่โรงแรมแห่งนี้กลับเลือกใช้วิธีสร้างสถาปัตยกรรมให้ใกล้เคียงกับต้นแบบเดิม จำลองอย่างเหมือนจริงมากที่สุด ในการถ่ายทอดบรรยากาศให้แก่ผู้เข้าพักทั้งรูปทรง วัสดุ การตกแต่ง ยกเว้นโครงสร้างเพื่อความปลอดภัยแข็งแรงกับเทคโนโลยีอำนวยความสะดวกสบาย แต่เกิดผลลัพธ์ที่มีทั้งประสมยอมรับงานอย่างวิจิตรและกระแส

ต่อต้านการจำลองสถานที่สำคัญ แต่อย่างไรก็ตามก็ไม่สามารถมองข้ามที่จะกล่าวถึงความงดงามของบรรยากาศและสถาปัตยกรรมล้านนาไปได้ เพราะทุกคนที่เข้าไปก็จะเข้าใจถึงความงดงามของสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีมาตั้งแต่อดีตอย่างทันที ไม่ต้องมาตีความหมายซับซ้อน

ที่นำเสนอผลงานเป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยของสถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัย ซึ่งยังมีอีกหลากหลายผลงานที่น่าสนใจและในพื้นที่ต่างๆ เนื่องจากมีเนื้อหาแตกย่อยได้อีกมากมาย แต่ในเนื้อหาที่กล่าวมาเพื่อต้องการให้เห็นพัฒนาการของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีพัฒนาการอย่างมากในช่วง ๒๕ ปี ที่ผ่านมา ซึ่งมีทั้งปัจจัยด้านการรักษาเอกลักษณ์ของชาติ กระแสยุคสมัยของสถาปัตยกรรม และความต้องการทางธุรกิจ สถาปนิกใช้แนวทางการประยุกต์งานสถาปัตยกรรมล้านนาด้วยวิธีการต่างๆ ในช่วงแรกเป็นการนำรูปทรง องค์ประกอบ สถาปัตยกรรม มาคลี่คลายและลดทอนให้เข้ากับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ เป็นวิธีการที่สถาปนิกสามารถประยุกต์ได้ง่ายตามแนวทางที่เรียนมา เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยของ Post Modern จึงมีการใช้วัสดุที่แสดงออกถึงความเป็นพื้นถิ่นทั้ง ไม้ อิฐ หลังคาแป้นเกล็ดและดินขอ มากยิ่งขึ้นเนื่องจากเป็นแนวทางที่เปิดกว้างกว่าผสมผสานกับการทำซิเมนต์ขัดมันที่ให้บรรยากาศย้อนยุคไป ๕๐ ปี ที่ผ่านมา และในทางกลับกันบางแนวทางเลือกที่จะใช้วัสดุใหม่ๆ กับรูปทรงอาคารล้านนาทดแทนวัสดุที่เคยใช้กันมา ในขณะเดียวกันความต้องการสถาปัตยกรรมที่มีรายละเอียดแบบศิลปะล้านนาอย่างวิจิตรยังคงมีอยู่ในอาคารที่มีความสำคัญของรัฐศาสนสถาน และภาคธุรกิจโรงแรม ที่ต้องการสื่อสารความเป็นล้านนาชัดเจนมากกว่าผลงานสถาปัตยกรรมอื่นๆ โดยไม่ต้องตีความ สถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยได้พัฒนาต่อไปจนถึงการที่สถาปนิกไม่ได้นำแต่สถาปัตยกรรมล้านนามาประยุกต์อย่างเดียว สถาปนิกได้มองไปถึงบริบทเชิงวัฒนธรรมที่แสดงอัตลักษณ์ล้านนา ที่สามารถสื่อสารกับสังคมได้มาใช้กับงานสถาปัตยกรรม ทำให้สถาปัตยกรรมล้านนาร่วมสมัยได้ขยายขอบเขตความหมายกว้างขึ้นในอนาคต คำตอบคงไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวตามแบบแผนดั้งเดิม เนื่องจากต้องแปรเปลี่ยนไปตามพลวัตรของสังคมของดินแดนล้านนา

๔.๓.๙ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมศาสนสถานในล้านนา

หลักการ เทคนิค และวิธีการการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมล้านนาในปัจจุบัน แตกต่างกับวิธีในอดีตเป็นอันมาก ความเปลี่ยนแปลงพอที่จะทำให้สังคมขาดความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายที่จริงแท้ เนื่องจากการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมมีบทบาทในด้านการกำหนดทิศทางการทำงานอนุรักษ์ แท้จริงแล้วในทุกเชื้อชาติวัฒนธรรมให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์อัตลักษณ์ของตนอันมีความแตกต่างกันโดยเฉพาะความเป็นตะวันออกและตะวันตก เช่น การให้ความสำคัญต่อจิตใจ การสืบทอดความเชื่อและศาสนา ศิลปะนามธรรมของการอนุรักษ์แบบล้านนา แตกต่างกับการให้ความสำคัญต่อถาวรวัตถุ กฎเกณฑ์ การสืบทอดความรู้และวิทยาการ ศิลปะ รูปธรรมของการอนุรักษ์แบบปัจจุบันที่เป็นสากล ความต่างทำให้สังคมไม่เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคตและกล่าวดำเนินความล้มเหลวแบบอย่างของท้องถิ่นในอดีตที่ผ่านมา ทำให้คิดถึงแต่ความสูญเสียมรดกวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมล้านนาในอดีตที่ไม่อาจกลับคืนมาให้เหมือนอย่างเช่นเมืองมรดกโลกที่สำคัญในละแวกใกล้เคียง เช่น เมืองหลวงพระบาง เมืองป็นัง เมืองฮอยอัน เป็นต้น

แก่นแท้ของแนวคิดของภาคเหนือตอนบนของไทยหรือล้านนา มีรากที่แข็งแกร่งอย่างหนึ่งคือ ความศรัทธา ในเมืองสำคัญที่เหมาะสมในการอนุรักษ์ เช่น เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองน่าน นั้นมี พัฒนาการของการอนุรักษ์มาอย่างยาวนาน และมีปรัชญาของล้านนา เพื่อสามารถทำความเข้าใจในการ จัดการมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในแนวคิดมีความแตกต่างกันนั้น ต่างมีผลทางการอนุรักษ์ที่มีสิ่ง ที่มุ่งหวังคล้ายคลึงกัน คือ การเห็นความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมและความรู้สึกหวงแหนรักษาเพื่อ การดำรงไว้ให้คนรุ่นหลังแต่กระบวนการวิเคราะห์ วิธีก่อการก่อสร้าง วิธีการดำเนินงานนั้นไม่สามารถ เปรียบเทียบว่าในแบบไหนดีหรือเหมาะสมกว่า จนกระทั่งถึงปัจจุบันแนวคิดทั้งสองก็ได้หลอมรวมกันใน แบบใหม่ๆ โดยในล้านนา ความศรัทธา ในพระพุทธศาสนาได้นำการประยุกต์ใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ การอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมสำหรับลูกหลานในภายภาคหน้าได้ภาคภูมิใจอย่างไรและการยอมรับ วิถีในการสงวนรักษาตามแบบที่นานาชาติดยอมรับ

ในภาคเหนือตอนบน การปฏิบัติงานปฏิสังขรณ์แบบท้องถิ่น อาทิ การสร้างเจดีย์องค์ใหม่ ครอบหรือซ่อมเจดีย์องค์เดิมในตำแหน่งเดิมเป็นเรื่องการทำนุบำรุงของเจ้าแผ่นดิน ดังตัวอย่างที่ ๑) พระ เจดีย์หลวงสร้างเมื่อปี พ.ศ.๑๙๓๔ สมัยพญาแสนเมืองมา เมื่อ พ.ศ.๑๙๘๔ - ๒๐๓๐ สมัยพญาติโลกราช โปรดให้บูรณะสร้างเสริมให้มีส่วนสูง ๘๐ เมตร ฐานกว้างด้านละ ๕๖ เมตร ปรับรูปทรงเป็นแบบโลหะ ปราสาทของลังกา ดัดแปลงซุ้มจะนำมุดเจดีย์ด้านตะวันออกให้เป็นซุ้มและแท่นประดิษฐานพระแก้วมรกต สมัยพระเมืองแก้ว มีการบูรณะอีกครั้งโดยขยายฐานใหม่ให้ใหญ่ขึ้น พ.ศ.๒๐๘๘ สมัยพระนางจิระประภา เกิดพายุและแผ่นดินไหวยอดพระเจดีย์หักลงมา พ.ศ.๒๕๓๓ กรมศิลปากรทำการบูรณะให้เป็นรูปแบบ ปัจจุบัน ตัวอย่างที่ ๒) พระธาตุดอยตุง วัดพระธาตุดอยตุง สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอชุตราช กษัตริย์เมือง โยนกนาคนันท์ เดิมเป็นศิลปะเชียงแสน ในปี พ.ศ.๒๔๓๐ ครูบาเจ้าศรีวิชัยได้ปฏิสังขรณ์สร้างพระเจดีย์ จำลองระฆังขนาดเล็กสององค์บนฐานแปดเหลี่ยมศิลปะล้านนา การปฏิสังขรณ์ครั้งสุดท้ายมีขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยกระทรวงมหาดไทยได้สร้างพระธาตุองค์ใหม่ขึ้นครอบพระเจดีย์เดิมไว้ ขณะนี้กรมศิลปากรมี โครงการรื้อถอนบูรณะพระธาตุองค์ปัจจุบันให้เป็นในแบบสมัยครูบาศรีวิชัย ตัวอย่างทั้งสองได้สะท้อน ความคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทยในพื้นที่ล้านนาว่าเป็นการประยุกต์แนวคิดทั้งสองแบบเข้า ด้วยกัน

สาเหตุจากแนวคิดตะวันออกการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมศาสนสถาน ซึ่งใช้ความศรัทธา ให้ คุณค่าในเชิงนามธรรมมากกว่าความสำคัญต่อรูปธรรม จำแนกได้ว่า ๑) ศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างล้วนเป็น อนัตตาตามหลักไตรลักษณ์ คนท้องถิ่นและพระสงฆ์ไม่ยึดถือ ว่างเปล่าและปราศจากตัวตน ๒) การผาติ กรรม เป็นการทำให้เจริญ การรื้อถอน การบริจาคและการนำไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นจึงมีคุณค่าทางจิตใจ มากกว่าอนุรักษ์ของเก่า ๓) การซ่อมแซมศาสนสถานเป็น บุญกุศล การบำเพ็ญบุญเพื่อตนเองและผู้อื่น เพื่ออธิษฐานส่งผลบุญบรรลुพระโพธิญาณบุญญาบารมี ซึ่งล้วนเป็นนามธรรมมิได้ให้ความหมายต่อรูปธรรม รูปสามารถเปลี่ยนแปลงได้ทุกชาติ ๔) ความหวงแหน ความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของศาสนสถานและ โบราณสถาน คนในชุมชนต้องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ หากมีความรู้สึกที่ไม่ใช่สมบัติของตนหรือ ท้องถิ่นจะเกิดการไม่เอาใจใส่ เพราะหน่วยงานของรัฐไม่ต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีของวัดร้าง

ของกรมศิลปากร ที่กำหนดเป็นเขตโบราณสถาน ๕) กรณีด้านสังคมอื่นๆ เช่น การขอพระราชทานสมณศักดิ์โดยการวัดจากการพัฒนาถาวรวัตถุ หรือปฏิสังขรณ์ศาสนสถาน ทำให้ระยะเวลาที่ผ่านมามีการผาติกรรมหรือสร้างใหม่ โบสถ์ วิหาร หอไตร จำนวนมากในล้านนาที่ได้ถอดชิ้นส่วนกระจายกันไปตามสถานที่ต่างๆ ปัญหาทั้งสองภาคส่วนทางราชการและท้องถิ่นมีวิธีการอนุรักษ์และขั้นตอนที่แตกต่างกัน จึงเป็นสิ่งที่ขบคิดหาแนวทางการอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมให้ท้องถิ่นมีความสามารถในการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมประเพณีไว้ได้ ซึ่งได้แก่ กรณีการศึกษาของการทำงานฟื้นฟูวัดร้างในจังหวัดเชียงใหม่ของมูลนิธิวัดพระธาตุตอดยสุเทพราชวรวิหาร ที่ทำการอนุรักษ์พื้นที่ซ้อนทับการควบคุมของกรมศิลปากร โดยใช้ความศรัทธาในศาสนาของคนในพื้นที่เหนือกว่าอำนาจกฎหมายของรัฐอย่างสัมฤทธิ์ผลในระยะ ๑๐ ปีที่ผ่านมา ถือเป็นความสำเร็จของการอนุรักษ์แบบท้องถิ่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์มานพ มานะแซม^{๑๐๗} คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ให้ทัศนะว่า “การเอาใจนักท่องเที่ยวนำให้เกิดงานศิลปกรรมประหลาด ๆ เกิดขึ้นภายในวัด มันไม่ใช่ความสงบ แต่เป็นการหาเงิน วัดหลายวัดแข่งขันกันเรื่องความงาม บางที่ผ่านไปบางวัดจัดประตูกำแพง เหมือนเวทีประกวดนางงาม บางแห่งมากเกินจนเกือบเรียกว่า Buddhist-neyland การสร้างวัดไปเกี่ยวพันกับธุรกิจ ซึ่งเราหนีไม่พ้น มีทางเดียว เราต้องให้ความรู้ ใช้กฎหมายสร้างรสนิยมว่าความงามแห่งพุทธศิลป์ดั้งเดิมนั้น เป็นอย่างไร ปัญหาใหญ่ของการสร้าง และการดูแลรักษาก็คือ การขาดองค์ความรู้ การไม่ทันยังคิด ไม่ทันพิจารณา หากจะมีการตั้งสติ ย้อนกลับมาทำความเข้าใจตนเองให้ชัดเจนก่อนการบำรุงรักษาหรือพัฒนาในยุคปัจจุบัน

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

พุทธสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งปลูกสร้างที่มีหน้าที่รองรับการใช้สอยต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนและเป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นแม่แบบทางวัฒนธรรมประเพณี สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นภายในวัดจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่จะมีแบบแผนการสร้างและแนวความคิดที่ตั้งอยู่บนความเชื่อของจักรวาลอยู่ คือ การสร้างพระเจดีย์ให้เป็นประธานของวัดโดยมีพระวิหารซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมอยู่เบื้องหน้าสังเกตได้จากวัดบางวัดจะมีการสร้างวัดอย่างเรียบง่าย มีการประดับประดาน้อย เน้นปูน ไม้สักและดินขอ (กระเบื้องดินเผา) โดยใช้สีตัดไม่ฉูดฉาดเน้นความสงบในกายและใจ การตกแต่งภายในวิหารหรืออุโบสถของวัดมีการลงรักปิดทองบนเสาและมีภาพเขียนพุทธประวัติอยู่บนผนังสองด้าน จิตรกรรมบนฝาผนังนี้บางวัดจะมีการดูแลและรักษาไว้เป็นอย่างดีโดยมีการใช้เหล็กกันเพื่อไม่ให้ประชาชนยื่นมือเข้าไปจับซึ่งภาพวาดเหล่านี้ถือเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดของวัดและมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวโดดเด่นมีการใช้สีสันสดใสแต่งแต้มภาพบอกถึงวิถีชีวิตของชาวเมืองออกมาเป็นภาพที่

^{๑๐๗}

สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มานพ มานะแซม คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

พุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ภายในวัดสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ประเภทเจดีย์ และอาคาร (วิหารและพระอุโบสถ) ซึ่งแต่ละประเภทจะมีลักษณะความอ่อนช้อย สวยงาม ให้ปรากฏรูปทั้งรูปธรรม นามธรรม ด้านรูปธรรมมีโดดเด่นในรูปแบบและการประดับประดาทั้งพุทธสาวรูปเหล่าทิพย์เทพเทวา สัตว์หิมพานต์ มนุษย์ และพันธุ์พฤกษาลายเครือล้านนา ตลอดจนวัสดุในการสร้างด้านนามธรรม คือ ความหมายที่ทรงคุณค่าของภูมิปัญญาที่ปรากฏออกมาในด้านความสง่างามและแฝงนัยทางพระพุทธศาสนา ตามคติความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมา

การที่จะให้วัดมีลักษณะเด่นทางภูมิทัศน์ วัดควรที่จะมีการวางผังบริเวณวัดในปัจจุบัน และการวางแผนงานทางกายภาพอย่างถูกต้องจะทำให้เกิดพื้นที่การใช้สอยที่ทัศนียภาพที่ดี มีความปลอดภัยสำหรับผู้เข้ามาเยี่ยมชมวัดและที่สำคัญอย่างยิ่งคือการสร้างพื้นที่ในเขตพุทธาวาสให้มีความสวยงามน่าประทับใจต่อประชาชนที่เข้ามากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา ๒. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ๓. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ผู้วิจัยได้รวบรวมศึกษาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๕.๑.๑ ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็มีอาณาจักรหริภุญไชยรุ่งเรืองขึ้นมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว สถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและสมัยปัจจุบันจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภท เจดีย์ และ ประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก เจดีย์กู่กุด ซึ่งเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมและรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมในวัดวัดจามเทวีและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อมาด้วย ต่อมาได้รับอิทธิพลจากพม่า โดยเฉพาะงานประติมากรรมรูปนารายณ์และสิ่งทอในศิลปะแบบพม่าที่ประดับรอบพุทธสถานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในล้านนา ทั้งนี้การสร้างเจดีย์ในล้านนานิยมซึ่งนิยมเรียกว่ากู่ แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปจะเรียกว่าพระธาตุ สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และหรือเป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา ประติมากรรมเป็นงานศิลปะที่ศิลปินแสดงออกด้วยการปั้น แกะสลัก หล่อ และการจัดองค์ประกอบความงามอื่น ลงบนสื่อต่างๆ เช่น ไม้ หิน โลหะ สัมฤทธิ์ เพื่อให้เกิดรูปทรง ๓ มิติ มีความลึกหรืออนุนาสามารถสื่อถึงสิ่งต่างๆ สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงจิตใจของมนุษย์โดยขึ้นงาน ผ่านการสร้างของประติมากร ประติมากรรมเป็นแขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ผู้ทำงานประติมากรรม มักเรียกว่า “ประติมากร” ประติมากรรมก่อนล้านนาและล้านนาเป็นศิลปะประดับตกแต่งศาสนสถานที่ได้รับความนิยมในดินแดนล้านนา งานศิลปกรรมเหล่านี้จะเป็นรูปปั้นลอยตัว อาทิ พระพุทธรูป เทวดา นาคประดับราวบันได สิ่งประดับหน้าวัดและวิหาร เป็นต้น งานประติมากรรมในอาณาจักรล้านนาที่พบกันมากที่สุด คือ ประติมากรรมที่เรียกกันว่า “ประติมากรรมสมัยเชียงแสน” ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ล้านนารุ่งเรืองอย่าง

สูง โดยนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๑ พระพุทธรูปเหล่านี้จะมีปรากฏมากอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย อาทิ เมืองเชียงแสนวัดที่นำมาสร้างงานประติมากรรมในสมัยนั้นจะมีทั้งปูนปั้นและโลหะต่างๆที่มีค่าจนถึงทองคำบริสุทธิ์

๕.๑.๒ ความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

การบูชาพระธาตุในล้านนาการให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังรายและการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย วัดในจังหวัดเชียงใหม่ที่ครูบาไปบูรณปฏิสังขรณ์ ประกอบด้วย วัดพระสิงห์ห้วยวิหาร พระอารามหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดผาลาด วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร เป็นจุดขยายทางวัฒนธรรม มีแนวคิดจากนักวิชาการสนับสนุนเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก เพราะมีมรดกทางธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ กลายเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม งานที่ร่วมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา ประเพณีการเดินขึ้นดอยสุเทพนั้น เชื่อว่าคงจะมีการเริ่มกันตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมสารีริกธาตุ วัดสวนดอก แยกออกเป็น ๒ องค์ ทำให้พระเจ้ากือนา กษัตริย์ผู้ครองราชย์สมัยนั้น คิดหาสถานที่ที่จะสร้างวัดขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอีกองค์หนึ่ง จึงทรงทำการเสี่ยงทายในวันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือน 6 ของปีนั้น ทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคล ถ้าช้างไปหยุด ณ จุดใด ก็จะใช้สถานที่นั้น เป็นที่สร้างวัดเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จากจุดที่ช้างเดินจากวัดสวนดอกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดเส้นทางที่เรียกว่า ด่านช้าง ภายหลังจากที่สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนาก็ทรงใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เดินขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จนกลายมาเป็นประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพสืบต่อมา ด้วยเชื่อว่าจะทำให้ได้กุศลแรงจะต้องเดินขึ้นไปทำบุญที่วัด ประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เรื่อยไปจนถึงเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นประเพณีที่ชาวเชียงใหม่ถือปฏิบัติสืบมาเป็นประจำทุกปี เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเอกลักษณ์พิเศษของชาวล้านนา

๕.๑.๓ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

องค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ พุทธสถาปัตยกรรมล้านนาในระยะแรก เริ่มขึ้นในสมัยหริภุญชัย การสร้างพุทธสถาปัตยกรรมในยุคแรก เป็นการสร้างด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการทำกิจกรรมเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด การสร้างศาสนสถาน การพระพิมพ์ เป็นต้น แต่ภายหลังคติการสร้างมีลักษณะผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติ แม้จะมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย แต่ก็ยังมีคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ โดยเชื่อว่าพระพุทธรูปและพระธาตุ

เจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์กว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้ในการเอาชนะข้าศึกศัตรู โดยไม่ได้มุ่งสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธรูป แม้การสร้างวิหารก็สร้างเพื่อให้เป็นที่สถิตสำราญของ พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่ได้มีเจตนาสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด เป็นภูมิทัศน์ ทางวัฒนธรรม จากความเลื่อมใสในศาสนา ศิลปะ หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ เป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพ ที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วัดมี สถานที่ในการกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสถานที่ประชาชนและพระสงฆ์ เข้ามาประกอบศาสนกิจร่วมกัน แต่จะใช้สถานที่ที่แตกต่างกันในเรื่องของกิจกรรมนั้นๆ สำหรับรูปแบบลักษณะของอาคารจะเน้นความ สวยงามเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป ศาลาการเปรียญจะเป็นศาลาที่ใช้มีการใช้สอยมาก มี กิจกรรมตลอดเวลาวัดจึงมีการออกแบบที่เน้นความใหญ่โตเพื่อบริการประชาชนให้นั่งอย่างทั่วถึง วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย การสร้างวัด มากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนาและยังสะท้อนถึงความมั่งคั่งทาง เศรษฐกิจของล้านนา ปัจจุบันจึงปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างอันเนื่องในพุทธศาสนามากมายทั้งที่เป็น พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอด เป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ผลจากการวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ วัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่” ผู้วิจัยเห็นว่ามีความประเด็นข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. การปรับย้ายสิ่งก่อสร้างทั้งหลายภายในเขตพุทธาวาส หากจะมีการปรับย้ายก็ต่อเมื่อสิ่ง เหล่านั้น ชำรุดทรุดโทรมบอบสลายไป แต่ทั้งนี้ต้องได้รับความเห็นชอบของพระภิกษุสงฆ์ คณะกรรมการ ประชาชน เท่านั้น

๒. การจัดการสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมในแต่ละวัดส่วนใหญ่จะมีสภาพปัญหาในการจัดการ ด้านแผนผัง ด้านภูมิทัศน์ การจัดตั้งมีการจัดตั้งสิ่งต่างๆตามพื้นที่ที่มีอยู่ ดังนั้นการปรับปรุงหรือพัฒนาการ จัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด วัดสามารถปรับได้ตามความจำเป็น ตามงบประมาณ และตามความเห็น ร่วมกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์และประชาชน

๓. การปฏิบัติงานด้านพุทธสถาปัตยกรรมต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายเข้ามาประสานร่วมมือ เพื่อให้มีความคิดไปในทางเดียวกันและไม่ให้เกิดการขัดแย้งในด้านความคิดภายหลัง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. วัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่นในการติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

๒. วัดควรมีโครงการอบรมเพื่อถวายความรู้ / ให้ความรู้ ความเข้าใจ ในเรื่องของการจัดการสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมและปลูกจิตสำนึกแก่บุคคลในวัด ประชาชน ให้มีจิตสำนึกว่าวัดเป็นของตน มีความรู้สึกรักหวงแหน รักและช่วยกันดูแลรักษา

๓. วัดควรมีกิจกรรมที่ส่งเสริมการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น และเข้าวัดมากขึ้น

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการพุทธสถาปัตยกรรมของวัดในปัจจุบันและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม

๒. ควรศึกษาวิจัย เรื่อง กระบวนการดำเนินงานในการจัดการพุทธสถาปัตยกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีพื้นที่อื่นๆ ให้กว้างขวางออกไป

บรรณานุกรม

๑. หนังสือ:

เกรียงไกร เกิดศิริ. เชียงตุง: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณร่วมวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร: อุษาคเนย์, ๒๕๔๙.

พระธีรพงษ์ มหาวิโร. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕ – ๒๕๕๙). กรุงเทพมหานคร: เดอะบุคส์, ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). วัฒนธรรมทางปัญญา ตอนการบริโภค หนังสือ ธุรกิจฝ่าวิกฤติ สทนนา-ตอบปัญหาธรรม กับ คุณอนันต์ ปันยารชุน และคณะ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒.

วนิดา พิงสุนทร และคณะ. “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร”. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.

๒.วิทยานิพนธ์/เอกสารงานวิจัย:

คำพล กองแก้ว. “การปรับพฤติกรรมเยาวชนตามแนวพุทธ: กรณีศึกษาค่ายเยาวชนโครงการรัฐราษฎร์ร่วมใจพัฒนาของศาลเยาวชนและครอบครัวจังหวัดอุบลราชธานี”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๐.

ทัศนีย์ เจนวิไลสุข. “การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลงสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

นิลรัตน์ กลิ่นศึกษาจันทร์ และคณะ. “ศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร”, ๒๕๕๓.

บรรยวีสต์ ฝางคำ และ นฤมล ดวงแสง. “การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันครอบครัวและชุมชนตามนโยบายการป้องกันปัญหาสารเสพติดของจังหวัดอุบลราชธานี”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตอุบลราชธานี, ๒๕๕๐.

ปริญญ์ อภิวงศ์วาร. “พฤติกรรมการท่องเที่ยววัฒนธรรมในจังหวัดเชียงใหม่ของนักท่องเที่ยวชาวไทย”. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙.

ภัทรบด ฤทธิ์เต็ม. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระครูปลัดสุวัฒนวิริคุณและคณะ. “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศาสตร์หลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
ของพระธรรมทูตไทยในอินเดีย”. คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระครูพิสัยปริยัติกิจ (แก่นอคุณคุณ). “ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมการให้เชิงพุทธในสังคมไทย”.
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาบุญช่วย สิริธโร และคณะ. “การนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในกระบวนการ
ขัดเกลาทางสังคมโดยครอบครัวในชุมชน ชี้แจงเพื่อป้องกันและลดปัญหาเยาวชนเสกติด
ของเด็ก และเยาวชน”. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่.
๒๕๕๗.

ภัทรพล ใจเย็น. “ความรู้และความเชื่อเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ของพระนิสิตมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๓.

สุรศักดิ์ ศิลาวรรณา. “การท่องเที่ยวและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาบทบาทของวัดในเขต
กรุงเทพมหานคร กรณีศึกษาวัดบวรนิเวศวิหารและวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม”.
วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
รายงานวิจัยและวิทยานิพนธ์แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม.
กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๙.

๓. วารสาร/จุลสาร/สิ่งตีพิมพ์:

จุฑาภรณ์ หินซุย และคณะ. “แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงพุทธ กรณีศึกษาวัดประชาคม
วนาราม อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด”. วารสารวิชาการการท่องเที่ยวไทยนานาชาติ.
ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๗.

หัตยา สิริพัฒนานกุล, “ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ? ”. จุลสารอีโคโนมัสไทย. ฉบับ เมษายน – กรกฎาคม,
๒๕๕๐.

มานิช พรหมปัญญา และคณะ. “ แนวทางการเตรียมความพร้อมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของจังหวัด
อุบลราชธานีเพื่อรองรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน”. วารสารการบริการและการ
ท่องเที่ยวไทย. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม), ๒๕๕๖.

๔. สื่อออนไลน์:

นพ.เกษม ตันติผลาชีวะ. Health Net: Health Insurance & Medicare Advantage Plans.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.healthnet.in.th. pacarabao๙.blogspot.com/๒๐๐๘/๐๙/blog-post_๐๘.html[๑๑ เมษายน ๒๕๕๗].

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. บัญชีรายชื่อวัดทั่วประเทศ จัดทำโดย
ฝ่ายศาสนสถานและควบคุมทะเบียนวัด. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.onab.go.th/index.php> [๑๒ เมษายน ๒๕๕๗].

ชมรมศึกษามูลงานวิทยาการ เชียงกูล. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://witayakornclub.wordpress.Com/๒๐๐๗/๑๑/๑๖/๑๙๘/> [๑๑ เมษายน ๒๕๕๗].

Teeraphah. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://teeraphah.wordpress.com/2013/10/28/A1-cultural-landscape/> [๑๑ เมษายน ๒๕๕๗].

๕ สัมภาษณ์ :

๑. สัมภาษณ์ พระเทพสิงหราชจารย์ เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, ๗ เมษายน ๒๕๖๑.
๒. สัมภาษณ์ พระครูวินัยธรรณุกร ไกยะฝ้าย, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดศรีโสดา พระอารามหลวง, ๗ เมษายน ๒๕๖๑.
๓. สัมภาษณ์ พระวัฒน์พงษ์ เปงใจ, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดผาลาด, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.
๔. สัมภาษณ์ พระมหาชัยครูวิเทศขันตยาภรณ์ (ขรรชัย ขนดีโต), พระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
๖. สัมภาษณ์ พระมหาชัยวิชิต ขยารินนโท, ดร., พระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
๗. สัมภาษณ์ รศ.ดร. ปรีดิ์ บุญศรีตัน, นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๒ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
๘. สัมภาษณ์ ผศ.ดร. วิโรจน์ อินทนนท์, นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
๙. สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
๑๐. สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์มานพ มานะแหม่ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑.
๑๑. สัมภาษณ์ อาจารย์อดุลย์ เจริญญะ กรรมการสภาปณิธานนา, ๒๘ พฤษภาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ก

บทความวิจัย

การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด ในอำเภอเมืองเชียงใหม่

The Study of Buddhist Architecture and Cultural Landscape Temple Muang Chiang Mai

พระครูธีรสุตพจน์, ดร.
นายพัลลภ หารุคำจา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า

แนวคิดและองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน สถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและสมัยปัจจุบันจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทเจดีย์และประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก การสร้างเจดีย์ในล้านนานิยมเรียกว่า กู่ แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปจะเรียกว่าพระธาตุ สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ การบูชาพระธาตุในล้านนาให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังรายและการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย วัดในจังหวัดเชียงใหม่ที่ครูบาไปบูรณปฏิสังขรณ์ประกอบด้วย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดผาลาด วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ประเพณีการเดินขึ้นดอยสุเทพนั้น เชื่อว่าคงจะมีการเริ่มกันตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมสารีริกธาตุ วัดสวนดอกแยกออกเป็น ๒ องค์ จากจุดที่ช้างเดินจากวัดสวนดอกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดเส้นทางที่เรียกว่า ด่านช้าง ภายหลังจากที่สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนาก็ทรงใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เดินขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จนกลายมาเป็นประเพณีเดินดอยสุเทพสืบต่อมา วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน การสร้างพุทธสถาปัตยกรรมในยุคแรก เป็นการสร้างด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการทำกิจกรรมเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด การ

สร้างศาสนสถาน การสร้างพระพิมพ์ เป็นต้น แต่ภายหลังคติการสร้างมีลักษณะผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่าพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์กว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ กลายเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จากความเลื่อมใสในศาสนา ศิลปะ หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย การสร้างวัดมากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนา พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอดเป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน

ABSTRACT

This study 1) To study the concept and elements of Buddhist architecture, landscape, culture of the temple in Chiang Mai city. 2) To study the cultural linkages of temples in Chiang Mai. 3) To analyze Buddhist, architectural and landscape concepts. The culture of Buddhism in Chiang Mai Qualitative Research By in-depth interview And group discussion with key contributors. The study indicated that

Concepts and Elements of Buddhist Architecture, Landscape, Culture of the Temple in Amphoe Mueang Chiang Mai Cultural history in the Lanna land has a long history. The architecture before Lanna and modern is divided into two types of pagodas and types of buildings, such as the temple and the Buddhist scriptures. The construction of a pagoda in Lanna called Ku. If the Buddha's relics are down, it is called relics. This type of building is the center of the temple. Cultural landscape is a cultural asset that represents a combination of human and natural connections. The cultural landscape of the temple in Chiang Mai. The importance of the relics in the aftermath of the monsoon and the journey to restoration of the temple in Lanna. This is consistent with the pilgrimage of Kruba Srivijaya. The temple in Chiang Mai where the rabbits to restoration. Wat Phrathat Doi Suthep, Wat Phra That Doi Suthep, Wat Phra That Doi Suthep Doi Suthep walking. It is believed that the beginning of the miracle of the Lord Buddha. Wat Suan Dok is split into two from the point where the elephant walk from Wat Suan Dok. The path is called Dan Chang after the temple was completed. God used this route to walk up to Doi Suthep. It became a tradition of walking to Doi Suthep. An analysis of the Buddhist architecture and landscape of temples in Amphoe Mueang Chiang Mai Cultural history in the Lanna land that has a long history. The creation of early Buddhist architecture. It is built with faith in the gemstone. The purpose is to use the activity to trace the age of Buddhism. For example, the temple building. Creation, etc. But later, the creation was mixed with local beliefs and supernatural powers. It is believed that the Buddha and Phra Chedi are more sacred than

supernatural powers. Become a cultural landscape. The worship of religion, art or culture. Or natural elements Lanna Culture and Buddhist culture is the acceptance of diversity. The construction of many temples in Chiang Mai shows the prosperity in Buddhism, temples, temples, pagodas and pagodas with a modern style of architecture and Lanna architecture that is inherited to date.

บทนำ

อาณาจักรล้านนาเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่า ๑,๓๐๐ ปี แต่เดิมก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาดินแดนล้านนาก็มีลักษณะเหมือนกับดินแดนกลุ่มชาติพันธุ์ไทอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกัน คือนับถือผี วิญญาณบรรพบุรุษ และสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ มีความเชื่อในโชคลางของขลัง โชคชะตาราศี ถือนฤขันธ์ยามยามตี (เมื่อจันวันตี) ตามวิถีแห่งสังคมที่เลี้ยงชีพด้วยการล่าสัตว์และเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิต ภายหลังพระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่จนประดิษฐานตั้งมั่นเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากพระสงฆ์สาวกได้ร่วมกันเผยแผ่ครั้งใหญ่ซ้ำกันถึง ๓ ครั้ง ดังปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่า^{๑๐๘}

ครั้งแรก พ.ศ. ๑๒๐๔ ในรัชสมัยพระนางจามเทวี^{๑๐๙} พระราชธิดาภคินีมอญแห่งเมืองละโว้ อาณาจักรทวารวดี เสด็จขึ้นปกครองเมืองหริภุญชัย (ลำพูน) ในครั้งนั้นพระนางได้นำพระมหาเถระผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจำนวน ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยบริวารจำนวนหนึ่งขึ้นไปด้วย ดังความปรากฏในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ ว่า

“...พระเจ้าจักรพรรดิ มีพระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่า พระนางจัมมเทวีเป็นอัครมเหสี ของพระเจ้าประเทศราชในเมืองรามัญกำลังทรงครรภ์ได้ ๓ เดือน เจ้าจักรพรรดิทรงส่งพระนางจัมมเทวี พระธิดาของพระองค์ ให้มาครองราชสมบัติในที่นี้ (หริภุญชัย) ฝ่ายพระนางพร้อมด้วย บริวารหมู่ใหญ่ จำพวกละ ๕๐๐ องค์ กับพระมหาเถระทรงไตรปิฎก ๕๐๐ องค์ ลงเรือมา ตามแม่น้ำพิงค์ ๗ เดือน จึงบรรลุถึงเมืองนี้...”

นอกจากพระนางจามเทวีจะนำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ด้วยแล้ว ยังนำอารยธรรมแบบทวารวดีมาเผยแผ่ด้วยโดยเฉพาะพุทธศิลปกรรม เช่น พระสถูปทรง ๔ เหลี่ยม สุวรรณจังโกฏเจดีย์ เป็นต้น ภายหลัง พระเจ้าอาทิตย์ราชทรงสร้างพระธาตุหริภุญชัย ปูชนียสถานสำคัญทางพระพุทธศาสนาในเมืองหริภุญชัย ในสมัยนั้นพระสงฆ์เอาใจใส่ต่อการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ จึงทำให้พระพุทธศาสนาในยุคแรกมีความเจริญรุ่งเรืองและประดิษฐานตั้งมั่นอย่างรวดเร็ว

ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๑๙๑๒ รัชสมัยของพระญากือนา พระองค์อาราธนาพระสุนทรธรรมาโศภิต นำพระพุทธศาสนานิกายรามัญวงศ์หรือนิกายลังกาวงศ์เก่าจากนครพน (เมืองเมะตะมะ) มาเผยแผ่ใน

^{๑๐๘} ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ตัญยเชียว, *ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่และเชียงใหม่*, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

^{๑๐๙} แสง มนวิฑูร, *ชินกาลมาลีปกรณ์ จัดพิมพ์ในงานทำบุญอายุวัฒนมงคล พระครูสุตถิ์ปัญญาโสภิต วัดแสนเมืองมาหลวง (หัวข่วง) อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (เชียงใหม่: มปป., ๒๕๕๒), หน้า ๑๘๗.*

เมืองลำพูนและเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมี วัดบุปผาราม หรือวัดสวนดอกไม้ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “วัดสวนดอก” จังหวัดเชียงใหม่ เป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ เรียกพระพุทธศาสนาฝ่ายนี้ว่า “พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก หรือ ฝ่ายบุปผวาสี” การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนาครั้งนี้ นับเป็นการเผยแผ่ครั้งที่ ๒ ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายและมีความเจริญมั่นคงยิ่งขึ้น

ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๑๙๗๓ รัชสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน ในสมัยนี้พระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ คือพระมหาธรรมคัมภีร์เถระ (พระมหาญาณคัมภีร์เถระ) และคณะอีก ๒๔ รูป พร้อมด้วยคณะสงฆ์จากแคว้นกัมพูชา (ลพบุรี) อีก ๘ รูป^{๑๑๐} เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา แล้วนำเอาคติทางพระพุทธศาสนาจากลังกามาเผยแผ่ในเชียงใหม่ เรียกว่า “นิกายลังกาวงศ์ใหม่” โดยมีวัดป่าแดงมหาวิหารเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่ ถือเป็นครั้งแรกที่พระสงฆ์ล้านนา เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ เรียกพระพุทธศาสนาฝ่ายนี้อีกอย่างว่า พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง หรือฝ่ายสีหปรตดาราม นับเป็นครั้งที่ ๓ ที่พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปในดินแดนล้านนา

พุทธสถาปติยกรรมของวัดที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นโดยคำนึงถึงสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอยล้วนแล้วแต่อยู่ภายใต้หลักคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา โดยพุทธสถาปติยกรรมล้านนาที่เด่นๆ ได้แก่ วัด ศาสนสถาน สิ่งก่อสร้าง อาคาร หรือพื้นที่อื่นใดที่กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยหรือเพื่อประโยชน์ในเชิงสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะวัด วัดในฐานะที่เป็นโรงเรียนหรือแหล่งเรียนรู้ วัดในฐานะเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และวัดในฐานะเป็นที่พำนักพักพิงของผู้เลือกเส้นทางบุญนี้

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่ควรนำมาศึกษาอย่างยิ่งเพราะเป็นภูมิความรู้ทางปัญญาที่แสดงแนวคิดผ่านทางวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผ่านทางวัดด้านศาสนาสถาน อันเป็นประวัติศาสตร์ที่นำไปสู่การสืบค้น ที่สะท้อนถึงเรื่องราวต่างๆ ในด้านสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต ศาสนาที่นำไปสู่ความมีวัฒนธรรมที่งดงามที่สะท้อนให้เห็นถึงควมมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และช่วยสืบทอด อันจะนำไปสู่การเชื่อมโยงในยุคปัจจุบันหรือนำสู่ไปการการผสมผสานกันกับวัฒนธรรมใหม่โดยต้องมีจุดยืนที่เข้มแข็ง ที่ต้องมีการร่วมมือกันในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นพุทธสถาปติยกรรมล้านนาที่สามารถอยู่ในยุคปัจจุบันได้อย่างสวยงาม

การศึกษาพุทธสถาปติยกรรมล้านนามานุมัติทัศน์วัฒนธรรม เป็นเรื่องที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่งเนื่องจากว่า การก่อสร้างวัดล้านนาในมิติของที่ตั้งและภูมิศาสตร์ ตลอดจนการสร้างเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับวัฒนธรรมเป็นการร่วมมือพร้อมใจในการสร้างวัดของชุมชนในท้องถิ่นเพื่อให้ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้น โดยเฉพาะศึกษาเส้นทางการสร้างวัด จากวัดพระสิงห์วรมหาวิหารสู่วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในที่นี่ผู้วิจัยได้เลือกมาจำนวน ๕ วัด คือ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระ

^{๑๑๐} วิโรจน์ อินทนนท์, พระพุทธศาสนาในล้านนา บทความในหนังสือ เถราภิเษก: พิธียกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ในล้านนา, พระนคร ปริงฤทธิ์ (ปัญญาธิโร) บรรณาธิการ, (เชียงใหม่: โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาประเทศเพื่อนบ้าน สำนักวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๘.

อารามหลวง วัดผาลาด และวัดพระธาตุดอยสุเทพวรมหาวิหาร ซึ่งในแต่ละวัดมีลักษณะภูมิทัศน์ในการสร้างวัดเป็นแบบเฉพาะของตน เป็นกระบวนการขึ้นพื้นฐานสำคัญอันนำไปสู่ความเข้าใจในวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งมีชีวิตวัฒนธรรมร่วมกันในชุมชนชาติพันธุ์อย่างน่าเอามาเป็นต้นแบบในต่อไป

จากสภาพการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยมีความสนใจในประเด็นพุทธสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีคุณค่ามาจนถึงปัจจุบัน การเลือกที่ตั้งอันแสดงถึงภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม ปัจจุบันนี้ในส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อสังคม เศรษฐกิจ และจิตวิญญาณ มีความจำเป็นที่จะต้องกำหนดรูปแบบให้มีการรักษาและใช้สอยให้เหมาะสม แต่ในส่วนที่เป็นข้อบกพร่องทั้งทางกายภาพและประโยชน์ในระดับจิตวิญญาณ สมควรมีรูปแบบการพัฒนาและบริหารเชิงรุก ย้ำเน้นให้ความสำคัญของพุทธสถาปัตยกรรมที่มีความเชื่อมโยงในวิถีวัฒนธรรมล้านนามาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ขอบเขตของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตของด้านเนื้อหา

๑) พุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม วัด ผังวัด และงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง ภูมิประเทศ วิหาร อุโบสถ หอธรรม วิธีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมล้านนา แนวโน้มพัฒนาการสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ศึกษาภูมิทัศน์และภูมิประเทศในการสร้างวัด การกำหนดพื้นที่ก่อสร้างวัด แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

๑.๓.๒ ขอบเขตของด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษา การศึกษาเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับ กำหนดพื้นที่วิจัยในพื้นที่เป็นวัดในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่โดยเลือกวัดตามเส้นทางจากวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง ไปถึง วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จำนวน ๕ วัด ดังนี้

- ๑) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พระอารามหลวง
- ๒) วัดสวนดอก พระอารามหลวง
- ๓) วัดศรีโสดา พระอารามหลวง
- ๔) วัดผาลาด
- ๕) วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านประชากร

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ครอบคลุมบริบทการศึกษาวิจัย ดังนี้ ๑) พระสังฆาธิการในอำเภอเมือง จำนวน ๑๐ รูป ๒) นักวิชาการ จำนวน ๘ คน ๓) ปราชญ์/คนในชุมชน จำนวน ๒ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๒๐ รูป/คน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ด้วยการศึกษาค้นคว้า และ ศึกษาภาคสนาม

๑.๔.๑ เครื่องมือและการสร้างเครื่องมือ

๑) ศึกษาเอกสารตำรา หนังสือ เอกสารรายงานผลการวิจัย จากห้องสมุด และ website เกี่ยวกับความรู้ด้านพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรม เพื่อกำหนดเป็นเครื่องมือในการวิจัย

๒) ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สัมภาษณ์ประเด็นข้อคิดเห็นต่างๆ ที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่วิจัย

๓) ตรวจสอบเครื่องมือในวิจัยจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

๑.๔.๒ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลำดับ ดังนี้

๑) ทำการนัดวัน เวลา และสถานที่กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อ สัมภาษณ์ตามที่กำหนดไว้

๒) ลงพื้นที่การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

๓) ดำเนินการสัมภาษณ์ตามวัน เวลา และสถานที่ที่กำหนดนัดไว้จนครบทุกประเด็น โดยขออนุญาตใช้วิธีการจดบันทึกและการบันทึกเสียงประกอบการสัมภาษณ์

๔) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา ประกอบบริบท (Content Analysis Techniques)

๑.๔.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำวิจัยครั้งนี้ โดยรวบรวม เรียบเรียง ข้อมูลที่ได้ ให้เป็นระบบ หมวดหมู่

๒) วิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงการพรรณนา ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) ตามขั้นตอนการจัดการกับข้อมูลเชิงคุณภาพจากการวิจัย

๑.๔.๔ สรุปข้อมูลวิจัย

๑) สรุปผลรายงานการทำวิจัย เพื่อนำเสนอผลการวิจัยต่อกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใน การวิจัยครั้งนี้

๒) จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ผู้วิจัยได้รวบรวมศึกษาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑ ศึกษาองค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมล้านนา

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนามีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการขึ้นใน พ.ศ. ๑๘๓๙ ก็มีอาณาจักรหริภุญไชยรุ่งเรืองขึ้นมาอยู่ก่อนหน้าแล้ว สถาปัตยกรรมก่อนล้านนาและสมัยปัจจุบันจึงแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภท เจดีย์ และ ประเภทอาคาร เช่น อุโบสถ วิหาร และหอพระไตรปิฎก เจดีย์กู่กุด ซึ่งเป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมและรัตนเจดีย์เป็นเจดีย์แปดเหลี่ยมในวัดวัดจามเทวีและรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยนี้จะส่งอิทธิพลหรือเป็นต้นแบบให้กับสถาปัตยกรรมล้านนาที่จะพัฒนาขึ้นในยุคต่อมาด้วย ต่อมาได้รับอิทธิพลจากพม่า โดยเฉพาะงานประติมากรรมรูปนารายณ์และสิ่งทอในศิลปะแบบพม่าที่ประดับรอบพุทธสถานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในล้านนา ทั้งนี้การสร้างเจดีย์ในล้านนานิยมซึ่งนิยมเรียกว่ากู่ แต่หากบรรจุพระบรมสารีริกธาตุลงไปจะเรียกว่าพระธาตุ สิ่งก่อสร้างประเภทนี้เป็นศูนย์กลางของวัด ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลาภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และหรือเป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา ประติมากรรมเป็นงานศิลปะที่ศิลปินแสดงออกด้วยการปั้น แกะสลัก หล่อ และการจัดองค์ประกอบความงามอื่น ลงบนสื่อต่างๆ เช่น ไม้ หิน โลหะ สมุทรทิ เพื่อให้เกิดรูปทรง ๓ มิติ มีความลึกหรือนูนหนาสามารถสื่อถึงสิ่งต่างๆ สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงจิตใจของมนุษย์โดยชิ้นงาน ผ่านการสร้างของประติมากร ประติมากรรมเป็นแขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ผู้ทำงานประติมากรรม มักเรียกว่า “ประติมากร” ประติมากรรมก่อนล้านนาและล้านนาเป็นศิลปะประดับตกแต่งศาสนสถานที่ได้รับความนิยมในดินแดนล้านนา งานศิลปกรรมเหล่านี้จะเป็นรูปปั้นลอยตัว อาทิ พระพุทธรูป เทวดา นาคประดับราวบันได สิ่งประดับหน้าวัดและวิหาร เป็นต้น งานประติมากรรมในอาณาจักรล้านนาที่พบกันมากที่สุด คือ ประติมากรรมที่เรียกกันว่า “ประติมากรรมสมัยเชียงแสน” ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ล้านนารุ่งเรืองอย่างสูง โดยนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าคงเกิดขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๒๑ พระพุทธรูปเหล่านี้จะมีปรากฏมากอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ทางภาคเหนือของไทย อาทิ เมืองเชียงแสน วัสดุที่นำมาสร้างงานประติมากรรมในสมัยนั้นจะมีทั้งปูนปั้นและโลหะต่างๆ ที่มีค่าจนถึงทองคำบริสุทธิ์

๒ ความเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

การบูชาพระธาตุในล้านนาการให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังรายและการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครุบาศรีวิชัย วัดในจังหวัดเชียงใหม่ที่ครุบาไปบูรณปฏิสังขรณ์ ประกอบด้วย วัดพระสิงห์วรวิหาร พระ

อารามหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง วัดศรีโสดา พระอารามหลวง วัดผาลาด วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร เป็นจุดขายทางวัฒนธรรม มีแนวคิดจากนักวิชาการสนับสนุนเชียงใหม่สู่เมืองมรดกโลก เพราะมีมรดกทางธรรมชาติ มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ กลายเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม งานที่รวมกันระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ และพื้นที่ทางโบราณคดีซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ชาติพันธุ์วิทยาหรือมานุษยวิทยา ประเพณีการเดินขึ้นดอยสุเทพนั้น เชื่อว่าคงจะมีการเริ่มกันตั้งแต่การเกิดเหตุการณ์ปาฏิหาริย์ที่องค์พระบรมสารีริกธาตุ วัดสวนดอก แยกออกเป็น ๒ องค์ ทำให้พระเจ้ากือนา กษัตริย์ผู้ครองราชย์สมัยนั้น คิดหาสถานที่ที่จะสร้างวัดขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุอีกองค์หนึ่ง จึงทรงทำการเสี่ยงทายในวันวิสาขบูชา วันเพ็ญเดือน 6 ของปีนั้น ทรงอธิษฐานเสี่ยงช้างมงคล ถ้าช้างไปหยุด ณ จุดใด ก็จะใช้สถานที่นั้น เป็นที่สร้างวัดเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จากจุดที่ช้างเดินจากวัดสวนดอกไปเรื่อยๆ ทำให้เกิดเส้นทางที่เรียกว่า ด่านช้าง ภายหลังจากที่สร้างวัดพระธาตุดอยสุเทพเสร็จแล้ว พระเจ้ากือนาก็ทรงใช้เส้นทางดังกล่าวนี้เดินขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยสุเทพ จนกลายมาเป็นประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพสืบต่อมา ด้วยเชื่อว่าจะทำให้บุญให้ได้กุศลแรงจะต้องเดินขึ้นไปทำบุญที่วัด ประเพณีเดินขึ้นนมัสการพระธาตุดอยสุเทพในวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๖ เรื่อยไปจนถึงเช้าของวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ เป็นประเพณีที่ชาวเชียงใหม่ถือปฏิบัติสืบมาเป็นประจำทุกปี เป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นเอกลักษณ์พิเศษของชาวล้านนา

๓ วิเคราะห์แนวคิดทางพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่

องค์ประกอบของพุทธสถาปัตยกรรมในล้านนา ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมในดินแดนล้านนาว่า มีมาอย่างเก่าแก่ยาวนาน ทั้งนี้ ก่อนที่พญามังรายจะสถาปนาเมืองเชียงใหม่อย่างเป็นทางการ พุทธสถาปัตยกรรมล้านนาในระยะแรก เริ่มขึ้นในสมัยหริภุญชัย การสร้างพุทธสถาปัตยกรรมในยุคแรก เป็นการสร้างด้วยความศรัทธาในพระรัตนตรัย มีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ใช้สอยในการทำกิจกรรมเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา เช่น การสร้างวัด การสร้างศาสนสถาน การพระพิมพ์ เป็นต้น แต่ภายหลังคติการสร้างมีลักษณะผสมกับคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติ แม้จะมีความศรัทธาในพระรัตนตรัย แต่ก็ยังมีคติความเชื่อท้องถิ่นและอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ โดยเชื่อว่าพระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์มีความศักดิ์สิทธิ์กว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์นี้ในการเอาชนะข้าศึกศัตรู โดยไม่ได้มุ่งสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระพุทธรูป แม้การสร้างวิหารก็สร้างเพื่อให้เป็นที่สถิตสำราญของพระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่ได้มีเจตนาสร้างเพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด เป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จากความเลื่อมใสในศาสนา ศิลปะ หรือกลุ่มวัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ เป็นผลจากการเจริญเติบโต มีบูรณะภาพทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหมายถึงความสมบูรณ์ทางวัสดุ และสภาพที่ไม่มีข้อบกพร่องของวัสดุ หรือที่ตั้ง ซึ่งเป็นผลจากการเติบโตและการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วัดมีสถานที่ในการกิจกรรมทางวัฒนธรรมเป็นสถานที่ประชาชนและพระสงฆ์ เข้ามาประกอบศาสนกิจร่วมกัน แต่จะใช้สถานที่ที่แตกต่างกันในเรื่องของกิจกรรมนั้นๆ สำหรับรูปแบบลักษณะของอาคารจะเน้นความ

สวยงามเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป ศาลาการเปรียญจะเป็นศาลาที่ใช้มีการใช้สอยมาก มีกิจกรรมตลอดเวลาวัดจึงมีการออกแบบที่เน้นความใหญ่โตเพื่อบริการประชาชนให้นั่งอย่างทั่วถึง วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย การสร้างวัดมากมายในเชียงใหม่แสดงให้เห็นถึงความเจริญในพระพุทธศาสนาและยังสะท้อนถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของล้านนา ปัจจุบันจึงปรากฏร่องรอยของสิ่งก่อสร้างอันเนื่องในพุทธศาสนามากมายทั้งที่เป็น พระอุโบสถ พระวิหาร สถูปเจดีย์ต่างๆ ที่มีรูปแบบทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมแบบล้านนาที่สืบทอดเป็นแบบฉบับมาจนปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาวิจัย เรื่อง การจัดการพุทธสถาปัตยกรรมของวัดในปัจจุบันและการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม
๒. ควรศึกษาวิจัย เรื่อง กระบวนการดำเนินงานในการจัดการพุทธสถาปัตยกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม กรณีพื้นที่อื่นๆ ให้กว้างขวางออกไป

บรรณานุกรม

เกรียงไกร เกิดศิริ. เชียงตุง: ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองโบราณร่วมวัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร:

อุษาคเนย์, ๒๕๔๘.

พระธีรพงษ์ มหาวิโร. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ -

๒๕๕๙). กรุงเทพมหานคร: เดอะบุคส์, ๒๕๕๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). วัฒนธรรมทางปัญญา ตอนการบริโภค หนังสือ ธุรกิจฝ่าวิกฤติ

สนทนา-ตอบปัญหาธรรม กับ คุณอานันท์ ปันยารชุน และคณะ. กรุงเทพมหานคร:

สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๓.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓

(ฉบับปรับปรุง). กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๓๒.

วนิดา พิงสุนทร และคณะ. “แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดย สำนักงานคณะกรรมการ

วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย

ศิลปากร”. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๙.

ภาคผนวก ข

หนังสือรับรองแสดงความประสงค์ในการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

ข้าพเจ้า พระครูปริยัตยานุศาสน์, ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาปรัชญา หน่วยงาน บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ขอยืนยันว่า ข้าพเจ้ายินดีนำ ผลงานวิจัยของแผนงานวิจัย/โครงการวิจัย เรื่อง “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่” ซึ่งมีพระครูธีรสุตพจน์, ดร., และนายพัลลภ หารุคำจา

สังกัด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็น คณะผู้วิจัยตาม โครงการ ไปใช้ประโยชน์เมื่อโครงการดำเนินการวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว ในด้านการเรียน การสอน และการ ปฏิบัติ สำหรับพระนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และประชาชน ผู้สนใจทั่วไป

ภาคผนวก ค

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้ และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
การศึกษาข้อมูลทางเอกสาร การลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูล งานวิจัย	ทำให้ทราบองค์ประกอบ ของพุทธสถาปัตยกรรม ล้านนา	ศึ ก ษ า องค์ประกอบ ของ พุ ท ธ สถาปัตยกรรม ล้าน	มีความรู้ในด้านศิลปะ องค์ประกอบของพุทธ สถาปัตยกรรมล้านนา นำไปเผยแพร่ในด้าน พุทธศิลป์ได้เป็นอย่างดี
การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างใน พื้นที่ รวบรวมประเด็นมา สังเคราะห์ใน กระบวนการวิจัย	ทำให้ทราบความ เชื่อมโยงทางภูมิทัศน์ วัฒนธรรมของวัดใน อำเภอเมืองเชียงใหม่	ศึกษาความ เชื่อมโยงทาง ภู มิ ทัศ น์ วัฒน ธรรม ของ วัด ใน อำเภอเมือง เชียงใหม่	ในพื้นที่วัดจังหวัด เชียงใหม่มีความเชื่อมโยง ทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน หลายพื้นที่ ซึ่งแสดง วัฒนธรรมการเลือกพื้นที่ ก่อสร้างวัดได้เป็นอย่างดี
การเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์ เชิงลึกกับกลุ่มตัวอย่างใน พื้นที่ รวบรวมประเด็นมา สังเคราะห์ใน กระบวนการวิจัย	ได้ทำการวิเคราะห์ แนวคิดทางพุทธ สถาปัตยกรรมและภูมิ ทัศน์วัฒนธรรมของวัดใน อำเภอเมืองเชียงใหม่	วิ เ คร า ะ ห์ แนวคิดทาง พุ ท ธ สถาปัตยกรรม และภูมิทัศน์ วัฒน ธรรม ของ วัด ใน อำเภอเมือง เชียงใหม่	ผลการวิเคราะห์ องค์ประกอบพุทธ สถาปัตยกรรมทำให้ ทราบความงดงามของ พุทธสถาปัตยกรรมใน พระพุทธศาสนา และ การเลือกภูมิทัศน์ วัฒนธรรมในการสร้างวัด ในอำเภอเมืองเชียงใหม่

ภาคผนวก ง

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบแบบสัมภาษณ์ในการวิจัย

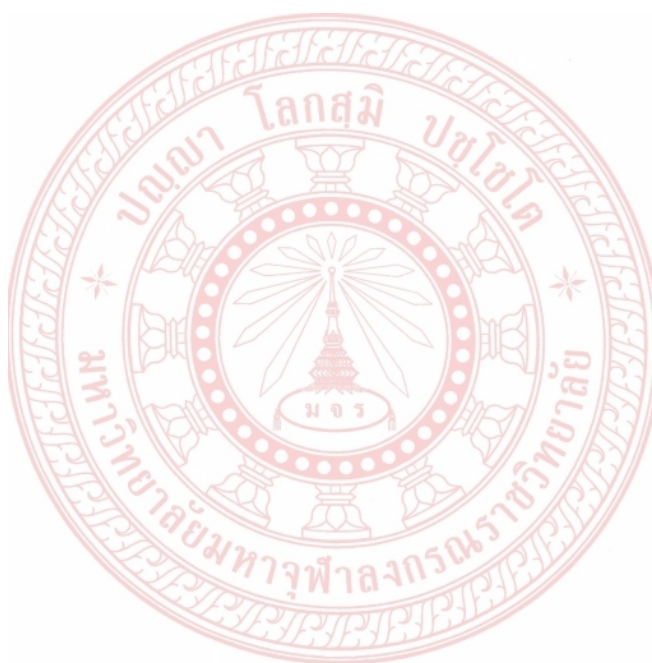
๑.รศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน

๒.ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

โครงการวิจัย “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมือง
เชียงใหม่”

คำอธิบาย แบบสัมภาษณ์นี้ผู้วิจัยได้ใช้สัมภาษณ์ข้อมูลในประเด็นที่เกี่ยวข้องและใช้สัมภาษณ์บุคคลที่ให้
ข้อมูลสำคัญในเรื่องการศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด

ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ โดยแบ่งข้อมูลสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

คำชี้แจง

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ นามสกุล

ตำแหน่ง / หน้าที่รับผิดชอบปัจจุบัน

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตำบล..... อำเภอ.....

จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์..... โทร.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

วันที่..... เดือน..... พ.ศ. เวลา.....

ตอนที่ ๒ การสัมภาษณ์เกี่ยวกับแนวคิดองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด

๒.๑ ท่านคิดว่าเชื่อมโยงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่มีเหตุผลและความเป็น
อย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านคิดว่าแนวคิดองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรม มีความสำคัญอย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าพุทธสถาปัตยกรรมภายในวัดของล้านนา อะไรเป็นจุดเด่น และมีอิทธิพลต่อการสร้างวัดและชุมชนในล้านนา อย่างไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านคิดว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในล้านนาที่ควรนำมาศึกษาเรียนรู้และนำสู่การปฏิบัติได้จริงมีอะไรบ้าง ?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....

.....

.....

(.....)

พ.ศ.

๒.

กระบวนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

โครงการวิจัย “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัดในอำเภอเมือง
เชียงใหม่”

คำอธิบาย. การสังเกตการณ์ตัวผู้วิจัยจะใช้เครื่องมือตัวชี้วัดการพัฒนาชุมชนตามหลักนาถกรรมธรรม ในการสัมภาษณ์เชิงลึก และประเด็นที่ต้องการทราบเพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับ กระบวนการสังเกตการณ์จะเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลทุกส่วน ตั้งแต่การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดสนทนากลุ่มย่อย และการจัดเวทีชุมชน เพราะเนื่องด้วยการลงภาคสนามในชุมชน จำเป็นต้องอาศัยสภาพแวดล้อมมาบูรณาการในการเก็บข้อมูล ซึ่งได้แสดงตัวชี้วัดให้เห็นอยู่ ๒ ด้าน ดังนี้

ด้านพุทธสถาปัตยกรรม ได้แก่ งานสถาปัตยกรรมใดๆ ที่สร้างขึ้น โดยผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ คำนึงถึงสุนทรียภาพและประโยชน์ใช้สอย ภายใต้กระบวนการความคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนา

ด้านภูมิทัศน์วัฒนธรรม ได้แก่ ผังวัด วิหาร อุโบสถ หอธรรม ภูมิทัศน์ ภายในวัดแต่ละแห่ง

ด้านภูมิวัฒนธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับวัฒนธรรม เป็นการร่วมมือพร้อมใจในการสร้างวัดของชุมชนในท้องถิ่น เพื่อให้มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสถานที่และท้องถิ่นนั้นๆ

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๘๐

บัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือสัมภาษณ์

เรียน รศ.ดร.ปรุทม์ บุญศรีตัน, ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพทั้งด้านข้อมูลและเครื่องมือการวิจัย

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการศึกษาวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ บัณฑิตศึกษาฯ ได้ พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบและให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย (แบบสัมภาษณ์) ดัง เอกสารที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

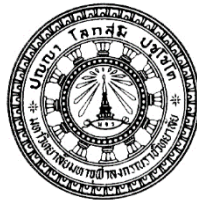
ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๙๑

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย
นมัสการ พระเทพสิงหราชจารย์

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ จึงขอความ
อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าว หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการแจ้งมาเพื่อขออนุญาตต่อไป

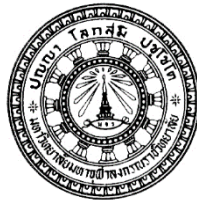
นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๙๑

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย
นมัสการ พระครูวินัยธรบุญกร ไกยะฝ่าย

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ จึงขอความ
อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าว หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการแจ้งมาเพื่อขออนุญาตต่อไป

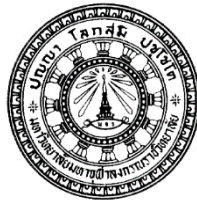
นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๙๑

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย
นมัสการ พระมหาชัยวิจิต ญาณินโท, ดร.

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ จึงขอความ
อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าว หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการแจ้งมาเพื่อขออนุญาตต่อไป

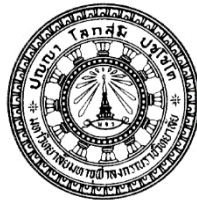
นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่
โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๙๑

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิลักษณ์ ศรีป่าซาง

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ จึงขอความ
อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าว หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนแจ้งมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ต่อไป

นมัสการมาด้วยความเคารพ

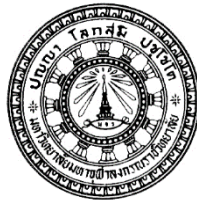
(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ที่ ศธ ๖๑๒๔.๑(๑๐)/ ว ๙๑

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่
โทรศัพท์ ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย

เรียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์มานพ มานะแซม

ด้วยพระครูธีรสุตพจน์, ดร.และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวคิดและหลักการปฏิบัติ
วิปัสสนากรรมฐานในล้านนา “การศึกษาองค์ประกอบพุทธสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมของวัด
ในอำเภอเมืองเชียงใหม่” เพื่อพัฒนางานวิจัยให้มีคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ จึงขอความ
อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลดังกล่าว หวังว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี และ
ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนแจ้งมาเพื่อขออนุญาตเคราะห้ต่อไป

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ)

เลขานุการบัณฑิตศึกษา มจร วิทยาเขตเชียงใหม่
ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาเขตเชียงใหม่

โทร. ๐-๕๓๒๗-๘๙๖๗ ต่อ ๓๑๑

ประวัติหัวหน้าผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล

พระครูธีรสุตพจน์, ดร. (ไชยวงศ์)

สถานที่ติดต่อ

หน่วยงาน: ๑๓๙ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐ โทร. (๐๕๓) ๒๗๘๙๗ ต่อ ๓๑๑

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดผาลาด (สภิกาคามิ) ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.๒๕๒๐ จบประถมศึกษา

พ.ศ.๒๕๒๒ จบ น.ธ.เอก

พ.ศ.๒๕๒๗ จบ ป.ธ.๓

พ.ศ.๒๕๓๓ พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๔๐ ศศ.ม. (ปรัชญา-ศาสนา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ประสบการณ์การทำงาน

พ.ศ.๒๕๓๓ ครูสอน ร.ร.บาลีสหศึกษา

พ.ศ.๒๕๔๐ อาจารย์ครุศาสตร์ มจร.วข.ชม.

พ.ศ.๒๕๕๕ ผอ.สำนักวิชาการ มจร.วข.ชม.

พ.ศ.๒๕๕๖ รก.ผอ.สนง.วิทยาเขตเชียงใหม่

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ-สกุล

พัลลภ หารุคำจา

ประวัติการศึกษา

-พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

-ประกาศนียบัตรบัณฑิต (ป.บัณฑิต) การจัดการและการประเมินโครงการ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

-การศึกษามหาบัณฑิต (ก.ศม.) สาขาการบริหารการศึกษา

มหาวิทยาลัยนเรศวร

ตำแหน่งปัจจุบัน

นักวิชาการศึกษา

๑๓๙ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัด

ประสบการณ์การวิจัย